

LAUSEEN RAJATUN JA RAJAAMATTOMAN ASPEKTIN MÄÄRÄYTYMINEN:
KIELEN KÄYTÖN NÄKÖKULMA

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli

Turun yliopisto

12. toukokuuta 2010

Salla Nurminen

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimuksen taustaa.....	2
1.2. Keskeisiä käsitteitä	2
1.3. Lähtökohdat, rakenne ja tavoitteet	5
1.4. Aineisto ja koodaus	6
2. Teoreettisia lähtökohtia.....	8
2.1. Aspektuaaliset oppositiot ja niiden käyttö aspektin kuvaamisessa	8
2.1.1. Resultatiivisuus ja irresultatiivisuus.....	8
2.1.2. Terminatiivisuus ja kursiivisuus	10
2.1.3. Perfektiivisyys ja imperfektiivisyys	11
2.1.4. Teelisyys ja ateelisyys.....	12
2.1.5. Rajattuus ja rajaamattomuus	13
2.1.6. Oppositioparien käyttö tässä tutkimuksessa	14
2.2. Kognitiivinen kielioppi.....	15
2.2.1. Keskeisiä käsitteitä.....	16
2.2.2. Käsitteiden soveltaminen aspektitutkimukseen	20
3. Lauseen aspektin ilmaisemisen ja kuvaamisen osatekijät.....	25
3.1. Verbin sisäinen aspekti ja teonlaatu	25
3.2. Verbin argumenttirakenne	27
3.3. Subjekti, objekti ja adverbiaalit.....	29
4. Lauseen aspektin määräytyminen aineistossa.....	31
4.1. Yksittäisten eli kontekstistaan irrotettujen lauseiden analyysi.....	32
4.1.1. Lauseen finiittiverbinä A-verbi	32
4.1.2. Lauseen finiittiverbinä B-verbi	64
4.2. Lauseiden analyysi kontekstissaan	71
5. Kokoavaa tarkastelua	76
6. Lopuksi.....	82
Lähteet.....	84

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen taustaa

Pro gradu -työssäni tarkastelen lauseen aspektin määräytymistä suomen kielessä. Tutkimukseni perustuu kahdesta aikakauslehdestä kerättyyn lauseaineistoon, jonka analysoimisessa hyödynnän sekä kognitiivisen kieliopin käsitteitä että aiemmin fennistiikassa esitettyjä havaintoja suomen kielen aspektista ja sen ilmaisemisesta. Kognitiivisen kieliopin käsitteitä on käytetty suomen kielen aspektin kuvaamiseen myös aiemmin (esim. Sivonen 2007), mutta vastaavanlaiseen aineistoon perustuvaa tutkimusta ei valitsemastani näkökulmasta ole tätä ennen tehty. Tällaisen todelliseen kielenkäyttöön perustuvan aineiston etuja on se, että se antaa tutkittavasta ilmiöstä laajan ja vaihtelevan kuvan, ja sen avulla tutkijan on esimerkiksi mahdollista tehdä huomioita, joihin hän ei ole etukäteen valmistautunut, ja toisaalta hakea vahvistusta ennakkokäsityksilleen (Ojutkangas 2008: 278, 280). Aineiston valintaan vaikutti omassa tutkimusprosessissani erityisesti se, että halusin tutkimusaineistoni olevan peräisin useilta eri kielenkäyttäjiltä.

Suomen kielen aspektia ja sen ilmaisemista ovat tarkastelleet muun muassa Kangasmaa-Minn (1978; 1985), Heinämäki (1984), Huumo (2006) ja Sivonen (2007), joiden lähtökohdiltaan varsin erilaiset tutkimukset havainnollistavat hyvin aspektitutkimuksen monitahoisuutta. Nämä tutkimukset ovat olleet oman tutkimukseni tärkeitä lähteitä, joten niissä esitettyjä näkemyksiä tulen käsittelemään työni edetessä. Suomen kielen aspektista kiinnostuneille tutkijoille tai lukijoille antoisia lähteitä ovat myös sellaiset tutkimukset, jotka eivät ensisijaisesti tarkastele aspektia, mutta joissa siihen liittyviä seikkoja kuitenkin käsitellään varsinaisen tutkimusaiheen ohella. Tällaisia ovat esimerkiksi Pajusen (2001), Sivosen (2005) ja Päiviön (2007) tutkimukset, joissa esitettyjä näkemyksiä on myös hyödynnetty tässä työssä.

1.2. Keskeisiä käsitteitä

Aspekti on laajasisältöinen käsite, joka liittyy ensinnäkin lauseen kuvaaman tilanteen keston ilmaisemiseen. Aspektin käsitettä ja sen suhdetta aikaan voidaan havainnollistaa vertaamalla sitä tempukseen. Tempus suhteuttaa tilanteen tapahtuma-ajan viittaushetken kautta puhehetkeen ja kytkee tilanteen aika-akselille mennyt–nykyinen–tuleva. Tällaista

puhehetkiviitteistä suhdetta kutsutaan deiktiseksi. Sen lisäksi, että tempuksella voidaan ilmaista puhehetken kannalta nykyistä, tulevaa tai mennyttä aikaa, ilmaus voi olla merkitykseltään geneerinen eli yleisaikainen (*Jänikset ovat jyräjöitä*). Aspektivaihteluilla sen sijaan ilmaistaan tilanteen kestoa, siis esimerkiksi sen hetkellisyyttä, keskeneräisyyttä tai toistuvuutta. (ISK 2004: 1430, 1452; Kangasmaa-Minn 1985: 429.)

Toiseksi aspektin voidaan katsoa ilmaisevan sitä, millainen verbin ilmaiseman tekemisen luonne on tai millaisena se esitetään. Tekeminen on tähän käyttöyhteyteen vakiintunut ilmaus, vaikka verbillä ilmaistaan myös luonnon tapahtumia, tiloja ja ominaisuuksia. (Itkonen 2008: 232.) Tällä näkemyksellä on yhteys verbin Aktionsartiksi eli teonlaaduksi kutsuttuun ominaisuuteen, jota on Kangasmaa-Minnin mukaan käytetty aspektin käsitteen kanssa ”lomittain, limittäin ja päällekkäin”. Aspekti ja teonlaatu eivät kuitenkaan tarkoita samaa, vaan aspekti liittyy verbi-ilmauksen kestoon ja teonlaatu verbi-ilmauksen kvaliteettiin. Aspekti on teonlaatuun verrattuna ensisijainen, koska se määrää rajat, joiden sisällä verbin kvalitatiivinen vaihtelu voi tapahtua. (Kangasmaa-Minn 1985: 431.)

Tässä tutkimuksessa tärkeitä käsitteitä ovat myös lause ja tilanne. Lauseella ja tilanteella on kiinteästä yhteydestään huolimatta eri merkitys, joten näiden käsitteiden ja niiden keskinäisen suhteen selventäminen on paikallaan. Ison suomen kieliopin (2004: 827) mukaan lause on rakenteellinen kokonaisuus, jonka ytimen muodostavat verbi ja sen argumentit subjekti, objekti ja adverbiaalitäydennys ja johon voi näiden lisäksi kuulua valinnaisia määritteitä. Tämän perusteella lauseita ovat esimerkiksi 1, 2, 3 ja 4 (esimerkit omia).

- (1) Elli hyväksyttiin poliisikouluun.
- (2) Ajattelen isoa karkkipussia.
- (3) Lotta ei saanut unta ennen puoltayötä.
- (4) Ulkona tuulee.

Kuitenkin kun tarkastellaan lauseen aspektia, tarkastellaan käytännössä sen ilmaisemaa tilannetta. Lyhyesti voidaan sanoa, että lause ilmaisee tilanteen eli antaa sille kielellisen muodon ja lauseen aspektia tarkastellaan sen ilmaiseman tilanteen kautta. Huumon mukaan suomessa tilanne suhteutetaan aikaan ensisijaisesti verbin avulla, mutta myös no-

mineilla on keston ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä. Adverbiaaleista erilaiset keston adverbialit liittyvät läheisimmin aspektin ilmaisemiseen. Subjekti ja objekti sen sijaan eivät yleensä rajaa tilanteen kestoja ajallisesti, mutta toisinaan näin kuitenkin tapahtuu. Tällöin lauseen aspektuaalisen tulkinnan ratkaisee subjektin ja objektin tarkoitteiden luonne tai kvantiteetti. (Huomo 2006: 504–505.) Tässä työssä objektin sijoista käytetään Isossa suomen kieliopissa (2004) esiintyviä nimityksiä totaaliobjekti ja partitiiviobjekti, mutta fennistisessä tutkimusperinteessä niistä on käytetty myös muita nimityksiä. Subjektin ja objektin tarkoitteen kvantiteettiin sen sijaan viittaa nimityksillä avoin ja sulkeinen (vrt. Huomo 2006: 506).

Verbin aspektin ilmaisemiseen liittyvistä ominaisuuksista käytän Kangasmaa-Minnin tavoin nimitystä verbin sisäinen aspekti. Sisäinen aspekti voi ilmetä verbissä johdinsuffiksina, mutta myös johtamattomilla verbeillä on oma sisäinen aspektinsa. (Kangasmaa-Minn 1978: 17.) Verbien semanttisen luokituksen perustana käytän työssäni Pajusen esittämää jakoa primääri- ja sekundaariverbeihin. Primääriverbit jakautuvat edelleen konkreettista tai abstraktia tilaa, tekoa, tapahtumaa ja liikettä ilmaiseviin primääri-A-verbeihin ja mentaalitilaa, -tekoa ja -tapahtumaa ilmaiseviin primääri-B-verbeihin. Lyhyesti määriteltynä A- ja B-verbien välinen ero on se, että A-verbit ilmaisevat asiointiloja, joiden osallistujat ovat joko ovat tai eivät ole ihmisiä, kun taas B-verbit ilmaisevat, miten ihminen suhtautuu A-verbien ilmaisemiin asiointiloihin. (Pajunen 2001: 51–56, 94, 296.) Esimerkiksi verbi *nukkua* on A-verbi (mts. 115), jota voitaisiin käyttää kielentämään asiointila *Lotta nukkuu*. Verbi *huomata* puolestaan on B-verbi (mts. 322), joten sillä voitaisiin kielentää asiointila *Elli huomasi, että Lotta nukkuu*.

Suomen kielen aspektivaihteluita on käsitteellistetty monin tavoin (ks. työn luku 2), mutta tässä työssä perustavanlaatuisesti aspektuaaliseksi eronteoksi käsitetään rajattuuden ja rajaamattomuuden vastakohtaisuus. Käytän rajattuuden ja rajaamattomuuden käsitteitä ainoastaan lauseen aspektista, en esimerkiksi verbin sisäisestä aspektista. Lauseen rajattuuden käsitän ilmenevän siten, että lauseessa esiintyy jokin sen kestoja rajoitettava ilmaus eli raja, kun taas rajaamattomuus edellyttää sitä, että jokin lauseessa ilmaisee keston jatkuvuutta.

1.3. Lähtökohdat, rakenne ja tavoitteet

Työni teoreettinen perusta muodostuu ensinnäkin eräistä vastakohtaisista käsitepareista eli niin sanotuista aspektuaalisista oppositioista, joita on käytetty kuvaamaan suomen kielen aspektivaihteluita. Tarkastelen työssäni oppositiopareja resultatiivinen–irresultatiivinen, terminatiivinen–kursiivinen, perfektiiivinen–imperfektiiivinen, teelinen–ateelinen ja rajattu–rajaamaton. Oppositioparit kuuluvat työni keskeisiin lähtökohtiin siksi, että tarkasteluni painottaa fennistisessä tutkimusperinteessä käytettyjä käsitteitä ja sitoo näin ollen oman tutkimukseni osaksi aikaisempaa suomen kieltä koskevaa aspektitutkimusta. Tarkoitukseni on paitsi esitellä näitä aspektuaalisia oppositioita ja niiden käyttöä aspektin kuvaamisen välineinä, myös havainnollistaa sitä, miten monitahoiseksi ilmiöksi suomen kielen aspekti on osoittautunut.

Toisen puolen työni teoreettisesta perustasta muodostaa Langackerin kognitiivisen kieliopin tutkimukseni kannalta keskeinen käsitteistö. Kognitiivisesta kieliopista esittelen ensin työni kannalta keskeiset käsitteet ja tarkastelen tämän jälkeen sitä, miten näitä käsitteitä voidaan käyttää tutkimuksessani. Tarkoitukseni on selvittää, miten kognitiivisen kieliopin aspektinäkemys soveltuu suomen kielen aspektin kuvaamiseen ja millaisia ongelmia tähän mahdollisesti liittyy. Tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia käsittelemäni työni toisessa luvussa.

Työni kolmannessa luvussa käsittelemäni osatekijöitä, jotka vaikuttavat lauseen aspektuaaliseen tulkintaan. Toisin sanoen tarkastelen verbin ja nominien aspektin ilmaisemiseen ja kuvaamiseen liittyviä ominaisuuksia, ja tarkoitukseni on havainnollistaa sitä, millaisiin seikkoihin aineiston tarkastelussa on kiinnitettävä huomiota. Tarkastelen ensinnäkin erilaisia verbin inherenttien aspektiominaisuuksien perusteella tehtyjä luokitteluja, jotka voivat olla yleisiä tai yksityiskohtaisia sen mukaan, miten tarkasti verbit halutaan erottaa toisistaan. Tässä yhteydessä käsittelemäni Ison suomen kieliopin (2004), kognitiivisen kieliopin (Langacker 2008) ja Kangasmaa-Minnin (1978) luokitteluja. Toiseksi tarkastelen verbin teonlaaduksi kutsuttua ominaisuutta ja sen vaikutusta lauseen aspektiin. Käsittelemäni tässä luvussa myös verbin argumenttirakennetta, koska sillä on työssäni keskeinen asema aspektin kuvaamisen välineenä. Lisäksi tarkastelen nominien ja aspektin välistä yhteyttä eli sitä, millainen vaikutus subjektin ja objektin sijavallinnalla ja toisaalta niiden tarkoitteiden luonteella voi olla lauseen aspektiin ja millaisia aspektin ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä adverbiaaleilla on.

Työni neljännessä luvussa tarkastelen aineistosta valitsemiani esimerkkilauseita ja selvitän niiden avulla, millä perusteella lauseen aspekti lopulta tulkitaan rajatuksi tai rajaamattomaksi. Analyysini lähtökohta on lauseen finiittiverbi, ja lauseiden käsittelyjärjestys perustuukin kunkin lauseen finiittiverbin ilmaisemaan asiaintilaan. Analysoin työnsäni ensisijaisesti yksittäisiä eli kontekstistaan irrotettuja lauseita, mutta tarkastelen myös esiintymiskontekstin vaikutusta lauseen aspektiin. Tässä luvussa saadut tutkimustulokset esitän kootusti työni viidennessä luvussa.

Työni ensisijainen tavoite on selvittää, mihin lauseen aspektin rajattuus tai rajaamattomuus perustuu. Tarkastelen toisin sanoen sitä, miksi lause saa joko rajatun tai rajaamattoman aspektitulkinna ja millaisia yhteisiä piirteitä on niillä lauseilla, jotka voidaan tulkita aspektiltaan rajatuiksi tai toisaalta rajaamattomiksi. Tarkastelen myös lauseen jäsenten välisiä suhteita ja selvitän, muodostavatko ne jonkinlaisen hierarkkisen systeemin, jonka mukaan lauseen aspekti määräytyy. Kysymys on siis sen selvittämisestä, onko jokin lauseenjäsen toista lauseenjäsentä vahvempi aspektuaalinen merkitys, jolloin se ratkaisee lauseen aspektitulkinna toisen lauseenjäsenen aspektiominaisuuksista huolimatta. Toinen tavoitteeni on selvittää, miten kognitiivisen kieliopin aspektinäkemys soveltuu suomen kielen aspektin kuvaamiseen ja millaisia ongelmia siihen mahdollisesti liittyy. Lisäksi tarkastelen sitä, onko kontekstista irrottamisella vaikutusta lauseen aspektiin. Tämän selvittämiseksi tarkastelen osaa lauseista sekä kontekstistaan irrallaan että kontekstissaan.

1.4. Aineisto ja koodaus

Aineistoni lähteet ovat suomalaiset aikakauslehdet Suomen Luonto ja Tiede, joista molemmista olen käyttänyt vuosikertaa 2008. Valitsin lehtitekstit aineistoni lähteeksi sen takia, että halusin koota aineistoni useilta kielenkäyttäjiltä. Kyseiset aikakauslehdet valitsin siksi, että ne hyödyntävät hyvin laajoja perusaihepiirejään luontoa ja tiedettä eli käsittelevät monipuolisesti erilaisia aiheita. Nämä lehdet myös täydentävät hyvin toisiaan, koska ne ovat kuitenkin sisällöltään tarpeeksi erilaiset. Aineistoni on kokonaisuudessaan peräisin näistä lehdistä. Suomen Luonnosta käytän lyhennettä SL ja Tieteestä lyhennettä T. Lähdeviitteissä esitän lehden nimen lyhenteen, lehden numeron ja sivunumeron, esimerkiksi (SL 5: 62) tai (T 11: 45).

Vuonna 2008 Suomen Luontoa ilmestyi kymmenen numeroa ja Tiedettä kaksitoista numeroa, ja olen poiminut aineistoa jokaisesta numerosta. Kokosin aineistoni siten, että kävin systemaattisesti läpi jokaisen yksittäisen lehden ja poimin sen teksteistä erilaisia lauseita. Valittujen lauseiden määrä vaihtelee jonkin verran lehdistä, ja ne on poimittu leipätekstistä, ellei toisin mainita. Periaatteenani oli valita mahdollisimman paljon erilaisia lauseita, koska halusin koota sekä rakenteellista että sanastollista vaihtelua sisältävän lauseaineiston. Tästä syystä aineistoani ei ole tarkoitettu käytettäväksi siten, että sen perusteella yritettäisiin esimerkiksi päätellä erilaisten aspektin ilmaisemistapojen yleisyyttä.

Aineistoni koostuu 335 lauseesta, jotka olen koonnut MS Access -tietokantaan ja analysoinut tempuksen, syntaktisen lausetyypin, subjektin ja objektin sijan, finiittiverbin semanttisen tyypin (primääri- vai sekundaariverbi) ja tilannetyypin perusteella. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota siihen, onko lause kielteinen tai passiivimuotoinen. Analysoin lauseista edellä mainitut piirteet sen takia, että halusin saada mahdollisimman kattavan kuvan aineistostani. Kyseiset piirteet olivat lisäksi käsitykseni mukaan niitä, joiden tarkasteleminen saattaisi työni edetessä osoittautua aiheelliseksi. Aineiston koodausvaiheessa en kuitenkaan vielä tarkalleen tiennyt, mihin näistä piirteistä tulisin ensisijaisesti kiinnittämään huomiota. Tässä työssä käsittelen esimerkklauseina erilaisia myönteisiä aktiivilauseita, koska niiden avulla pystyn mielestäni hyvin havainnollistamaan lauseen aspektin määräytymistä suomen kielessä mutta myös erityisesti rajattuiden ja muutoksen välistä suhdetta.

Aineistoni lauseet on otettu lähteistä täsmälleen sellaisina kuin ne niissä esiintyvät. En ole kiinnittänyt huomiota mahdollisiin välimerkkivirheisiin tai lauseiden esittämien väitteiden oikeellisuuteen, koska se ei ole ollut tutkimukseni kannalta olennaista. Olen kuitenkin tarvittaessa selventänyt, mihin tai kehen esimerkiksi pronomineilla *niillä* tai *hänen* viitataan. Toisinaan tämä on selvyuden vuoksi ollut tarpeen, koska tarkastelen työssäni suurimmaksi osaksi kontekstistaan irrotettuja lauseita.

2. Teoreettisia lähtökohtia

2.1. Aspektuaaliset oppositiot ja niiden käyttö aspektin kuvaamisessa

Aspekti on merkityskategoria, jota kielet jäsentävät erilaisten aspektisysteemien avulla (Itkonen 2008: 231). Aspektuaaliset eronteot ovat toisin sanoen semanttisia, ja niitä voidaan kielessä ilmaista joko kieliopillisesti tai leksikaalisesti (Comrie 1976: 6–7). Esimerkiksi slaavilaisissa kielissä aspektin ilmaiseminen on yhteydessä verbin morfologiaan (Klein 1994: 27). Suomessa aspektin osoittamiseen ei ole löydetty mitään systemaattista syntaktista tai morfologista merkintätapaa (Heinämäki 1984: 153), joten suomen kielen aspektia tarkasteltaessa on luontevampaa lähteä liikkeelle merkityksestä kuin jostakin tietyistä aspektin ilmaisemiseen liittyvästä muotopiirteestä. Kangasmaa-Minnin (1985: 429) mukaan aspektin käsite voidaan helpoiten määritellä vastakohtaisuuksien avulla. Suomen kielen tutkimuksessa aspektivaihteluita kuvaamaan onkin käytetty useita vastakohtaisia käsittepareja, joita ovat resultatiivisuus ja irresultatiivisuus, terminatiivisuus ja kursiivisuus, perfektiiivisyys ja imperfektiivisyys, teelisyys ja ateelisyys sekä rajattuus ja rajaamattomuus. Tässä työssä perustavanlaatuisiksi aspektuaaliseksi eronteoksi käsitetään rajattuus ja rajaamattomuus, mutta käsitellen tässä luvussa myös muita edellä mainittuja aspektuaalisia oppositioita ja pohdin sitä, millä tavalla niitä voidaan käyttää tässä tutkimuksessa.

2.1.1. Resultatiivisuus ja irresultatiivisuus

Kangasmaa-Minnin (1985: 430) mukaan aspektia pidettiin suomen ja muiden suomalais-ugrialaisten kielten näkökulmasta etäisenä ilmiönä, kunnes sen todettiin liittyvän objektin sijanvaihteluun. Objektin osuutta aspektin määräytymiseen Kangasmaa-Minn (mts. 434) itse asiassa luonnehtii suomalaisen aspektikeskustelun tärkeimmäksi oivaldukseksi. Objektin sijanvaihtelun yhteyttä aspektiin on fennistiikassa tarkasteltu muun muassa resultatiivisuuden eli tulokseen johtavuuden näkökulmasta. Hakulisen ja Karlssonin (1979) mukaan aspekti liittyy ensisijaisesti tekemisen resultatiivisuuteen, ei ajan ja tekemisen keston ilmaisemiseen, ja aspekti ilmenee suomessa ennen kaikkea objektin ja osman sijanvalinnassa. Aspekti on resultatiivinen, kun verbin ilmaisema tekeminen aiheuttaa jonkin ratkaisevan muutoksen objektin tarkoitteen tilassa, ja irresultatiivinen, kun muutosta ei tapahdu. Ratkaiseva muutos objektin tarkoitteen tilassa aiheuttaa totaa-

liobjektin esiintymisen, joten resultatiivisen aspektin tunnus on totaaliobjekti ja irresultatiivisen partitiiviobjekti. (Mts. 183–184.)

Hakulinen ja Karlsson jakavat verbit niiden luontaisen tekemislaadun perusteella resultatiivisiin, irresultatiivisiin ja kaksikasvoisiin verbeihin. Resultatiiviset verbit saavat yleensä totaaliobjektin ja irresultatiiviset verbit partitiiviobjektin, mutta kaksikasvoisten verbien yhteydessä voidaan käyttää joko totaali- tai partitiiviobjektia ja siten ilmaista aspektia sijanvalinnalla. Irresultatiivisen verbin sisältävät ilmaukset (*Poika potki palloa*) voivat tosin saada resultatiivisen tulkinnan ja totaaliobjektin, jos niihin liittyy tietynlainen adverbiaali, esimerkiksi *loppuun* tai *puhki* (*Poika potki pallon puhki*). (Hakulinen–Karlsson 1979: 184.)

Totaaliobjekti ja tekemisen tuloksellisuus eivät kuitenkaan aina ole yhteydessä toisiinsa, koska niin sanotuissa kvasiresultatiivilauseissa objekti ei ole partitiivissa, vaikka ne ilmaisevat jatkuvaa, täyttymätöntä ja tulokseen johtamatonta tekemistä (T. Itkonen 1974: 181–183), tarkemmin sanottuna sijaintia (*Lumi peittää maan*), epäagenttiivista aistihavaintoa (*Kuulen äänesi*) tai mentaalista tilaa (*Tiedän kyllä asian*) (Huumo 2006: 512). Huomiota on kiinnitetty myös siihen, ettei muutos aina edellytä totaaliobjektia. Heinämäen (1984: 154) mukaan sekä lauseessa *Liisa lyhensi hameen* että lauseessa *Liisa lyhensi hametta* objektin tarkoite on kokenut muutoksen ja eri objektin sijasta huolimatta lauseet ovat molemmat resultatiivisia. Hakulinen ja Karlsson sen sijaan vertaavat partitiiviobjektia komparatiivin yhteydessä esiintyvään partitiiviin, jollainen on esimerkiksi ilmauksessa *minua pitempi*. Heidän mukaansa tällaiset translatiiviset ja komparatiiviset verbit kuin esimerkiksi *lyhentää* ja *suurentaa* muodostavat oman ryhmänsä irresultatiivisten verbien joukossa. (Hakulinen–Karlsson 1979: 184.) Näin ollen Hakulinen ja Karlsson eivät käsittäkseni pidä lausetta *Liisa lyhensi hametta* resultatiivisena toisin kuin Heinämäki. Kuitenkin jos tätä lausetta ajatellaan päättynyttä toimintaa kuvaavana, sen merkitys on selvästi sama kuin lauseen *Liisa lyhensi hameen* merkitys ('hameesta tuli lyhyempi kuin se oli ennen'). Tällöin olisi ristiriitaista ajatella, että vain toista lauseista voisi pitää tulokseen johtavana.

Objektin tarkoitteen tilassa tapahtuvan ratkaisevan muutoksen määrittelyminen onkin osoittautunut hankalaksi. Hakulinen ja Karlsson (1979: 183–184) toteavat, että yksinkertaisissa tapauksissa sen määrittelyyn riittää tekemisen täytyminen eli loppuun saattaminen, mutta sitä on kuitenkin vaikea määrittellä tarkasti. Määrittelyn ongelmalli-

suuteen on kiinnitetty huomiota yleisemminkin. Sivonen (2007: 75) pitää juuri ratkaisevan muutoksen määrittelemiseen liittyviä hankaluuksia resultatiivisuuden käsitteen käytön suurimpana ongelmana. Leino (1991: 141–143) puolestaan on osoittanut, että resultatiivisuuden ja irresultatiivisuuden vastakohtaisuus ei riitä selittämään objektin sijainninvaihtelua, koska kaikkia totaaliobjektin tulkintoja ei voi luontevasti liittää tähän oppositioon ja koska kvasiresultatiiviset lauseet jäävät sen ulkopuolelle. Resultatiivisuuden ja irresultatiivisuuden käsitteillä voidaan siis luontevasti kuvata vain tietynlaisia asiointiloja (Sivonen 2007: 77).

2.1.2. Terminatiivisuus ja kursiiivisuus

Hakulisen ja Karlssonin edellä esitetyssä näkemyksessä aspekti liittyy olennaisesti verbiin, koska ratkaisevan muutoksen ja siten myös resultatiivisen aspektin aiheuttajana pidetään verbiä. Aspekti on kuitenkin usein käsitetty ensisijaisesti verbin ilmaiseman tekemisen kestoon liittyväksi ilmiöksi. Aivan kuten Hakulinen ja Karlsson, myös Ikola (1961: 93) erottaa toisistaan tekemisen keston ja tekemisen tuloksellisuuden, mutta hänen mukaansa aspekti liittyy nimenomaan tekemisen keston ilmaisemiseen, ja se voi olla joko jatkuvaa tai rajoitettua. Ikolan mukaan käsitteet kursiiivinen ja terminatiivinen vastaavat parhaiten tätä käsitystä aspektista (mts. 94). Ikola (mts. 98–99) toteaa myös, ettei aspektikategorioita ilmaista suomessa morfologisesti ja että useimpia verbejä voidaan käyttää sekä kursiiivisesti että terminatiivisesti.

Päiviö (2007) määrittelee terminatiivisuuden hyvin eri tavalla kuin Ikola, ja hän käsittelee terminatiivisuutta lauseen ominaisuutena. Hänen (mts. 56) mukaansa terminatiivisessa lauseessa toteutuu rajattu jatkumo, joka voi olla toiminnan jatkumo ajassa tai tarkoitteen tai tarkoitteiden jatkumo joko paikassa tai kvantitatiivisella tai kvalitatiivisella asteikolla. Esimerkiksi lause *Liisa käveli koulusta kotiin* tulkitaan terminatiiviseksi toisin kuin lause *Liisa käveli koulusta*, koska vain edellinen ilmentää terminatiivisuuteen liittyvää jatkumoluonteisuutta (mts. 45–46). Päiviö käyttää terminatiivisuus-käsitettä myös siinä suhteessa eri tavoin kuin Ikola, että hänellä terminatiivisuus ei käsittääkseni yhdisty minkään toisen käsitteen vastapariksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikkia sellaisia lauseita, joista terminatiivisuuden vaatima jatkumoluonteisuus puuttuu, ei nimitetä esimerkiksi kursiiivisiksi.

2.1.3. Perfektiivisyys ja imperfektiivisyys

Comrien (1976: 1–3) mukaan aspektilla tarkoitetaan erilaisia, ensisijaisesti verbeillä ilmaistavia näkökulmia tilanteen sisäiseen aikarakenteeseen. Comrie käyttää perfektiivisyyden ja imperfektiivisyyden käsitteitä kuvaamaan aspektuaalisia erontekoja. Hänen mukaansa merkitykseltään perfektiivinen tilanne käsitetään kokonaisuudeksi, jota tarkastellaan ikään kuin ulkoapäin (*John read that book yesterday*), kun taas merkitykseltään imperfektiivinen tilanne mielletään käynnissä olevaksi, ja sitä tarkastellaan ikään kuin sisältäpäin (*John was reading the book*). Perfektiivisyys ja imperfektiivisyys eivät ole tilanteen pysyviä ominaisuuksia, vaan saman puhujan on mahdollista viitata samaan tilanteeseen eri tavoin (*John read that book yesterday; while he was reading it, the postman came*). (Mts. 4.) Comrien mukaan perfektiivisyyden käsitteen käyttökelpoisuus perustuu siihen, että se ei erityisesti painota mitään tilanteen vaihetta, vaan sen avulla tilannetta voidaan käsitellä kokonaisuutena. Resultatiivisuus sen sijaan painottaa tilanteen loppuvaihetta eikä siten sovellu kuvaamaan tilannetta kokonaisuutena. Comrie määrittelee resultatiivisuuden yhdeksi perfektiivisyyden tyypiksi. (Mts. 18, 21.)

Kangasmaa-Minn (1978: 20; 1985: 430) hyväksyy aspektin yleismääritelmäksi Comrien edellä mainitun näkemyksen siitä, että perfektiivisyys tarkoittaa tilanteen tarkastelemista kokonaisuutena ja imperfektiivisyys tilanteen tarkastelemista kehityksenalaisena. Comrien määritelmää onkin siteerattu paljon, mutta sitä on myös kritisoitu (Sivonen 2007: 76). Esimerkiksi Klein (1994: 27–30) pitää Comrien aspektimääritelmää liian metaforisena ja siten epämääräisenä, ja hänen mukaansa ei ole selvää, mitä näkökulma tilanteen sisäiseen aikaan ja tilanteen tarkasteleminen ulkoapäin tai sisältäpäin oikeastaan tarkoittavat. Myös Sivonen (2007: 76–77) kysyy, miten esimerkiksi perfektiivistä lausetta *Polttava kipu viivähti vatsassani* on tarkoitus tarkastella ulkoapäin tai imperfektiivistä lausetta *Purjekone liitelee taivaalla* sisältäpäin. Kangasmaa-Minn havainnollistaa perfektiivisyyttä ja imperfektiivisyyttä vertaamalla niitä erilaisiin kuvioihin. Hänen mukaansa perfektiivistä aspektia voidaan kuvata kahden rajoittavan pisteen avulla siten, että perfektiivinen prosessi sijoittuu joko näiden pisteiden väliin tai jompaankumpaan näistä pisteistä. Imperfektiivistä aspektia hän vertaa geometriseen viivaan, koska sillä on ominaisuutena vain pituus eikä siten alkua tai loppua. Siksi sitä ei oikeastaan voi lainkaan kuvata. (Kangasmaa-Minn 1985: 432–433.)

Toisinaan kaikkia edellä käsiteltyjä vastakohtaisia käsitepareja on käytetty viittaamaan aspektiin ikään kuin synonyymisinä käsitteinä. Esimerkiksi Penttilä (1963: 534) pitää aspektin ilmaisemista verbin ominaisuutena, ja hänen mukaansa verbin ilmaisema tekeminen voidaan ymmärtää joko jatkuvaksi eli irresultatiiviseksi (*Salissa keskustellaan vilkkaasti*) tai kestoltaan rajalliseksi eli resultatiiviseksi (*Olen odottanut kello 3:sta asti*).¹ Hän mainitsee resultatiiviselle ja irresultatiiviselle myös vaihtoehtoiset nimitykset perfektiivinen ja terminatiivinen sekä imperfektiivinen ja kursiiivinen. Tämä käsittelytapa on yksinkertaistava, koska perfektiivisyydelle, resultatiivisuudelle ja terminatiivisuudelle on tutkimuksessa osoitettu selvästi toisistaan poikkeavat merkitykset (tilanne käsitetään kokonaisuudeksi ja siten rajalliseksi, tulokseen johtavaksi tai rajattua jatkumoa ilmaisevaksi). Penttilä käsittelee aspektia kuitenkin hyvin lyhyesti, joten tässä kontekstissa olennaisempaa on luultavasti ollut aspektin kuvaamisessa käytettyjen käsitteiden esittelemisen kuin niiden tarkka määrittely ja erottaminen toisistaan.

2.1.4. Teelisyys ja ateelisyys

Lauseita, tilanteita tai verbejä voidaan kutsua myös teelisiksi tai ateelisiksi sen mukaan, sisältyykö niihin jonkin luontaisen päätepisteen merkitys vai ei. Tällainen luontaisen päätepisteen merkitys sisältyy esimerkiksi talon rakentamiseen mutta ei metsässä juoksemiseen. (ISK 2004: 1432.) Leino (1991: 152–153) määrittelee teeliset ja ateeliset tilanteet siten, että teeliset tilanteet johtavat johonkin päätepisteeseen eivätkä sen jälkeen enää voi jatkua (*Pekka ui rantaan, Maalari maalaa taloa*), kun taas ateeliset tilanteet eivät sisällä päätepistettä ja voivat jatkua periaatteessa kuinka kauan tahansa (*Pekka ui, Maalari maalaa*). Sivonen toteaa teelisyuden käsitteen käyttökelpoisuutta pohtiessaan, että sen soveltamisala on rajallinen, koska se ei sovi yhtä hyvin kaikkien verbien yhteyteen. Hän havainnollistaa tätä näkemystään esimerkkilauseilla *Lautta ajelehti rantaan ja Tunnen hänet hyvin*, joista vain edellisen yhteyteen on luonteva olettaa jonkin päätepisteen olemassaolo. (Sivonen 2007: 76.)

¹ Selvyyden vuoksi todettakoon, että lause *Olen odottanut kello 3:sta asti* on terminatiivinen, ei resultatiivinen (ks. Päiviö 2007, erityisesti luku 3). Tässä yhteydessä sitä käytetään esimerkkinä kestoltaan rajallista ilmauksesta.

2.1.5. Rajattuus ja rajaamattomuus

Tässä tutkimuksessa aspektia tarkastellaan ensisijaisesti rajattuuden näkökulmasta. Rajattuudella voidaan tarkoittaa sekä substantiivin tarkoitteen kvantiteetin rajattuuutta että verbin ilmaiseman tekemisen rajattuuutta. Kvantiteetiltaan rajatut substantiivit käsitetään rajallisiksi kokonaisuuksiksi, kun taas kvantiteetiltaan rajaamattomat substantiivit mielletään rajattomasti jatkuviksi. Esimerkiksi *meri* ilmaisee kvantiteetiltaan rajattua substantiivina, kun taas *vesi* ilmaisee kvantiteetiltaan rajaamatonta substantiivina. Verbien yhteydessä rajattuus puolestaan viittaa verbin ilmaiseman tekemisen ajalliseen rajallisuuteen. (Talmy 2000: 50–54.)

Suomen kielen tutkimukseen rajattuuden käsitteen ovat Huumon (2006: 511) mukaan tuoneet lähinnä Leino (1991) ja Heinämäki (1984), ja rajattuuden käsitettä käytetään myös Isossa suomen kieliopissa, jossa lauseen ilmaisemat tilanteet jaotellaan keston suhteen kahteen aspektuaaliseen tyyppiin eli rajattuihin ja rajaamattomiin tilanteisiin. Ison suomen kieliopin mukaan rajatut tilanteet mielletään kokonaisuuksiksi, joilla on alku ja loppu, ja ne sisältävät tyypillisesti jonkin muutoksen tai tuloksen. Rajatut tilanteet voivat olla kestoltaan myös punktuaalisia eli hetkellisiä. Rajaamattomat tilanteet sen sijaan mielletään keskeneräisiksi, käynnissä oleviksi tai olleiksi tai tulokseen johtamattomiksi. Rajaamattomia tilanteita kuvaavat myös habituaaliset eli toistuvaa tapaa tai taipumusta ilmaisevat lauseet. (ISK 2004: 1430.) Sivonen (2007: 78) huomauttaa, että näihin määritelmiin itse asiassa sisältyy perinteisesti imperfektiivisyyden, resultatiivisuuden ja teelisyyden käsitteillä kuvattuja piirteitä, joita ovat tilanteen esittäminen käynnissä olevana ja tilanteen johtaminen tulokseen tai päätepisteeseen.

Tilanteen rajattuuutta tai rajaamattomuutta on perinteisesti tarkasteltu aika-akselin suuntaisena ilmiönä, ja rajatun ja rajaamattoman tilanteen väliseksi olennaiseksi eroiksi on käsitetty se, täyttyykö tilanne eli päättyykö se ajan myötä. Tämän näkemyksen mukaan vain rajatut tilanteet voivat täytyä, koska rajaamattomat tilanteet eivät saavuta päätepistettä. Tässä ei ole kuitenkaan otettu huomioon sitä, että tilanteen täytyminen voi olla myös kontinuatiivista eli jatkuvaa, jolloin tilanne mielletään jatkuvasti vallitsevaksi eli rajaamattomaksi. Näin ollen lause *Pumppu tyhjentää vetokaapin kaasusta* on mahdollista tulkita joko kertaluonteista täyttymistä ilmaisevaksi ('tyhjentää kaapista siellä olleen kaasun') eli rajatuksi tai jatkuvaa täyttymistä ilmaisevaksi ('tyhjentää kaapista jatkuvasti kaiken sinne tulevan kaasun') eli rajaamattomaksi. (Huomo 2006: 505.) Yksittäisiä

lauseita tarkastellessani otan siis huomioon myös sen, että lauseet voivat ilmaista joko kertaluonteista tai kontinuaatiivista täyttymistä. Tällöin lopullinen tulkinta sisältää kaksi mahdollista vaihtoehtoa. Tarkastelen työssäni lauseita myös niiden käyttökontekstissa, joista oletettavasti selviää, viittaako ilmaus kertaluonteiseen vai kontinuaatiiviseen täyttymiseen.

2.1.6. Oppositioparien käyttö tässä tutkimuksessa

Edellä mainituista oppositiopareista rajattuudella ja rajaamattomuudella sekä perfektii-visyydellä ja imperfektiivisyydellä on työssäni keskeinen asema. Tutkimuksessani käsitteet rajattu ja rajaamaton viittaavat lauseen aspektiin, ja lähtökohtana on se, että jokainen lause määritellään aspektiltaan joko rajatuksi tai rajaamattomaksi. Määrittelyssä on kuitenkin otettava huomioon se, ettei kaikkia kontekstistaan irrotettuja lauseita välttämättä voi yksiselitteisesti jaotella jompaankumpaan ryhmään. Tällöin on olennaista tarkastella sitä, mikä aiheuttaa lauseen monitulkintaisuuden. Lisäksi on tärkeää perustella tarkkaan, miksi tietty lause luokitellaan tiettyyn ryhmään, koska siten saadaan selvitettyä, mitkä seikat aiheuttavat rajattuuden tulkinnan ja mitkä taas rajaamattomuuden tulkinnan.

Tutkimuksessani perfektiivisuus ja imperfektiivisyys erotetaan rajattuudesta ja rajaamattomuudesta siten, että käsitteitä perfektiivinen ja imperfektiivinen käytetään verbin inherentistä aspektimerkityksestä eli niin sanotusta sisäisestä aspektista (ks. työn luku 3.1). Oletukseni on, että lauseen finiittiverbi ilmaisee kyseisessä lausekontekstissaan aina joko perfektiivisyyttä tai imperfektiivisyyttä, ja tutkimuksen edetessä käsitellään muun muassa sitä, mikä merkitys verbin perfektiivisyydellä tai imperfektiivisyydellä on lauseen aspektin rajattuuteen tai rajaamattomuuteen.

Työssäni resultatiivisuudella, teelisyydellä ja terminatiivisuudella viitataan lauseen ilmaiseman tilanteen ominaisuuksiin, koska käytän käsitteitä rajattu ja rajaamaton lause-tason termeinä. Toisin sanoen aspektiltaan rajattu lause saattaa ilmaista esimerkiksi teelisen tilanteen. Tarkoitukseni on kuitenkin tarkastella nimenomaan rajattuuden ja rajaamattomuuden ilmenemistä, ei jaotella kaikkia lauseiden ilmaisemia tilanteita erilaisiin alatyyppeihin. Siksi käytän näitä käsitteitä vain siinä tapauksessa, että se on lauseanalyysin kannalta jollakin tavalla olennaista tai kiinnostavaa.

2.2. Kognitiivinen kielioppi

Työni teoreettisiin lähtökohtiin kuuluu myös Ronald Langackerin kognitiivinen kielioppi, joka on osa kognitiiviseksi kielentutkimukseksi kutsuttua suuntausta. Kognitiivinen kielentutkimus on osa funktionaalista kielentutkimuksen perinnettä, jossa kielen käyttöön liittyviä näkökohtia pidetään tärkeänä osana kielen kuvausta. Kognitiivinen kielentutkimus ei kuitenkaan ole teoreettisesti yhtenäinen suuntaus, vaan siihen liittyy useita erilaisia näkemyksiä. (Langacker 2008: 7.) Leinon (1999: 20) mukaan kognitiiviseen kielentutkimukseen liittyvien näkemysten lähtökohdat ovat samansuuntaisia, mutta niiden yksityiskohdissa on paljon eroja. Yhteistä näille näkemyksille on se, että merkityksellä on tutkimuksessa keskeinen asema ja että kieltä ei eroteta sitä käyttävistä ihmisistä ja kommunikaatiotilanteista (mts. 21–22).

Crusen ja Croftin (2004: 1) mukaan kognitiivisesta näkökulmasta tehtyä kielentutkimusta yhdistää kolme keskeistä piirrettä, joita on ensinnäkin näkemys kielestä epäitsenäisenä kognitiivisena alueena. Tämä tarkoittaa sitä, että kielellisen tiedon prosessointi nähdään periaatteessa samanlaisena kognitiivisena kykynä kuin tiedon prosessointi yleensä, eli sitä ei pidetä ihmisen muusta kognitiosta erillisenä alueena. Toiseksi kognitiivista kielentutkimusta yhdistää näkemys kieliopista käsitteellistämisenä. Tämä tarkoittaa käsitystä siitä, että kieliopin avulla ihminen käsitteellistää ja siten välittää kokemuksiaan ja samalla kielellistä tietoa. Kolmanneksi kognitiiviseen kielentutkimukseen liittyy näkemys kielen käytöstä kielitiedon perustana. (Mts. 2–4.)

Herlin (1998: 24) luonnehtii Langackerin kognitiivista kielioppia kognitiivisen kielentutkimuksen ydinalueeksi, koska siinä kognitiivisen kielentutkimuksen perusolettamukset viedään metodisesti pisimmälle yhtenäisyyteen pyrkivän kuvausmallin muodossa. Seuraavaksi esittelen kognitiivisen kieliopin keskeisiä käsitteitä, jotka liittyvät sen näkemyksiin kielestä ja kieliopista sekä merkityksestä ja sen muodostumisesta. Tämän jälkeen tarkastelen sitä, miten näitä käsitteitä voidaan soveltaa aspektitutkimukseen. Olen käyttänyt suomenkielisiä käsitteitä Leinon (1999) tapaan.

2.2.1. Keskeisiä käsitteitä

Kognitiivisessa kieliopissa sanaston ja kieliopin katsotaan muodostavan jatkumon eikä syntaksia pidetä leksikosta tai semantiikasta erillisenä alueena. (Langacker 2008: 5.) Kieliopin ja leksikon välistä yhteyttä on kognitiivisessa kielentutkimuksessa luonnehdittu esimerkiksi siten, että kieli kognitiivisena systeeminä muodostuu kahdesta osasysteemistä, kieliopista ja leksikosta, joista kielioppi määrittää ilmauksen konseptuaalisen rakenteen ja leksikko toimii ilmauksen konseptuaalisena sisältönä. Kieliopilla ja leksikolla on näin ollen erilliset mutta toisiaan täydentävät semanttiset funktiot. (Talmy 2000: 21, 40.)

Kognitiivisen kieliopin mukaan kielessä on sekä yksikköjä että epäyksikköjä. Kielellinen yksikkö on käyttövalmis kokonaisuus, jota kielenkäyttäjän ei tarvitse koota osista, vaikka sillä olisi oma sisäinen rakenteensa. Suomessa kielellisiä yksikköjä ovat esimerkiksi *kissa*, *matto* ja *-lla*. Kielioppi on näiden kielellisten yksikköjen järjestynyt luettelo, mikä tarkoittaa sitä, että yksinkertaisemmat yksiköt toimivat kompleksisempien yksikköjen osina. Epäyksiköt sen sijaan muodostetaan niiden osina olevista yksiköistä, joten esimerkiksi ilmauksella *kissa matolla* ei ole suomessa yksikön asemaa. (Leino 1999: 61–62, 73.) Kielelliset yksiköt ovat konventionaalisia, mikä tarkoittaa sitä, että rakenne saavuttaa kielessä yksikön aseman, kun se konventionaalistuu eli muuttuu yhteiseksi useille puheyhteisön jäsenille. Rakenne vakiintuu kieleen yksinkertaisesti käytön kautta, ja jokainen käyttökerta vahvistaa rakenteen asemaa kielessä. Kielen yksiköiden ja epäyksiköiden välillä ei kuitenkaan ole tarkkaa rajaa, vaan kysymys on aste-eroista. Lisäksi ilmauksen tulkinta yksiköksi tai epäyksiköksi vaihtelee puhujittain ja muuttuu ajan myötä. (Langacker 2008: 16–17; Leino 1999: 62, 65, 115.)

Kognitiivisen kieliopin mukaan kielioppi on luonteeltaan symbolista, koska sen avulla symbolisia leksikaalisia aineksia yhdistellään kompleksisemmiksi kokonaisuuksiksi (Langacker 2008: 5). Symbolisuuteen liittyy kognitiivisen kieliopin näkemys kielen rakenteen semanttisesta, fonologisesta ja symbolisesta puolesta. Kognitiivisen kieliopin mukaan kielen symboliset yksiköt muodostuvat semanttisesta ja fonologisesta yksiköstä sekä niiden välisestä suhteesta. Näin ollen symbolinen yksikkö on semanttisen ja fonologisen yksikön kaksinapainen suhde, jossa yhdistyvät ilmauksen merkitys ja muoto. (Leino 1999: 68–69.)

Yksinkertaisin symbolinen yksikkö on morfeemi, koska sitä ei voi enää analysoida pienempiin symbolisiin yksiköihin ja sen symbolinen kompleksisuus on siten nolla (Langacker 2008: 16). Kognitiivisen kieliopin mukaan kuvattuna esimerkiksi morfeemin *kissa* symbolinen rakenne on [[KISSA]/[kissa]], jossa [KISSA] tarkoittaa semanttista rakennetta, [kissa] fonologista rakennetta ja vinoviiva niiden välistä symbolista suhdetta. Kysymyksessä on spesifi symbolinen yksikkö. Myös kieliopilliset konstruktiot ovat symbolisia, esimerkiksi suomen *kissat* on skemaattisen symbolisen yksikön [[[OLIO]-[PLUR]]/[...]-[t]] toteutuma.² Symbolisten rakenteiden lisäksi myös fonologisia ja semanttisia rakenteita voidaan jaotella pienempiin yksiköihin. Fonologiset rakenteet muodostuvat foneemeista, ja yksinkertaisinta mahdollista semanttista yksikköä kutsutaan predikaatiksi. Predikaatti muodostaa morfeemin yhdessä fonologisen yksikön kanssa, ja kaikilla predikaateilla on kielessä yksikön asema. (Langacker 2008: 15; Leino 1999: 69–73.)

Kognitiivisen kieliopin mukaan kielioppi antaa ihmiselle riittävän symbolisen potentiaalin uusien ilmauksien eli tavoiterakenteiden muodostamiseen. Uusia ilmauksia voidaan muodostaa sekä spesifeistä että skemaattisista symbolisista yksiköistä. Spesifisiä ja skemaattisia symbolisia yksiköitä kutsutaan standardirakenteeksi, ja tavoiterakenteen konventiaalisuus arvioidaan vertaamalla sitä standardirakenteeseen. Kielenkäyttäjän arvio joko sanktioi eli oikeuttaa tavoiterakenteen standardin mukaiseksi tai toteaa sen siitä poikkeavaksi. (Leino 1999: 63, 66.)

Standardina oleva skemaattinen yksikkö määrittää aina jonkin kategorian, esimerkiksi substantiivien kategorian [[OLIO]/[...]] (Leino 1989: 168). Kognitiivisessa kieliopissa kategorian jäsenten välistä yhteyttä edustaa skeema, joka on eräänlainen abstrakti ylärakenne ja siten aina vähemmän spesifi kuin sen elaboraatiot eli toteutumet. Esimerkiksi [TYÖKALU] on skemaattisessa suhteessa sen toteutumien [VASARA] ja [SAHA] kanssa. (Langacker 1987b: 54.) Sanktiointi voi olla joko täydellistä tai osittaista riippuen siitä, kuinka yhteensopiva skeeman toteutuma on verrattuna sen prototyypin toteutumaa (Leino 1999: 67).

Kognitiiviseen kielioppiin on omaksuttu näkemys semantiikan ensyklopedisuudesta, ja tämän näkemyksen mukaan kaikki tieto jostakin tietystä entiteetistä sisältyy sitä kuvaava-

² [...] tarkoittaa skemaattisen yksikön spesifioimatonta fonologista asua (Leino 1989: 168).

van ilmauksen merkitykseen (Langacker 1987b: 55). Lyhyesti sanottuna tämä tarkoittaa sitä, että semantiikkaa ei eroteta jyrkästi pragmatiikasta (Herlin 1998: 25). Merkitys ei ole olemassa objektiivisessa todellisuudessa, vaan samaa objektiivista asiaintilaa voidaan kuvata eri tavoin konstruoiduilla ilmauksilla, jolloin ne eroavat myös merkitykseltään. Kognitiivisessa kieliopissa semanttisia rakenteita kutsutaan predikaatioiksi, ja ne kuvataan suhteessa kognitiivisiin alueisiin. (Langacker 1987b: 55.) Predikaatio voi muodostua yhdestä tai useammasta predikaatista, esimerkiksi predikaatio [KIERTELEN] koostuu predikaateista [KIERT]-[ELE]-[N] (Sivonen 2005: 37). Kognitiivisia alueita ovat mitkä tahansa käsitteistykset, muun muassa kokemukset ajasta ja paikasta, erilaiset aistihavainnot ja tuntemukset, uudet ja vakiintuneet käsitteet ja käsitekompleksit sekä kokonaiset tietojärjestelmät. Kognitiivinen alue toimii predikaation taustana, ja tähän taustaan predikaatio hahmottaa jonkin entiteetin. (Langacker 1987b: 55–56; Leino 1999: 73–75.)

Samaan taustaan voi hahmottaa erilaisia entiteettejä, mikä aiheuttaa merkityseron ilmausten välille. Kielenkäyttäjä saattaa esimerkiksi puhua *saaresta*, *vedestä* tai *rannasta* riippuen siitä, haluaako hän viitata maamassaan, sitä ympäröivään veteen vai niiden väliseen rajaan. Ilmausten taustana on käsitys kokonaan veden ympäröimästä maamassasta, mutta jokaisessa ilmauksessa tästä taustasta nousee korosteisena esiin eri entiteetti. Tätä entiteetin ja taustan välistä yhteyttä kutsutaan kuvio/tausta-jaoksi. (Langacker 1987b: 56.) Entiteettiä voidaanakin luonnehtia siten, että se on yleisnimitys mille tahansa ilmauksen kuviona toimivalle käsitteistykselle (Langacker 2008: 98).

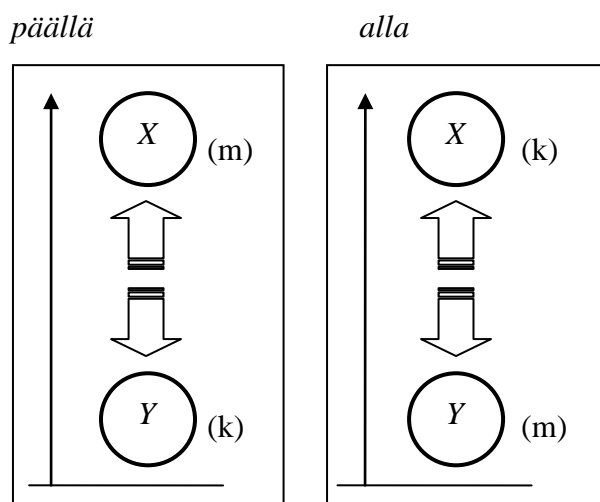
Predikaation taustaa kutsutaan kehykseksi ja sen kuviona olevaa entiteettiä hahmoksi, ja ilmauksen merkitys muodostuu näiden yhdistelmästä. (Leino 1999: 74.) Entiteettien perustyytit ovat oliot ja relaatiot. Oliion hahmo on ala jollakin kognitiivisella alueella, mutta tavallisesti oliolla on ulottuvuuksia usealla kognitiivisella alueella samanaikaisesti. Tähän liittyy myös näkemys semantiikan ensyklopedisuudesta. Esimerkiksi predikaatin [ORAVA] katsotaan nimittäin sisältävän kaiken sen ensyklopedisen tiedon, joka kielenkäyttäjällä on oravasta. Näin ollen mikään yksittäinen tekijä, esimerkiksi oravan ulkomuoto, ei riitä selittämään *oravan* merkitystä. Osa predikaatin kehykseen kuuluvasta tiedosta on keskeistä, osa taas perifeeristä. (Leino 1999: 73, 78.) Langackerin (2008: 105–106) mukaan olio on aina jonkinlaisen yhdistymisen tulos, ja sitä edustaa substantiivi. Esimerkiksi *perhe* ja *metsä* ovat useiden osaentiteettien muodostamia ryhmiä, joita kuitenkin käsitellään yhtenä kokonaisena entiteettinä. Fyysisiä objekteja sen sijaan käsi-

tellään aina yhtenäisinä entiteetteinä, vaikka myös esimerkiksi *kiven* tai *kissan* muodostavat tietynlaiset erilliset osaentiteetit. Fyysiset objektit ovat substantiivien kategorian prototyyppinä, koska niiden osaentiteettien yhdistäminen kokonaiseksi entiteetiksi tapahtuu automaattisesti. (Mts. 106–107.)

Relaation hahmo koostuu tyypillisesti kahdesta, mutta joskus myös useammasta, entiteetistä ja niiden välisestä suhteesta. Nämä entiteetit voivat olla joko olioita tai toisia relaatioita. Relaatiot jakautuvat edelleen prosesseihin ja atemporaalisiin relaatioihin, jotka eroavat toisistaan siten, että prosessien hahmossa ajallinen ulottuvuus on korostettu toisin kuin atemporaalisten relaatioiden hahmossa. (Leino 1999: 73–74.) Prosessit ovat lisäksi kompleksisia, eli ne muodostuvat yksinkertaisista relaatioista. Yksinkertaiset relaatiot osoittavat jonkin yksittäisen asiointilan, mutta eivät kiinnitä huomiota sen ajalliseen kehittymiseen. Ne ovat siis atemporaalisia. Vaikka prosessin katsotaan muodostuvan erillisistä yksittäisistä relaatioista, näiden relaatioiden mielletään kuitenkin seuraavan toisiaan saumattomasti. (Langacker 2008: 99, 109.) Leino (1999: 73) havainnollistaa atemporaalista relaatiota esimerkillä *kissa matolla*, jossa relaation osoittava sijapäätte *-lla* kytkee yhteen *kissan* ja *maton* edustamat oliot. Atemporaalisia relaatioita osoittavatkin sellaiset perinteiset kategoriat kuin konjunktiot, adjektiivit, adverbit, adpositiot ja sijapäätteet, kun taas prosesseja ilmentävät verbit (Langacker 1987b: 71–72; Leino 1999: 74).

Langackerin (2008: 66) mukaan kielen rakenteessa on lukuisia asymmetrioita, joita voidaan tarkastella korosteisuuden käsitteen kautta. Korosteisuutta on tässä työssä käsitelty jo aiemmin, koska korosteisuus ilmenee kielessä muun muassa siten, että kuvio on korostettu taustaan nähden ja prototyyppi on korostettu kategorian muihin jäseniin verrattuna. Relaatioiden merkitysten erottamiseen liittyy kuvio/tausta-jaon lisäksi myös toinen korosteisuuden tyyppi, muuttujan ja kiintopisteen valinta. Relationaaliset ilmaukset voivat nimittäin hahmottaa samaan taustaan saman kuvion (suhteen) ja siitä huolimatta erota merkitykseltään. Esimerkiksi postpositiot *päällä* ja *alla* eroavat merkitykseltään, vaikka ne molemmat kuvaavat kahden entiteetin (oletettavasti) vertikaalista sijaintia suhteessa toisiinsa. Lisäksi *X Y:n päällä* ilmaisee samanlaista suhdetta kuin *Y X:n alla*. (Mts. 70–71.) Kuvio 1 havainnollistaa tätä suhdetta.

Kuvio 1. Postpositioiden *päällä* ja *alla* osoittamat suhteet, joissa (m) tarkoittaa muuttujaa ja (k) kiintopistettä.

(vrt. Langacker 2008: 71.)

Ilmausten välinen merkitysero aiheutuu siitä, että niissä korostuvat eri entiteetit. Muuttuja on ilmauksessa ensisijaisen korosteinen entiteetti, jonka sijaintia relaatio ilmaisee tai jota se muulla tavoin arvioi tai kuvaa. Ensin mainitussa esimerkissä ensisijaisen korosteinen entiteetti on *X* ja jälkimmäisessä *Y*. Myös kiintopiste on korosteinen, ja sitä voidaan nimittää ilmauksen toissijaisen korosteiseksi entiteetiksi. Ensimmäisessä esimerkissä kiintopiste on siis *Y* ja jälkimmäisessä *X*. (Langacker 2008: 70–71.)

2.2.2. Käsitteiden soveltaminen aspektitutkimukseen

Työssäni tarkastelen aspektia ensisijaisesti tapahtumisen kannalta, joten pääasiallinen huomioni on verbissä ja sen ilmaisemassa prosessissa. Relatioista tarkastelen siis nimenomaan prosesseja, ja jokaisessa aineistoni lauseessa ilmentyy jokin prosessi. Tämä johtuu siitä, että niissä kaikissa on finiittiverbi, ja siitä syystä jokaista lausetta voidaan tarkastella jollakin tavalla ajassa kehittyvänä. Lauseella tarkoitankin Ison suomen kieliopin (2004: 827) määritelmän mukaisesti kokonaisuutta, joka muodostuu ainakin verbistä, mutta johon voi sen lisäksi kuulua verbin argumentteja ja verbin tai lauseen valinnaisia määritteitä.

Langackerin (2008: 73) mukaan entiteetit eivät ole luonnostaan muuttujia tai kiintopisteitä, vaan entiteetin esiintyminen muuttujana tai kiintopisteenä riippuu siitä, millaisen kielellisen ilmauksen kielenkäyttäjä muodostaa. Koska tutkimukseni lähtökohtana on verbin ilmaisema prosessi, käsittelen muuttujaa ja kiintopistettä verbin näkökulmasta, ja verbin ilmaiseman prosessin muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen tapahtuu sen argumenttirakenteen avulla. Argumenttirakenteella tarkoitetaan verbin merkityksen edellyttämiä osallistuja-argumentteja ja kehysmäärittämiä, jotka ovat tietynlaisia ja joita on tietty määrä (Pajunen 2001: 19) (ks. työn luku 3.2).

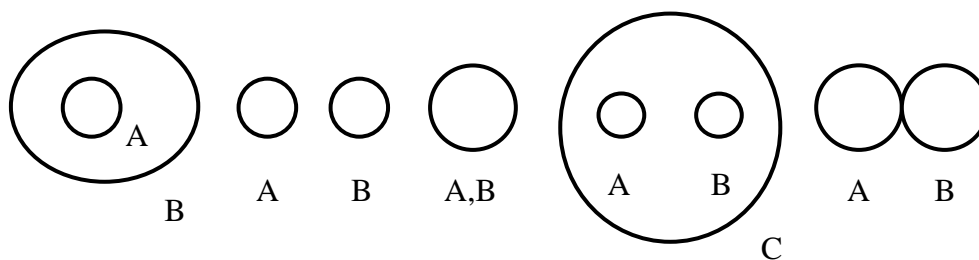
Langackerin (2008: 517) mukaan subjekti ja objekti ovat prototyypiset muuttuja ja kiintopiste. Paikanilmaukset sen sijaan käsitetään joko näyttämöiksi tai lokaatioiksi. Ne eroavat toisistaan siten, että näyttämö ilmaisee koko tilanteen tapahtumapaikan, kun taas lokaatio ilmaisee tietyn osallistujan paikan. Esimerkiksi lauseessa *In the kitchen, Floyd was stacking glasses on the counter* esiintyy sekä näyttämö (*in the kitchen*) että lokaatio (*on the counter*). Kuitenkin toisinaan myös näyttämö ja lokaatio voivat olla korosteisia, ja tällöin ne toimivat kiintopisteinä. Esimerkiksi intransitiivilauseessa *The train is approaching Chicago* kiintopisteeksi käsitetään lokaatio, jonka muuttuja tulee saavuttamaan (*Chicago*). (Mts. 387–388.) Muuttujan ja kiintopisteen valinnassa ratkaisevaa on siis entiteettien korosteisuus. Tässä työssä muuttuja ja kiintopiste määritetäänkin sen mukaan, millaisia argumentteja verbillä on eli mitkä voivat olla sen ilmaiseman prosessin korosteiset entiteetit. Myös Sivonen (2005: 47–50) on nykysuomen epäsuoran reitin verbejä käsittelevässä tutkimuksessaan määrittänyt kiintopisteeksi ne sekä objekti- että adverbiaalimuotoiset paikanilmaukset, jotka ovat epäsuoran reitin verbien pakollisia argumentteja. Työssäni siis sekä näyttämöitä että lokaatioita nimitetään kiintopisteeksi silloin, jos ne kuuluvat verbin argumenttirakenteeseen ja ovat sen ilmaiseman prosessin korosteiset entiteetit.

Leinon mukaan prototyypisen prosessin muuttuja ja kiintopiste ovat erillisiä fysikaalisia olioita, joten esimerkiksi lause *Matti lähti kotoa* ilmaisee prototyypistä prosessia. Hän kuitenkin toteaa, että osa intransitiiviverbeistä ilmaisee prosessia, jossa muuttuja ja kiintopiste ovat identtiset, ja tällaiset prosessit osoittavat usein muuttujan eri osien välillä tapahtuvia muutoksia (*kumartua, särkyä*). (Leino 1989: 176.) Tässä tutkimuksessa muuttuja ja kiintopiste mielletään identtisiksi myös silloin, kun kysymys on muuttujan kokonaisuutena kokemasta muutoksesta (*venyä, kirkastua*). Tällöin muuttujalla tarkoitetaan subjektin tarkoitetta ennen muutosta ja kiintopisteellä subjektin tarkoitetta muutok-

sen jälkeen. Toisin sanoen yksi entiteetti voi edustaa sekä muuttujaa että kiintopistettä, koska siitä on mahdollista ikään kuin erottaa erilliset muuttuja- ja kiintopistevaiheet. Muuttuja ja kiintopiste voivat siis olla erilliset entiteetit, mutta tietyissä tapauksissa yksittäinen entiteetti voi edustaa sekä muuttujaa että kiintopistettä. Lisäksi on mahdollista, että subjektimuuttuja ei esiinny lauseessa erillisenä lauseenjäsenenä, vaan muuttuja ilmenee verbin persoonapäätteestä (*Söin puuron kokonaan*) (ks. Sivonen 2007: 83). Lisäksi on otettava huomioon se, että toisinaan relaation semanttiseen rakenteeseen kuuluu vain yksi korostainen entiteetti eli muuttuja (Langacker 2008: 113). Tämä on käsiteltävä siten, että jos ei ole muuttujaa ja kiintopistettä, ei ole myöskään muuttujan ja kiintopisteen välistä konseptuaalista perusrelaatiota, joka voisi muuttua tai pysyä samana ja siten ilmaista aspektivaihteluita.

Entiteettien välisten suhteiden voidaan katsoa ilmentävän tiettyjä konseptuaalisia perusrelaatioita, joita ovat IDENTTISYYS, SEPARAATIO, ASSOSIAATIO ja INKLUUSIO (Langacker 1987a: 222, 225). INKLUUSIOSSA entiteetti A sisältyy entiteettiin B, kun taas SEPARAATIOSSA entiteetit A ja B ovat erillään. IDENTTISYYS puolestaan tarkoittaa sitä, että entiteetit A ja B ovat identtiset, eli INKLUUSIO on molemminpuolinen. ASSOSIAATIOSSA on lisäksi kolmas entiteetti C, joka edustaa A:n ja B:n välistä naapuruutta. (Mts. 228.) C:tä voidaan luonnehtia A:n vaikutuspiiriksi, eli kun B ASSOSIOITUU A:han, se on jollakin tavalla A:n läheisyydessä tai vaikutuspiirissä (Leino 1999: 200). Lakoff (1987: 420) on lisännyt näiden perusrelaatioiden joukkoon vielä relaation KONTAKTI, joka osoittaa entiteettien välistä yhteyttä tai kosketusta. Kuvio 2 havainnollistaa entiteettien välisiä konseptuaalisia perusrelaatioita.

Kuvio 2. Konseptuaaliset perusrelaatiot, joissa A ja B edustavat relaation entiteettejä ja C ASSOSIAATIOON kuuluvaa kolmatta tekijää.

INKLUUSIO SEPARAATIO IDENTTISYYS ASSOSIAATIO KONTAKTI
(Langacker 1987a: 230; Leino 1999: 200–201.)

Sivonen (2005: 53) esittää, että suomen kielessä tilanteen aspektuaalinen tulkinta määrytyy muuttujan ja kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation mukaan, ja siten muutos tässä relaatiossa aiheuttaa rajattuuden tulkinnan ja muuttumattomuus puolestaan rajaamattomuuden tulkinnan. Hän havainnollistaa näkemystään *kaartaa*-verbillä, joka osoittaa rajattua prosessia siksi, että sen aikana muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde vaihtuu SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI tai INKLUUSIOKSI, esimerkiksi *Auto kaartaa pihaan* (esimerkissä subjekti *auto* on muuttuja ja lokatiiviadverbiaali *pihaan* kiintopiste). Tilanteen aspektuaaliseen tulkintaan ei kuitenkaan vaikuta se, miten relaatio muuttuu, vaan kysymys on relaation vaihtumisesta ylipäätään (Sivonen 2007: 81).

Myös skeema on työni kannalta tärkeä käsite, koska sen avulla on mahdollista yhdistää aspektiltaan rajatut lauseet ja toisaalta rajaamattomat lauseet keskenään, mutta samalla erottaa ne toisistaan. Toisin sanoen tarkastelen rajattuja ja rajaamattomia lauseita siten, että rajatut lauseet kuuluvat yhteen kategoriaan ja rajaamattomat lauseet toiseen kategoriaan. Näin ollen käsittelen aspektiltaan rajattuja lauseita skeeman RAJATTU elaboraatioina ja aspektiltaan rajaamattomia lauseita skeeman RAJAAMATON elaboraatioina. Tähän liittyen aion pohtia myös sitä, voidaanko tietynlaisten lauseiden ajatella olevan prototyyppisempiä rajattuja tai rajaamattomia lauseita kuin toisten lauseiden. Kuviossa 3 kuvataan RAJATTU- ja RAJAAMATON-skeemat.³

Kuvio 3. RAJATTU- ja RAJAAMATON-skeemat.

[RAJATTU] = [kesto] + [raja]

[RAJAAMATON] = [kesto] + [jatkuvuus]

Molemmissa skeemoissa toisena tekijänä on kesto, koska tarkastelen aspektivaihteluita lauseen ilmaiseman tilanteen ajallisen rajattuuden ja rajaamattomuuden näkökulmasta, ja keston lisäksi molempiin skeemoihin sisältyy toinen tekijä, joka erottaa eri skeemojen toteutumukset toisistaan. Heinämäen (1984) mukaan lauseen ilmaiseman tilanteen tulkitseminen rajatuksi edellyttää jonkin rajattuuutta osoittavan *rajan* (*bound*) olemassaoloa lauseessa. Toiset rajoista ovat itsenäisiä, toiset tarkentavia. Esimerkiksi totaaliobjekti on itsenäinen raja, joka ei ilmaise mitään tiettyä lopputulosta, ainoastaan rajaa (*Maija luki*

³ vrt. Päiviön (2007: 56) TERMINATIIVISUUS-skeema, jossa yhdistyvät terminatiivi-ilmausten semanttiset ominaisuudet: [TERMINATIIVISUUS] = [JATKUMO] + [rajattuus].

kirjan). Se tulkitaan rajaksi siksi, että mitään tarkempaa rajaa ei ole ilmaistu. Raja voidaan kuitenkin myös määritellä tarkasti (*Maija luki kirjan loppuun/puoliväliin*). Tällöin on kysymys tarkentavasta rajasta. (Mts. 157–158.) RAJATTU-skeemassa toinen tekijä on siis raja, ja koska rajattuus ja rajaamattomuus muodostavat aspektivaihtelua kuvaavan oppositioparin, rajaa vastaa RAJAAMATON-skeemassa jatkuvuus. RAJATTU-skeemasta ilmenee, että tilanteen elaboroituminen sen toteutumaksi edellyttää ensinnäkin sitä, että tilanteella on jokin kesto, ja toiseksi sitä, että jokin raja katkaisee tai pysäyttää keston lausekontekstissa. RAJAAMATON-skeemasta sen sijaan ilmenee, että tilanteen elaboroituminen sen toteutumaksi edellyttää sitä, että tilanteella on jokin kesto, johon liittyy jatkuvuus lausekontekstissa.

3. Lauseen aspektin ilmaisemisen ja kuvaamisen osatekijät

3.1. Verbin sisäinen aspekti ja teonlaatu

Verbejä voidaan tarkastella ja ryhmitellä niiden omien aspektiominaisuuksien mukaan, ja näistä ominaisuuksista riippuu myös se, millaisia tilanteita kullakin verbillä on mahdollista kuvata. Isossa suomen kieliopissa verbit jaetaan aspektiominaisuuksiensa perusteella rajapakoiisiin, rajaaviin ja rajahakuisiin verbeihin. Ryhmittelyperusteena on se, käytetäänkö verbiä yleensä aspektiltaan rajatussa vai rajaamattomassa lauseessa ja mikä on transitiiviselle rajapakoiselle, rajaavalle ja rajahakuiselle verbille tyypillinen objektin sija. (ISK 2004: 1437.)

Rajapakoisia verbejä käytetään yleensä aspektiltaan rajaamattomissa lauseissa (*Aurinko paistoi ja puut kukkivat*), ja transitiivisten rajapakoiden verbien prototyyppinen objekti on partitiivimuotoinen (*Hän odottaa bussia numero 18*). Rajaavat verbit sen sijaan esiintyvät rajatuissa lauseissa, jotka sisältävät muutoksen, päätepisteen tai tuloksen (*Isoäiti syntyi vuonna 1907*), ja ne kuvaavat usein punktuaalista eli hetkellistä tapahtumaa (*Pienen ikkunan verho liikahti*). Transitiiviset rajaavat verbit saavat yleensä totaaliobjektin (*Talon emäntä huomasi palon hieman ennen yhtä yöllä*). Rajahakuiset verbit puolestaan voivat esiintyä aspektiltaan rajatuissa tai rajaamattomissa lauseissa ja transitiivisten rajahakuisen verbien yhteydessä voidaan käyttää joko totaali- tai partitiiviobjektia (*Kirjoitan kirjeen/kirjettä*). Verbit on kuitenkin ryhmitelty nimenomaan niiden tyypillisen käyttäytymisen mukaan, joten kysymys ei ole mistään ehdottomasta luokittelusta. Esimerkiksi lauseessa *Taitamaton soittaja on voinut rääkätä soittimen piloille* rajapakoinen verbi saa resultatiivisuutta ilmaisevan adverbiaalinen yhteydessä totaaliobjektin. (ISK 2004: 1438–1443.)

Kognitiivisessa kieliopissa verbit jaetaan imperfektiivisiin ja perfektiivisiin sen perusteella, millaista ajassa kehittyvää prosessia ne ilmaisevat. Prosessi voi olla temporaalisesti joko rajattu tai rajaamaton, ja siihen voi sisältyä jonkinlainen ajassa tapahtuva muutos. Perfektiivinen verbi ilmaisee kestoiltaan rajattua prosessia, joka sisältää jonkin muutoksen, kun taas imperfektiivinen verbi ilmaisee prosessia, joka on kestoiltaan jatkuva ja jossa ei tapahdu muutosta. Imperfektiiviset prosessit ovat jatkuvia nimenomaan tarkastelun kohteena olevan ajanjakson näkökulmasta, ja tätä ajanjaksoa Langacker kutsuu temporaaliseksi välittömäksi vaikutusalaksi. Luokittelu imperfektiivisiin ja perfek-

tiivisiin verbeihin ei kuitenkaan ole ehdottoman tarkka, koska monilla verbeillä on sekä imperfektiivistä että perfektiivistä käyttöä. (Langacker 2008: 147–148.)

Kangasmaa-Minn (1978) käyttää yksittäisten verbien inherentistä aspektimerkityksestä nimitystä verbin sisäinen aspekti. Sisäinen aspekti saattaa näkyä johdinsuffiksina itse verbissä, mutta myös johtamattomilla verbeillä on oma sisäinen aspektinsa. (Mts. 17.) Kangasmaa-Minn jakaa johtamattomat verbit statiivisiin ja dynaamisiin verbeihin ja erottaa molemmista ryhmistä lisäksi useita alaryhmiä. Statiiviset verbit ovat aspektiltaan imperfektiivisiä (*elää, nauraa, jaksaa*), kun taas dynaamisiin verbeihin kuuluu sekä imperfektiivisiä että perfektiivisiä verbejä (*uida, lähteä, ottaa*). Kangasmaa-Minn osoittaa kuitenkin, ettei verbin aspektista voi suoraan päätellä lauseen aspektia. Esimerkiksi verbiä *elää* voidaan käyttää sekä imperfektiivistä, muuttumatonta tilannetta kuvaavassa lauseessa *Tiikerit elivät Aasiassa* että perfektiivistä, muutoksen sisältävää tilannetta kuvaavassa lauseessa *Isoisä eli satavuotiaaksi*. Hänen mukaansa suomessa pitäisikin tehdä ero verbin aspektin ja lauseen aspektin välillä. (Mts. 18, 22–26.)

Tässä työssä yksittäisen verbin aspektin ilmaisemiseen liittyvistä ominaisuuksista käytetään nimitystä verbin sisäinen aspekti. Edellä esitettyjen luokittelujen perusteella voidaan todeta, että verbin sisäisen aspektin määrittelyssä on mahdollista kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, millaista tekemistä verbi itsessään ilmaisee tai millaisissa lauseissa se tyypillisesti esiintyy. Nämä kriteerit menevät tietysti osittain päällekkäin, mutta painotukseltaan luokittelut eroavat jonkin verran toisistaan. Tässä työssä olennaista on tarkastella verbiä osana lausetta, joten verbin sisäinen aspekti käsitetään verbin merkitykseen sisältyväksi ominaisuudeksi, jolla on oma osansa lauseen aspektin muotoutumisessa. Yksittäisten verbien sisäisestä aspektista käytän tässä työssä kognitiivisen kieliopin tapaan käsitteitä imperfektiivinen ja perfektiivinen, jolloin verbin sisäinen aspekti on helppo erottaa lauseen rajaamattomasta tai rajatusta aspektista. Toisin sanoen on tärkeä huomata, että en käytä synonyymisesti käsitteitä perfektiivinen ja rajattu ja toisaalta imperfektiivinen ja rajaamaton.

Aspektin ilmaisemiseen liittyvät myös verbin erilaiset teonlaadut, joiden ilmaisemiseen käytetään tiettyjä johtimia. Näillä johtimilla johdettuja verbejä kutsutaan muuntelujohdoksiksi, koska verbin ilmaiseva tekeminen esitetään jollakin tavalla muunneltuna. Ison suomen kieliopin mukaan aspektin ilmaisemiseen liittyvät frekventatiiviset eli toistuvuutta ja jatkuvuutta ilmaisevat johdokset sekä momentaaniset eli hetkellisyyttä ilmai-

sevat johdokset. Frekventatiivijohdokset ilmaisevat tyypillisesti rajaamattomuutta ja momentaanijohdokset rajattuutta. Isossa suomen kieliopissa todetaan myös, että johdin ohjaa aspektitulkintaa, ellei jokin anna aiheita toisenlaiseen tulkintaan. (ISK 2004: 347–349.) Täten lauseen aspektia ei voi suoraan päätellä verbistä silloinkaan, kun lauseen finiittiverbinä on muuntelujohdos. Myös Kangasmaa-Minn (1985) tekee eron toistuvuutta ja jatkuvuutta sekä hetkellisyyttä ilmaisevien tekemislaatuojen välillä, mutta hän käyttää nimityksiä duratiivinen ja punktuaalinen. Kangasmaa-Minnin mukaan duratiivisuuteen sisältyvät kontinuatiivisuus (*elää*), iteratiivisuus (*hyppiä*) ja frekventatiivisuus (*hypellä*), eli hän erottaa omiksi tekemislaaduijseen jatkuvuuden ilmaisemisen ja kahden erityyppisen toistuvuuden ilmaisemisen. (Mts. 432–433.) Isossa suomen kieliopissa (2004: 348) toistuvuuden ja jatkuvuuden ilmaisemista ei eroteta toisistaan, joten sekä toistuvuutta että jatkuvuutta ilmaisevia johdoksia nimitetään frekventatiivisiksi. Iteratiiviseksi sen sijaan nimitetään toistuvaa tilannetta (mts. 349). Tässä työssä käsitteitä frekventatiivinen ja momentaaninen käytetään edellä mainituista aspektin ilmaisemiseen liittyvistä muuntelujohdoksista samoin kuin Isossa suomen kieliopissa.

3.2. Verbin argumenttirakenne

Verbeillä kielennetään erilaisia reaali maailman asiointiloja: tiloja, tekoja, tapahtumia, liikettä (Pajunen 2001: 19). Verbit voidaan jakaa primääri- ja sekundaariverbeihin sen perusteella, miten ne suhteutuvat asiointilojen ilmaisemiseen. Primääriverbit ja sekundaariverbit eroavat toisistaan siten, että primääriverbit kielentävät asiointiloja, kun taas sekundaariverbeillä asiointiloja kvalifioidaan tai suhteutetaan toisiinsa. Suomessa primääriverbejä ovat esimerkiksi *elää*, *syntyä* ja *kävellä* ja sekundaariverbejä esimerkiksi *alkaa*, *saattaa* ja *täytyä*. Sekundaariverbiä käytetään yleensä asiointilaa ilmaisevan infinitiivin kanssa, esimerkiksi *alkaa itkeä*. Primääriverbit voidaan edelleen jakaa konkreettista tai abstraktia tilaa, tekoa, tapahtumaa ja liikettä ilmaiseviin A-verbeihin, mentaalitilaa, -tekoa ja tapahtumaa ilmaiseviin B-verbeihin ja deskriptiivisiin verbeihin, jotka voivat olla joko A- tai B-verbejä. (Mts. 51–57, 94.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen lauseita, joiden finiittiverbit luokitellaan primääriverbeiksi. Tämä johtuu siitä, että analysoin esimerkklauseita nimenomaan kunkin lauseen finiittiverbin ilmaiseman asiointilan mukaisessa järjestyksessä (ks. työn luku 4). Koska sekundaariverbit eivät itsenäisesti ilmaise asiointiloja (mts. 52), en käsittele niitä tässä työssä.

Asiaintilojen ja niitä ilmaisevien verbien välinen vastaavuus on rakenteellista, mikä tarkoittaa sitä, että verbillä on periaatteessa yhtä monta argumenttia kuin tilanteessa on osallistujia (Pajunen 2001: 19–20). Argumentit ovat olennainen osa verbin merkitystä, ja niiden määrä riippuu verbistä. Esimerkiksi verbin *aivastaa* argumenttirakenteeseen kuuluu yksi argumentti eli se on yksipaikkainen verbi, kun taas verbin *syödä* argumenttirakenteeseen kuuluu kaksi argumenttia, ja se on siten kaksipaikkainen verbi. Argumentit tulkitaan implisiittisesti mukana oleviksi silloinkin, kun ne eivät saa ilmiänsua (*Mikko lähti* [puheena olevasta paikasta tai puhujan olinpaikasta]). (ISK 2004: 438–439.) Pajunen (2001: 88–91) määrittelee argumenttirakenteen siten, että se voi muodostua sekä ensisijaisista eli lauseessa subjektina, objektina ja obliikvina (rektio-obliikvi tai lokaalinen obliikvi) toimivista argumenteista että toissijaisista eli muista tyyppillisesti verbin yhteydessä esiintyvistä argumenteista. Oletukseni on, että verbin ilmaiseman prosessin muuttuja ja kiintopiste on mahdollista selvittää verbin argumenttirakenteen perusteella, koska verbin argumenttirakenne ilmaisee sitä, millaisia osallistujia verbin ilmaisemiin asiaintiloihin sisältyy ja mitkä näin ollen voivat olla sen ilmaiseman prosessin korosteiset entiteetit. Lähtökohtani on siis sama kuin Sivosella (2005: 49–50), joka määrittelee epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kiintopisteeksi ne objekti- ja adverbi-aalimuotoiset paikanilmaukset, jotka kuuluvat näiden verbien argumenttirakenteeseen.

Muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen verbin argumenttirakenteen avulla on oletettavasti yksiselitteisintä silloin, kun verbi on kaksipaikkainen, koska kuten Sivonen (2005: 49) huomauttaa, prosessuaalinen relaatio edellyttää jo määritelmänsä puolesta vähintään kahta osallistujaa. Kaikki verbit eivät kuitenkaan ole kaksipaikkaisia, joten muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen näiden verbien argumenttirakenteen perusteella ei todennäköisesti ole yhtä suoraviivaista kuin kaksipaikkaisten verbien tapauksessa. Muuttujan ja kiintopisteen identtisyys (ks. työn luku 2.2.2) on hyvä lähtökohta silloin, kun tarkastellaan verbejä, joiden argumenttirakenteeseen kuuluu vain yksi argumentti. Tämä on kuitenkin vain lähtökohta eikä sulje pois sitä mahdollisuutta, että yksipaikkaisten verbien muuttuja ja kiintopiste voisivat joissain tapauksissa edustua erillisinä entiteetteinä. Yksi- ja kaksipaikkaisten verbien lisäksi suomen kielessä on verbejä, joiden argumenttirakenteeseen ei kuulu yhtään argumenttia tai joilla on enemmän kuin kaksi argumenttia (Pajunen 2001: 91). Lauseanalyysin edetessä selviää, onko argumenttien määrä näiden verbien tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen määrittämistä hankaloittava tekijä vai ei. Verbin argumenttirakennetta ja sen vaikutusta muuttujan ja kiintopis-

teen valintaan käsitellään yksityiskohtaisesti aineistoanalyysin yhteydessä (ks. työn luku 4).

3.3. Subjekti, objekti ja adverbiaalit

Subjektin ja objektin suhdetta aspektin ilmaisemiseen on perusteellisesti tarkastellut Huumo (2006), jonka näkemyksiä esittelen seuraavaksi lyhyesti. Huumon mukaan subjekti ja objekti eivät yleensä rajaa lauseen ilmaiseman tilanteen ajallista kestoa, koska niiden tarkoitteet käsitetään kokonaisuuksiksi, jotka ovat olemassa ennen tilannetta, sen aikana ja sen jälkeen (*Pekka taputti koiraa*). Subjektin ja objektin tarkoitteet vaikuttavat tilanteen kestoon kuitenkin siinä tapauksessa, että tilanteen kesto ja tarkoitteen olemassaolon kesto tulkitaan yhtä pitkiksi (*Salama oli kirkas*) tai tarkoite syntyy tai katoaa tilanteen aikana tai osallistuu siihen vaiheittain (*Liisa söi omenan, Kone valmistaa paperia*). Näissä tapauksissa kysymys on tarkoitteiden luonteen tai kvantiteetin vaikutuksesta lauseen aspektiin. (Mts. 504–505.)

Nominaalisen lauseenjäsenen tarkoitteen kvantiteetti on joko staattinen tai dynaaminen sen mukaan, osallistuuko se tilanteeseen samanaikaisesti kokonaisuutena vai vaiheittain. Tämä tarkoittaa siis sekä subjektin että objektin ilmaisemaa kvantiteettia. Subjektin tai objektin tarkoitteen kvantiteetti vaikuttaa lauseen aspektiin nimenomaan silloin, kun kvantiteetti on dynaaminen eli osallistuu tilanteeseen vaiheittain. Kvantiteetti muodostuu tällöin erillisistä tarkoitteista (*Pekka poimi sienet ~ sieniiä, Meille tulee kodinkoneita*) tai ainesmaisen tarkoitteen osista (*Pekka joi veden ~ vettä*), jotka seuraavat toisiaan ajassa. Jos dynaaminen kvantiteetti on avoin, lause on aspektiltaan rajaamaton. Toisiinsa sekä staattinen että dynaaminen kvantiteettitulkinta ovat mahdollisia, ja tällöin voidaan puhua indifferentistä kvantiteetista. Esimerkiksi lause *Pekka löysi metsäretkellään suppilovahveroita* voidaan tulkita siten, että sienet löytyivät joko kaikki samanaikaisesti tai osa kerrallaan. (Huumo 2006: 509, 524–525.) Tämän esimerkin perusteella myös lause *Meille tulee kodinkoneita* voidaan tulkita siten, että kodinkoneet tulevat joko yksi kerrallaan tai kaikki samaan aikaan.

Objektin sijanvaihtelulla ilmaistaan erilaisia merkitysvivahteita sen mukaan, millaista tilannetta ilmaisevasta lauseesta kulloinkin on kysymys. Objektin sijalla voidaan ilmaista arviota päättyneen tai päättyväksi esitetyn tilanteen lopputuloksesta eli sen resultatiivisuudesta tai irresultatiivisuudesta (*Löysin vasaran, Vilkaisin häntä*), teelisen tilanteen

ajan suuntaisesta täyttymisestä eli päätepisteeseen johtamisesta (*Luin kirjaa ~ kirjan*) tai tilanteen kontinuaatiivisesta täyttymisestä (*Olen jo pitkään ostanut sähkön tältä yhtiöltä, Rakastan piimää*). Merkitysoppositioiden väliset rajat ovat kuitenkin liukuvia, ja monet partitiivi-ilmaukset voitaisiin luokitella mihin tahansa näistä ryhmistä. (Huumo 2006: 518–523.)

Lauseen ilmaiseman tilanteen tapahtumisajankohtaa, toistuvuutta ja kestoja ilmaistaan erilaisilla ajan adverbiaaleilla. Ne ovat pääasiassa koko lauseen määritteitä, ja niiden tehtävä on sijoittaa lauseen ilmaisema tilanne ajallisiin kehyksiin. Ajankohtaa ilmaisevat ajan adverbiaalit osoittavat, milloin jokin tilanne tapahtuu (*elokuussa, päiväsaikaan, heti*), kun taas toistuvuutta ilmaisevat ajan adverbiaalit osoittavat sitä, kuinka usein tai kuinka monta tai monennen kerran tilanne tapahtuu (*harvoin, kaksi kertaa, toistamiseen*). (ISK 2004: 932–933.)

Lauseen ilmaiseman tilanteen kestoja voidaan ilmaista monin tavoin sen mukaan, millaisesta tilanteesta on kysymys. Keston ilmauksista *tunnin*-tyyppisiä osmia käytetään esimerkiksi atelisiä tilanteita kuvaavissa lauseissa. Ne ilmaisevat sitä, kuinka paljon aikaa tilanteeseen kuluu tai on kulunut (*Olen asunut täällä vuoden ~ koko ikäni*). Totaaliobjektia voidaan käyttää *tunnin*-tyyppisen osman kanssa samassa lauseessa silloin, kun lause kuvaa habituaalista tilannetta (*Pyhäjärvestä siian tavoittaa koko talven*) tai lauseessa on tietynlainen finiittiverbi (*Vaikka olin tuntenut hänet koko ikäni, hän oli jäänyt aika etäiseksi*). Inessiivisijainen *tunnissa*-tyyppinen keston adverbiaali puolestaan ilmaisee, missä ajassa teellinen tilanne saavuttaa päätepisteensä (*Juoksin metsään parissa minuutissa*). Lisäksi sillä voidaan ilmaista esimerkiksi tilanteen toistumista, ja tällöin samassa lauseessa voi esiintyä myös keston osma (*Kirjoitin runon päivässä koko kesän*). Myös esimerkiksi sellaiset ajanilmaukset kuin *edelleen, vielä, enää, yhä, jo, kauan, pitkään, x:n ajan* ja *jostakin ajasta ~ johonkin aikaan (asti)* vaikuttavat siihen, millaiseksi tilanteen kesto ymmärretään. (ISK 2004: 1443–1446.) Lisäksi erilaiset määrän adverbiaalit (*50 sivua, viisi kilometriä*) voivat rajata lauseen ilmaiseman tilanteen keston (Heinämäki 1984: 158, 163).

4. Lauseen aspektin määräytyminen aineistossa

Tässä luvussa tarkastelen aineistossani esiintyviä lauseita ja selvitän, millä perusteella ne voidaan tulkita aspektiltaan joko rajatuiksi tai rajaamattomiksi. Käsittelen lauseita sekä yksittäisinä eli kontekstistaan irrotettuina että kontekstissaan. Ennen varsinaista analyysiosuutta esittelen lyhyesti lauseanalyysini periaatteita.

Lauseanalyysini lähtökohta on lauseen finiittiverbi, ja ensimmäiseksi selvitän sen argumenttirakenteen. Käytän työssäni Pajusen (2001) määrittelemiä argumenttirakenteita, joissa argumentit esitetään ensisijaisesti variaabeleina x , y ja z ja joissa lisäksi esitetään tieto siitä, missä syntaktisessa funktiossa argumentit toimivat. Esimerkiksi kaksipaikkaisten verbien x -argumentti toimii yleensä subjektin funktiossa ja y -argumentti objektin funktiossa. (Mts. 87–89.) Tässä työssä verbin argumenteista käytetään niiden tyyppillistä syntaktista funktiota osoittavaa nimitystä, koska näin vältetään turhalta vaikeaselkoisuudelta. Toisin sanoen verbin argumenttirakenne esitetään siten, että se muodostuu esimerkiksi ensisijaisista argumenteista subjektista ja objektista (eikä siis argumenteista x ja y , jotka yleensä toimivat subjektin ja objektin funktioissa). Jos jollekin verbille on määritelty kaksi erilaista argumenttirakennetta, esittelen näistä sen, jota esimerkkilauseen rakenne vastaa (ks. esim. verbi *koskea*, mts. 248).

Verbin argumenttirakenteen avulla määritän verbin ilmaiseman prosessin muuttujan ja kiintopisteen. Tarkastelen lisäksi sitä, millainen on muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio ja tapahtuuko siinä jokin muutos. Muuttujaksi ja kiintopisteeksi käsitetään aina lauseenjäsen määritteineen, koska myös määritteet ovat osa lausekokonaisuutta, eikä niitä sen vuoksi voi jättää huomiotta. Ensisijaisesti tarkastelen kuitenkin sitä, millaisia rajaa tai jatkuvuutta osoittavia ilmauksia lauseissa esiintyy eli minkä perusteella lause voidaan tulkita rajatuksi tai rajaamattomaksi nimenomaan keston näkökulmasta. Tarkoitukseni on myös selvittää, miten muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuva muutos tai sen muuttumattomuus suhteutuu tilanteen keston rajattuuteen tai rajaamattomuuteen eli millainen yhteys rajattuudella ja muutoksella loppujen lopuksi on.

Luvussa 4.1 tarkastelen yksittäisten lauseiden aspektia, ja lauseiden käsittelyjärjestys perustuu lauseen finiittiverbin ilmaisemaan asiintilaan. Käsittelen ensin lauseita, joiden finiittiverbit voidaan Pajusen (2001: 57) jaottelua noudattaen luokitella primääri-A-

verbeiksi eli konkreettista tai abstraktia tilaa, tekoa, tapahtumaa tai liikettä ilmaiseviksi verbeiksi. Tämän jälkeen tarkastelen niitä lauseita, joiden finiittiverbit voidaan luokitella primääri-B-verbeiksi eli mentaalitilaa, -tekoa tai -tapahtumaa ilmaiseviksi verbeiksi. Pääsääntöisesti kaikissa esimerkklauseissa on finiittiverbinä eri verbi. Poikkeus tästä on *olla*-verbi, josta on kaksi esimerkkiä. Osa esimerkklauseista on yhdyslauseita, joten olen näistä esimerkeistä lihavoinut sen verbin, jota ensisijaisesti tarkastelen ja jonka perusteella käsittelen lausetta kyseisessä kohdassa.

Luvussa 4.2 tarkastelen lauseita niiden esiintymiskontekstissa. Esiintymiskontekstilla tarkoitan tässä yhteydessä sitä tekstikappaletta, josta lause on poimittu. Tarkoitukseni on havainnollistaa sitä, vaikuttaako kontekstista irrottaminen lauseen aspektuaaliseen tulkintaan ja mitä lisäinformaatiota lauseen käsitteleminen kontekstinsa yhteydessä toisaalta antaa tulkinnalle. Jotta näihin kysymyksiin voidaan saada selvyys, analysoin luvussa 4.2 käsiteltävät lauseet ensin yksittäisinä luvussa 4.1. Luvun 4.2 kappale-esimerkeillä on siten sama esimerkkinumero kuin vastaavalla lause-esimerkillä luvussa 4.1. Olen lihavoinut kappale-esimerkeistä lause-esimerkkinä käyttämäni lauseen, mutta muut mahdolliset lihavoinnit ja kursivoinnit ovat alkuperäisen tekstin mukaiset.

4.1. Yksittäisten eli kontekstistaan irrotettujen lauseiden analyysi

4.1.1. Lauseen finiittiverbinä A-verbi

Tässä luvussa analysoin lauseita, joiden finiittiverbit ovat niin sanottuja A-verbejä, eli ne ilmaisevat konkreettista tai abstraktia tilaa, tekoa, tapahtumaa ja liikettä. Ensin käsittelen lauseita, joiden finiittiverbit voidaan luokitella tilaa ilmaiseviin verbeihin. Tämän jälkeen tarkastelen lauseita, joiden finiittiverbit ilmaisevat tekoa tai tapahtumaa, ja lopuksi käsittelen ne lauseet, joiden finiittiverbit voidaan luokitella liikettä ilmaiseviin verbeihin.

Tila

Tilat ovat statiivisia, ja ne ilmaisevat jonkin olion sijaintia tai asentoa, kahden olion välistä suhdetta tai erilaisia luonnon- tai fysiologisia tiloja. Tiloja ilmaistaan sekä verbaalisesti että nominaalisesti, mikä tarkoittaa joko leksikaalisen verbin tai kopulaverbin

ja siihen liittyvän nominaalisen lauseenjäsenen käyttöä. Tätä kopulaverbiin liittyvää nominaalista lauseenjäsentä voidaan nimittää predikaattinominaaliksi. (Pajunen 2001: 55–56, 96). Tilaa ilmaisevista verbeistä käsittelen ensimmäisenä lauseissa 1 ja 2 esiintyvää (kopula)verbiä *olla*, jolle on määritetty hieman toisistaan poikkeavia argumenttirakenteita sen mukaan, millaista tilaa tarkalleen ottaen halutaan ilmaista. Kaikille argumenttirakenteille yhteistä on se, että niihin kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti, ja erot liittyvät predikaattinominaalin mahdollisiin sijoihin ja siihen, onko se määritetty ensi- vai toissijaiseksi argumentiksi. (Mts. 106–107, 113.)

(1) Nimi Manhattan viittasi alkuperäisasukkaiden kielessä kukkuloihin, koska saari **oli** hyvin mäkinen. (T 1: 20.)

(2) Australian manner on geologisesti hyvin vanha, ja se on ollut pitkään eristyksissä muusta maailmasta. (SL 6: 61.)

Lause 1 on yhdyslause, joka muodostuu hallitsevasta lauseesta *Nimi Manhattan viittasi alkuperäisasukkaiden kielessä kukkuloihin* ja sille alisteisesta sivulauseesta *koska saari oli hyvin mäkinen*. Nimitykset hallitseva lause ja alisteinen lause viittaavat siihen, että alisteinen lause käsitetään hallitsevan lauseen osaksi. (Ks. ISK 2004: 841–842.) Verbi *olla* on tässä tapauksessa sivulauseen finiittiverbi, ja se ilmaisee prosessia, jonka ensisijaisen korosteinen entiteetti eli muuttuja on subjekti *saari*. Tässä esimerkissä predikaatiivi *hyvin mäkinen* edustaa *olla*-verbin toista ensisijaista argumenttia (ks. Pajunen 2001: 106–107, 113), joten se voidaan tulkita prosessin toiseksi korosteiseksi entiteetiksi eli kiintopisteeksi. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on IDENTTISYYS, koska muuttujaa ei voi erottaa kiintopisteestä eikä päinvastoin. Kummassakaan lauseessa ei esiinny rajaa eli sellaista ilmausta, jonka voitaisiin käsittää rajoittavan sen kestoa. Molemmat finiittiverbit ilmaisevat tässä lausekontekstissa imperfektiivisyyttä, joten niiden ja rajan puuttumisen perusteella lausekokonaisuus voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta.

Lause 2 on myös yhdyslause, mutta se muodostuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta. Molemmissa lauseissa finiittiverbinä on verbi *olla*, mutta ensimmäisessä lauseessa predikaattinominaali viittaa ominaisuuteen ja jälkimmäisessä lauseessa paikkaan (ks. Pajunen 2001: 106–107). Ensimmäisessä lauseessa verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *Australian manner* ja kiintopiste predikaatiivi *geologisesti hyvin vanha*, ja niiden

välinen konseptuaalinen perusrelaatio on IDENTTISYYS. Tämä lause on aspektiltaan rajaamaton, koska verbi ilmaisee imperfektiivisyyttä eikä siinä esiinny rajaa. Myöskään muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta.

Jälkimmäisessä lauseessa verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *se*, ja kiintopisteeksi voidaan tulkita lokatiiviadverbiaali *eristyksissä* (ks. mts. 113). Tässä tapauksessa eristyneisyydellä tarkoitetaan todennäköisesti nimenomaan Australian mantereen eristyneisyyttä muista mantereista. Maailmantiedon perusteella voidaan nimittäin todeta, ettei Australia muuten ole eristyksissä muusta maailmasta. Koska tilanteen päättämishetkeä ei täsmennetä, se voidaan käsittää edelleen käynnissä olevaksi, ja tätä käsitystä tukee myös tyypillisesti jatkuvuutta osoittavan määritteen *pitkään* esiintyminen lauseessa (ks. ISK 2004: 1463). Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on INKLUUSIO, koska muuttujan käsitetään sisältyvän kiintopisteen ilmaisemaan lokaatioon. Jälkimmäinen lause voidaankin imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen vuoksi tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta.

Seuraavaksi tarkastelen lauseita, joissa tilaa ilmaistaan verbaalisesti. Ensimmäisenä käsitelen lauseita 3 ja 4, joissa esiintyvät asentoverbit *istua* ja *nukkua*. Pajusen mukaan asentoverbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali. Asentoverbit ilmaisevat sekä tilassa olemisen tapaa että lokaatiota (*istua* 'olla istuvassa asennossa jossain sen mahdollistavassa paikassa'), mutta lokaatio voidaan ilmaista myös erillisenä (*istua tuolilla*). (Pajunen 2001: 114.)

(3) Enimmän osan päivästä hän **istui** vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla ja tähysi merelle. (T 3: 37.)

(4) Nukumme autiotalojen piharakennuksissa, laavuilla ja taivasalla. (SL 6: 54.)

Lause 3 on kahden rinnasteisen lauseen muodostama yhdyslause. Verbin *istua* ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti *hän* ja kiintopistettä paikanmäärite *vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla*, ja niiden välinen konseptuaalinen perusrelaatio on KONTAKTI. Leinon (1999: 201) mukaan spatiaalista KONTAKTIA ilmaistaan suomessa *l*-sijoilla silloin, kun KONTAKTI on riippuvainen painovoi-
masta ja kiintopisteenä on muuttujana olevaa entiteettiä tukeva PINTA (*Katolla on lun-*

ta). Kun KONTAKTI on painovoimasta riippumaton, käytetään *s*-sijoja (*Katossa on kärpäsiä*) (mts. 202). Lauseessa 3 entiteettien välinen relaatio on painovoimasta riippuvainen, mutta kiintopisteen ilmaisemiseen käytetään sekä inessiiviä että adessiivia. Leino (mts. 202) toteaaakin, että toisinaan jokin tietty asiointila on mahdollista ilmaista molemmilla tavoilla (*Seinässä ~ seinällä on uusi juliste*), joskaan ilmaukset eivät tällöin ole synonyymiset.

Lauseessa 3 verbi *istua* ilmaisee imperfektiivistä prosessia, mutta lauseen ilmaiseman tilanteen kestoja rajaa kuitenkin osma *enemmän osan päivästään*, joka on itsenäinen raja ja osoittaa, ettei tilanne ole jatkuva. Lause 3 on siten aspektiltaan rajattu. Lauseessa 3 esiintyvän rajan perusteella on mahdollista päätellä, ettei muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio ole loputtomasti KONTAKTI, vaan se muuttuu jossain vaiheessa SEPARAATIOKSI. Tulkinta perustuu pragmaattisiin seikkoihin: tilanne (istuminen) esitetään rajattuna, joten muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio todennäköisesti muuttuu, kun tilanne päättyy. Muutos ei ole kuitenkaan syy lauseen aspektin rajattuuteen, vaan seuraus tilanteen päättymisestä.

Sen lisäksi, että lause 3 voidaan ymmärtää kertaluonteista tilannetta ilmaisevaksi, se voidaan tulkita myös toistuvaa tilannetta ilmaisevaksi. Tällöin sen käsitetään ilmaisevan kokonaisaspektiltaan rajaamatonta mutta edellä kuvatun kaltaisista rajatuista tilanteista koostuvaa tilanteiden sarjaa. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio todella toistuvasti vaihtuu KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI. Toistuvuuden tulkinnan aiheuttaa osma *enemmän osan päivästään*, joka tässä kontekstissa voi viitata joko yhteen tiettyyn päivään tai useampiin toisiaan seuraaviin päiviin.

Lauseessa 4 verbi *nukkua* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja ja kiintopiste ovat samantyyppiset kuin lauseessa 3 eli subjekti ja lokaatiota ilmaiseva adverbiaali. Prosessin muuttujaa edustaa monikon ensimmäinen persoona, joka tässä tapauksessa ilmenee verbin persoonapääteestä. Suomessa subjektin poisjänti on kirjoitetussa kielessä tyypillistä (ISK 2004: 871). Kiintopistettä edustavat paikanmääritteet *autiotalojen piharakennuksissa, laavuilla ja taivasalla*. Lause 4 voidaan tulkita kahdella tavalla. Ensinnäkin sen voidaan käsittää ilmaisevan yhtä tiettyä tilannetta, jossa osa monikollisen subjektin tarkoitteista nukkuu piharakennuksissa, osa laavuilla ja osa taivasalla. Tällöin lause sisältää itse asiassa kolme erillistä mutta samanaikaista prosessia, joilla on eri muuttujat ja eri kiintopisteet. Toiseksi tilanne voidaan ymmärtää siten, että nukkuminen toistuu eri

lokaatioissa. Tällöin kaikki monikollisen subjektin tarkoitteet edustavat samanaikaisesti prosessin muuttujaa, ja kiintopisteenä on yksi lokaatio kerrallaan. Lauseessa 4 muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmotetaan kiintopisteestä riippuen joko KONTAKTIKSI tai INKLUUSIOKSI. Leinon (1999: 199) mukaan KONTAKTI on muuttujan ja kaksiulotteisen kiintopisteen eli PINNAN välinen relaatio, kun taas INKLUUSIO on muuttujan ja kolmiulotteisen kiintopisteen eli SÄILIÖN välinen relaatio. Siten lauseessa 4 kiintopiste *taivasalla* on PINTA, mutta kiintopiste *autotalojen piharakennuksissa* hahmotuu SÄILIÖKSI. Hahmotan SÄILIÖKSI myös kiintopisteen *laavuilla*, koska laavu on pikemmin kolmiulotteinen rakennelma kuin kaksiulotteinen alusta.

Lause 4 on aspektiltaan rajaamaton, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä siinä esiinny rajaa, jonka perusteella se voitaisiin tulkita aspektiltaan rajatuksi. Jos lauseen käsitetään ilmaisevan samanaikaisesti useammassa lokaatioissa tapahtuvaa nukkumista, muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta. Sen sijaan jos lauseen käsitetään ilmaisevan eri lokaatioissa toistuvaa tilannetta, on pääteltävä, että myös muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio muuttuu toistuvasti KONTAKTISTA tai INKLUUSIOSTA SEPARAATIOKSI.

Lauseissa 5, 6 ja 7 esiintyvät elämistä ja asumista ilmaisevat verbit *elää*, *asustella* ja *pesiä*. Pajusen (2001: 117) mukaan myös näiden tilaverbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali.

(5) Saimaan Puruvedellä elää varmuudella yksi norppa. (SL 8: 6.)

(6) Runsas puoli vuosisataa sitten, vuonna 1949, laulujoutsenia pesi Suomessa noin 15 paria. (SL 7: 22.)

(7) Ennen tuloamme oli saaren pohjoisrannikolla asustellut jääkarhu. (SL 5: 62.)

Lauseessa 5 verbi *elää* ilmaisee prosessia, jonka muuttujana on subjekti *norppa* ja kiintopisteenä paikanmäärä *Saimaan Puruvedellä*. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa on kysymys INKLUUSIOSTA, koska muuttujan voidaan käsittää toteuttavan verbin ilmaisemaa tekemistä kiintopisteeseen sisältyvällä alueella ja siten sisältyvän kiintopisteeseen. Samalla tavoin voidaan tulkita lause 6, jossa verbin *pesiä* muuttuja edustuu subjektina *laulujoutsenia* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaalina *Suomessa*. Lau-

seessa 5 verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa ole rajaksi tulkittavaa ilmausta, joten se on aspektiltaan rajaamaton. Myös muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio esitetään muuttumattomana. Sen sijaan lauseessa 6 ajan adverbialla *vuonna 1949* ilmaisee tietyn ajanjakson, jonka aikana tilanne on käynnissä. Kysymys ei siis ole tilanteen ajallisen keston vaan sen tapahtumishetken ilmaisemisesta (ks. ISK 2004: 932). Lisäksi määrite *runsas puoli vuosisataa sitten* osoittaa, miten lauseen kirjoittamishetken ajankohta suhteutuu lauseen ilmaiseman tilanteen ajankohtaan. Tulkitsen ajankohtaa osoittavan ilmauksen *runsas puoli vuosisataa sitten, vuonna 1949* rajaksi, koska tilannetta ei esitetä jatkuvana, vaan sen olemassaolo rajoitetaan tällä ilmauksella tiettyyn ajanjaksoon. Myös muuttujan ja kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation käsitetään olevan olemassa tänä tiettyinä hetkenä, ja tänä kyseisenä hetkenä se on muuttumaton. Näin ollen lause 6 on aspektiltaan rajattu, vaikka muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdukaan muutosta.

Lauseessa 7 verbin *asustella* ilmaiseman prosessin muuttujaa osoittaa subjekti *jääkarhu* ja kiintopistettä lokatiiviadverbialla *saaren pohjoisrannikolla*. Lause 7 on muuten samantyyppinen kuin lauseet 5 ja 6, mutta sen finiittiverbinä on frekventatiivinen muunte-
lujohtos. Ison suomen kieliopin (2004: 349–350) mukaan tilaa ilmaiseva verbi ja sen frekventatiivijohdos ovat aspektuaalisesti samantyyppiset, mutta johdoksilla ilmaistaan usein epäsäännöllistä, sattumanvaraista, jaksottaista tai toistuilevaa vaihtelua sisältäviä tilanteita. Lause 7 voidaankin tulkita siten, että jääkarhu on todennäköisesti asustellut myös muualla kuin saaren pohjoisrannikolla tai että se ei ainakaan ole jatkuvasti viettänyt aikaa asuinalueellaan.

Lause 7 eroaa aiemmin käsitellyistä esimerkeistä myös siten, että se ilmaisee kahden tilanteen keskinäistä suhdetta. Kysymys on niin sanotusta suhteellisesta aikasarjasta, joka esittää tilanteet toisiinsa nähden päättyneinä tai jatkuvina. Suhteellisten aikasarjojen ilmaisemiseen käytetään infiniittisiä rakenteita ja liittotempuksia. (ISK 2004: 1452.) Lauseessa 7 toisiinsa suhteutuvia tilanteita ilmaisevat prepositiosta ja *tulla*-verbin teonimestä muodostuva adpositiolauseke *ennen tuloamme* ('ennen kuin tulimme') ja pluskvamperfektilause *oli saaren pohjoisrannikolla asustellut jääkarhu*. Pluskvamperfektin keskeinen tehtävä on menneiden tilanteiden esittäminen ajallisessa järjestyksessä, ja sen ilmaisema tilanne edeltää imperfektissä kerrottua tilannetta (mts. 1466). Tämä ilmenee myös lauseesta 7, jossa pluskvamperfektilauseen ilmaiseman tilanteen käsitetään olleen käynnissä ennen adpositiolausekkeen ilmaiseman tilanteen tapahtumista.

Adpositiolauseke siis rajaa pluskvamperfektilauseen ilmaiseman tilanteen ajallisen keston siten, että se ilmaisee ajankohtaa, josta käsin kyseistä tilannetta tarkastellaan. Toisin sanoen adpositiolauseke toimii lauseessa rajana, koska se rajoittaa pluskvamperfektilauseen ilmaiseman tilanteen keston tiettyä ajankohtaa edeltäväksi eikä lauseessa oteta kantaa tilanteen mahdolliseen jatkumiseen kyseisen ajankohdan jälkeen. Näin ollen lause 7 tulkitaan siinä esiintyvän rajan perusteella aspektiltaan rajatuksi, vaikka sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia.

Lauseissa 8, 9 ja 10 esiintyvät verbit *jäää*, *säilyä* ja *viipyä*. Pajunen (2001: 117–118) nimittää näitä aspektuaalisiksi tilaverbeiksi, jotka hänen mukaansa ilmaisevat juuri odottamista, jäämistä ja pysymistä ja joiden argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali.

(8) Cardiffin jättiläinen on jäänyt historiaan Yhdysvaltain kuuluisimpana arkeologisena huijauksena. (T 8: 23.)

(9) Kieltolain ajoilta periytyvät viinatatavat säilyivät pitkään kansan keskuudessa. (T 4: 17.)

(10) Linnut viiptyvät pesissä vaihtelevia aikoja. (SL 5: 45).

Lauseessa 8 *jäää*-verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *Cardiffin jättiläinen* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *historiaan*. Ero aiemmin käsiteltyihin lauseisiin on se, että tässä tapauksessa predikaation kehys ei ole konkreettinen tila, vaan abstrakti ihmisen aikakäsitykseen kytkeytyvä käsitteistys. Entiteettien väliset konseptuaaliset perusrelaatiot eivät kuitenkaan ole pelkästään spatiaalisia, eivätkä ne edellytä spesifiä predikaation kehystä (Leino 1999: 203). Tämän perusteella entiteettien välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan hahmottaa INKLUUSIOKSI, vaikka kiintopisteellä ei ole spatiaalisia ulottuvuuksia. Lauseessa 8 muuttuja esitetään siten, että se on osa kiintopistettä, joten niiden välinen konseptuaalinen perusrelaatio on INKLUUSIO, ja se esitetään muuttumattomana. Lause 8 on aspektiltaan rajaamaton, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä siinä esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta.

Lauseessa 9 verbin *säilyä* ilmaiseman prosessin muuttuja on *kieltolain ajalta periytyvät viinatatavat* ja kiintopiste *kansan keskuudessa*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on INKLUUSIO, koska tiettyjen viinankäytön tapojen esitetään olevan olemassa tietyssä ihmisjoukossa. Lauseessa 9 esiintyy kuitenkin myös adverbi-

aali *pitkään*, joka tässä tapauksessa ei ilmennä jatkuvuutta, vaan osoittaa, että verbin ilmaisema prosessi jatkui tietyn ajanjakson mutta ei jatku enää tällä hetkellä. Näin ollen INKLUUSION vaihtuminen SEPARAATIOKSI on pääteltävä lauseessa esiintyvistä rajasta. Adverbiaali toimii lauseessa itsenäisenä rajana, joten lause 9 on aspektiltaan rajattu.

Lauseessa 10 verbin *viipyä* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *linnut* ja kiintopiste paikanmäärite *pesissä*. Lauseessa esiintyy lisäksi partitiivisijainen osma *vaihtelevia aikoja*. Osman perusteella tilanne ymmärretään niin, että samat linnut viiptyvät pesissä tietyn ajan, lähtevät pois, palaavat takaisin ja viiptyvät jälleen jonkin toisen ajan, eli tilanne hahmottuu toistuvaksi. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu siis INKLUUSIOSTA SEPARAATIOKSI ja taas INKLUUSIOKSI. Lause sisältää sarjan yksittäisiä rajattuja tilanteita, mutta kokonaisuutena tilanteiden sarja on rajaamaton. Se voi tietysti päättyä jossain vaiheessa kokonaan, mutta niin ei kuitenkaan tapahdu tässä lausekontekstissa. Lause 10 on imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen perusteella aspektiltaan rajaamaton, ja lisäksi partitiivisijainen osma osoittaa tilanteen toistuvaksi.

Lauseissa 11 ja 12 esiintyvät tilaverbit *odottaa* ja *kuulua* ('sisältyä'). Pajusen (2001: 118–119) mukaan verbin *kuulua* argumenttirakenne muodostuu kahdesta ensisijaisesta argumentista eli subjektista ja adverbiaalitäydennyksestä, ja samoin odottamista ilmaisevat verbit voivat järjestyä kahden ensisijaisen argumentin eli subjektin ja objektin kanssa.

(11) Mullan alla kevättä odottavat esimerkiksi valkovuokon, kielon ja oravanmarjan juurakot. (SL 10: 66.)

(12) Jatkuva muutos on kuulunut teolliseen yhteiskuntaan parisataa vuotta. (T 9: 62.)

Lauseessa 11 verbi *odottaa* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *valkovuokon, kielon ja oravanmarjan juurakot* ja kiintopiste objekti *kevättä*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on SEPARAATIO, koska muuttujan ja kiintopisteen tarkoitteet ovat erillään. Lauseessa 11 ei esiinny sen kestoa rajoittavaa ilmausta, joten se tulkitaan imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen perusteella aspektiltaan rajaamattomaksi. Tällainen lause on itse asiassa varsin prototyypin aspek-

tiltaan rajaamaton lause, koska sen lisäksi, että sen finiittiverbin sisäinen aspekti on imperfektiivinen eikä lauseessa ole rajaa, myös verbin tempus ilmaisee nykyhetkessä tapahtuvaa tekemistä. Aspektiltaan rajaamaton imperfektiivilause ei ole yhtä prototyypisesti rajaamaton, koska menneisyyteen sijoittuva tapahtuma on jo tapahtunut ja siten päättynyt, vaikka se voidaan esittää keskeneräisenä tai käynnissä olevana.

Lauseessa 12 muuttujaa osoittaa subjekti *jatkuva muutos* ja kiintopistettä adverbiaalitäydennys *teolliseen yhteiskuntaan*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on INKLUUSIO, koska muuttuja sisältyy kiintopisteeseen. Lauseessa esiintyvä ajanmäärite *parisataa vuotta* ilmaisee, että tilanne on puhehetken näkökulmasta jatkunut kyseisen ajanjakson ajan. Tilanteen päättymishetkeä ei täsmennetä, joten sen voidaan tulkita jatkuvan myös puhehetken jälkeen (ISK 2004: 1463). Lause 12 hahmotuu siis aspektiltaan rajaamattomaksi, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä siinä esiinny rajaa, jonka perusteella se tulkittaisiin rajatuksi.

Lauseessa 13 esiintyvä verbi *poltella* ilmaisee fysiologista tilaa, ja sen argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina objekti. Fysiologista tilaa ilmaisevilla verbeillä kielennetään erilaisia elollisen ruumiin tuntemuksia, kuten esimerkiksi lämpötilaa, kipua tai ravinnon puutetta. Tilan kokija voi olla tilassa kokonaan (*potea, heikottaa*) tai sitten tuntemus paikannetaan johonkin tiettyyn kehon osaan (*kutittaa, jomottaa*). (Pajunen 2001: 272–276.) Suomessa fyysistä tai psyykkistä tuntemusta ilmaisevat, verbistä ja objektista muodostuvat lauseet erotetaan omaksi syntaktiseksi lausetyypikseen, jota nimitetään kokijalauseeksi. Myös tuntemuksen aiheuttaja voidaan ilmaista, ja tällöin se toimii lauseen subjektina. (Alho–Kauppinen 2008: 126–127.)

(13) Kesällä jalkapohjia polttelee. (SL 1: 82.)

Lauseessa 13 verbi *poltella* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja edustuu sen argumenttirakenteeseen kuuluvana objektina *jalkapohjia*. Verbi *poltella* on aikaisemmin käsitellyn *asustella*-verbin tapaan frekventatiivinen muuntelujohdos, joka tässä yhteydessä ilmaisee, ettei tilanne etene ajassa täysin yhtäjaksoisesti, vaan sisältää jonkinlaista jaksottaisuutta tai toistuilevuutta. Lisäksi lauseessa esiintyy ajan adverbiaali *kesällä*, joka osoittaa verbin ilmaiseman tekemisen käynnissä olemisen ajankohtaa. Ajan adverbiaali on kuitenkin lauseen valinnainen määrite, joten sitä ei voi tulkita verbin ilmaiseman prosessin kiintopisteeksi. Lause ei ilmennä myöskään muuttujan eri osien välillä tapahtuvaa

muutosta, joten ainakaan tässä mielessä muuttuja ja kiintopiste eivät ole identtiset. Lauseessa ei verbin, objektin ja adverbiaalimääritteen lisäksi kuitenkaan ole muita lauseenjäseniä, jotka voisivat edustaa kiintopistettä. Lauseessa 13 verbi itsessään ilmaisee imperfektiivistä prosessia, mutta ajan adverbiaali toimii lauseessa rajana ja rajoittaa prosessin keston tiettyyn ajankohtaan, joten lause tulkitaan aspektiltaan rajatuksi.

Tässä yhteydessä voidaan lisäksi pohtia lyhyesti sitä, mitkä lauseessa 13 ylipäättään ovat ne entiteetit, jotka relaatio kytkee toisiinsa. Relaatiohan joka tapauksessa edellyttää vähintään kahden entiteetin olemassaoloa, vaikka ne eivät olisi korosteisia. Langacker käyttää esimerkkinä verbiä *rise* 'nousta', joka ilmaisee muuttujan ylöspäin suuntautuvaa liikettä jossakin tilassa. Tämä tila ei kuitenkaan nouse taustasta korosteisena esiin eikä siten toimi kiintopisteenä. (Langacker 2008: 113.) Verbin *rise* ilmaisema relaatio kytkee siis toisiinsa korosteisen liikkujan ja taustana toimivan tilan. Sen sijaan lauseessa 13 verbin ilmaisema relaatio yhdistää korosteisen kokijan ja tietynlaisen fyysisen tuntemuksen, mutta tätä tuntemusta tai sen aiheuttajaa ei muutoin identifioida tai tarkenneta.

Teko ja tapahtuma

Tapahtumaverbit ilmaisevat muun muassa muutosta, luonnontapahtumia ja fysiologisia tapahtumia, kun taas teko- ja tapahtumaverbeistä ensimmäisenä rikkomista, hävittämistä, tuhoamista ja tappamista ilmaisevia verbejä *murtaa*, *repiä*, *rikkoa*, *hävittää*, *tuhota* ja *kuristaa*, jotka esiintyvät lauseissa 14–18. Pajunen (mts. 158) mukaan näiden verbien argumenttirakenteeseen kuuluu kaksi ensisijaista argumenttia eli subjekti ja objekti, ja toissijaisena argumenttina hän pitää välinettä tai tulosta ilmaisevaa määritettä.

(14) Hornamainen jylinä tunkeutuu sieluun ja **murtaa** ovia. (SL 1: 56.)

(15) Kenties se [*Mononykus*-dinosaurus] repi niillä [kynsillä] auki termiittikekoja. (T 11: 45.)

(16) Jääkauden jälkeen ilmastonmuutos ja metsästys hävittivät myskihärät vähitellen lähes kaikkialta. (SL 1: 14.)

(17) Lopun välienselvittelyssä Hyvä **tuhoo** Pahan ja järjestys palautuu. (T 7: 58.)

(18) Kiristys tietenkin kuristaa ystävyysyden hengiltä. (T 7: 44.)

Pajunen (2001: 155) luonnehtii rikkomisverbejä siten, että ne ilmaisevat yleensä välittömästi toteutuvaa kohteen materiaalsen yhtenäisyyden tuhoamista. Kohteen materiaalsen olemuksen muutoksesta on kysymys myös lauseissa 14 ja 15, joissa tilanmuutoksen aiheuttaja ei ole inhimillinen ja jotka siten kuvaavat tapahtumaa. Lauseessa 14 verbi *murtaa* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *hornamainen jylinä* ja kiintopiste objekti *ovia*, ja lauseessa 15 verbin *repiä* ilmaiseman prosessin muuttuja edustuu subjektina *se* ja kiintopiste objektina *termiittikekoja*. Lauseessa 15 ilmaistaan lisäksi toiminnan väline, jota edustaa adessiivisijainen määrite *niillä*. Molemmissa lauseissa muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio on KONTAKTI, koska verbin ilmaisema tekeminen edellyttää jonkinlaista muuttujan kiintopisteeseen kohdistamaa fyysistä voimavaikutusta, joka saa sen olemuksen rikkoutumaan. Kiintopisteen olemuksen rikkoutuminen aiheuttaa kuitenkin sen, että kiintopistettä ei sellaisenaan enää ole olemassa eikä sen ja muuttujan välinen relaatio näin ollen voi pysyä samana. Koska muuttuja ja kiintopiste ovat prosessin lopussa erilliset, niiden välinen relaatio vaihtuu KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI.

Verbit *murtaa* ja *repiä* ilmaisevat perfektiivisyyttä, mutta ne molemmat saavat objektin, jolla on oma vaikutuksensa lauseen aspektiin. Lauseissa 14 ja 15 objektin tarkoitteen kvantiteetti on avoin, mutta lausekonteksteista ei voi aivan yksiselitteisesti päätellä, onko kysymys staattisesta vai dynaamisesta kvantiteetista. Silloin, kun kysymys on dynaamisesta avokvantiteetista, lause käsitetään kvantiteetin perusteella aspektiltaan rajaamattomaksi (Huomo 2006: 509). Tästä näkökulmasta tarkasteltuna lauseessa 14 jokaisen yksittäisen oven murtamista seuraa toinen vastaava tilanne, jolloin niistä muodostuu rajaamaton kokonaistilanne. Samoin lauseessa 15 objektin tarkoitteet seuraavat toisiaan ajassa ja sen avokvantiteetti käsitetään dynaamiseksi. Tämä on lauseen 15 tapauksessa luonteva tulkinta, koska lause ilmaisee pikemminkin tietylle oliolle ominaista käyttäytymistä kuin tiettyä rajattua tai rajaamatonta repimistilannetta. Lause 15 voidaan siis tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi jatkuvuutta osoittavan objektin dynaamisen ja avoimen kvantiteetin perusteella. Sen sijaan lauseessa 14 objektin tarkoitteen kvantiteetti voidaan yhtä hyvin tulkita staattiseksi, jolloin subjektin toiminnan käsitetään vaikuttavan samanaikaisesti kvantiteetiltaan avoimeen määrään objektin tarkoitteita. Tällöin tilanne käsitetään kertaluonteiseksi ja teeliseksi ja lause siten aspektiltaan rajatuksi. Rajattisuuden tulkinta perustuu tässä tapauksessa ainoastaan verbiin, joten sitä on pidettävä rajana.

Lauseissa 16, 17 ja 18 esiintyvät tuhoamista tai tappamista kuvaavat verbit *hävittää*, *tuhota* ja *kuristaa*, jotka ilmaisevat perfektiivisiä prosesseja. Lauseessa 16 verbi *hävittää* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *ilmastonmuutos ja metsästy*s ja kiintopiste objekti *myskihärät*. Lauseessa 17 verbin *tuhota* ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti *Hyvä* ja kiintopistettä objekti *Pahan*, ja lauseessa 18 verbin *kuristaa* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *kiristys* ja kiintopiste objekti *ystävyyden*. Nämä lauseet eroavat edellä käsitellyistä lauseista 14 ja 15 siten, että kysymys ei ole kohteen materiaallisen olemuksen muutoksesta, vaan kohteen olemassaolon päättymisestä. Lauseessa 16 muuttuja muodostuu kahdesta rinnasteisesta entiteetistä, joista toinen on eloton ja toinen elollinen ja inhimillinen. Näin ollen kysymys on samanaikaisesti sekä tapahtumasta että teosta. Lauseet 17 ja 18 puolestaan kuvaavat tekoa, koska hyvyys ja pahuus sekä toisaalta kiristäminen ja ystävyys ovat inhimillisen olennon ominaisuuksia tai liittyvät inhimillisen olennon käyttäytymiseen, joten lauseissa kuvatut tilanteet edellyttävät inhimillisiä osallistujia.

Tuhoaminen ja tappaminen edellyttävät jonkinlaista kohteeseen kohdistuvaa vaikutusta tai toimintaa, joka aiheuttaa kohteen olemassaolon päättymisen. Tuhoamisverbin ilmaiseman prosessin muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan hahmottaa ASSOSIAATIOKSI. Leino (1999: 200) luonnehtii ASSOSIAATIOITA siten, että kun toinen entiteetti ASSOSIOITUU toiseen, se on jollain tavalla kyseisen entiteetin läheisyydessä ja vaikutuspiirissä, mutta nämä entiteetit ovat kuitenkin erilliset. Tappamista tai tuhoamista ilmaisevissa prosesseissa muuttujan vaikutus kiintopisteeseen voi olla joko suoraa tai epäsuoraa. Suoralla vaikutuksella tarkoitan sitä, että kohde on nimenomaan verbin ilmaiseman tekemisen ainoa tai tarkoituksella valittu kohde, kuten metsästämisessä tai hyvän ja pahan välisessä taistelussa. Epäsuora vaikutus sen sijaan on sattumanvaraista tai ainakin vähemmän tarkoituksellista, kuten ilmastomuutoksen vaikutus myskihärkiin. Tappaminen ja tuhoaminen eivät kuitenkaan edellytä sitä, että muuttuja ja kiintopiste ovat KONTAKTISSA, koska kuolema voidaan aiheuttaa myös välillisesti (esimerkiksi luodilla). Kiintopiste on silti muuttujan toiminnan vaikutuspiirissä, joten entiteettien välinen suhde hahmottuu ASSOSIAATIOKSI. Tuhoamista ja tappamista ilmaisevien verbien tapauksessa relaatio vaihtuu ASSOSIAATIOSTA SEPARAATIOKSI, kun kiintopisteen olemassaolo päättyy.

Lauseessa 16 esiintyvät verbin ja sen argumenttien lisäksi lauseen määrite *jääkauden jälkeen*, joka ilmaisee prosessin käynnistymisen ajankohtaa, prosessin etenemisen no-

peutta määrittävä *vähitellen* ja verbin ilmaiseman tekemisen tapahtumispaikkaa ilmaiseva määrite *lähes kaikkialta*. Objektin tarkoitteen kvantiteetti on dynaaminen, koska määrite *vähitellen* osoittaa, että kaikki myskihärät eivät hävinneet täsmälleen samaan aikaan. Nominatiivisija osoittaa kvantiteetin lisäksi sulkeiseksi, joten lause 16 tulkitaan aspektiltaan rajatuksi. Lauseessa 17 mikään ilmaus ei osoita tilanteen jatkuvuutta, joten se tulkitaan totaaliobjektin perusteella rajatuksi. Samoin lause 18 on aspektiltaan rajattu, koska sen finiittiverbi ilmaisee perfektiivistä prosessia ja lauseessa on lisäksi tarkentavana rajana toimiva ilmaus *hengiltä*, joka vahvistaa verbin osoittaman rajattuuden tulkinnan.

Lauseissa 19, 20 ja 21 esiintyvät tietynlaista valmistamista ilmaisevat verbit *työstää*, *rakentaa* ja *tuottaa*. Valmistamista ilmaisevien verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisina argumentteina subjekti ja objekti sekä toissijaisena argumenttina materiaalia, alkuperää tai tulosta ilmaiseva määrite (*paistaa taikinasta lettuja, paistaa letut valmiiksi*) (Pajunen 2001: 163). Lauseista 19 ja 20 kuvaavat tekoa ja 21 tapahtumaa.

(19) Darwin **työsti** evoluutioteoriaansa lähes neljännesvuosisadan ennen kuin julkaisi sen. (T 12: 41, kuvateksti.)

(20) Amerikkalaiset rakensivat lennätinlinjan mantereensa halki. (T 7: 54.)

(21) Hänen [Gionori Conti] höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaan sähkölamppuun. (T 9: 36.)

Lauseessa 19 verbin *työstää* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *Darwin* ja kiintopiste objekti *evoluutioteoriaansa*. Verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia, mutta lauseessa esiintyy tilanteen kestoa rajoittava ajan adverbiaali *lähes neljännesvuosisadan*. Adverbiaali toimii lauseessa rajana, joten lause 19 on aspektiltaan rajattu. Rajattuuden tulkinnan vahvistaa sivulause *ennen kuin julkaisi sen*, koska se osoittaa, että päälauseen ilmaisema tilanne edelsi sivulauseen ilmaisemaa tilannetta ja päättyi ennen sen alkamista.

Lauseessa 20 verbi *rakentaa* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *amerikkalaiset* ja kiintopiste totaaliobjekti *lennätinlinjan*. Tällaisessa teelistä tilannetta kuvaavassa lauseessa totaaliobjekti ilmaisee sen, että päätepiste on saavutettu eikä tilanteen jatkuminen ole mahdollista (Huomo 2006: 520). Tässä tapauksessa rajattuuden tulkinta ei kuitenkaan perustu ainoastaan totaaliobjektiin, koska lauseessa esiintyy sen lisäksi mää-

rite *mantereensa halki*, joka toimii tarkentavana rajana (vrt. *Maija luki kirjan puoliväliin*). Lause 20 on siten aspektiltaan rajattu.

Lauseessa 21 verbi *tuottaa* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *hänen höyryvoimalansa* ja kiintopiste objekti *virtaa*. Lisäksi lauseessa esiintyy määrite *muutamaaan sähkölamppuun*, joka määrittää voimalan tuottaman virran käyttötarkoitusta. Tässä yhteydessä voidaan hyödyntää käsitettä kaksoiskvantifiointi, jolla tarkoitetaan samanaikaisesti staattiselta kannalta sulkeista ja dynaamiselta kannalta avointa kvantiteettia (*Olen jo kauan ostanut sähkön tältä yhtiöltä*). Totaaliobjektin käyttö ilmaisee sulkeista staattista kvantiteettia (’jatkuvasti kaikki’), kun taas partitiiviobjektin käyttö ilmaisee avointa staattista kvantiteettia (’jatkuvasti jonkin verran’). (Huomo 2006: 514–515.) Lauseessa 21 objektin tarkoitteen dynaaminen kvantiteetti on avoin ja lause siten aspektiltaan rajaamaton. Tässä tapauksessa partitiiviobjekti osoittaa lisäksi sen, että myös staattinen kvantiteetti on avoin. Näin ollen lauseen ilmaisema tilanne voidaan tulkita siten, että voimala tuotti jatkuvasti jonkin verran virtaa muutamaan sähkölamppuun, mutta tuotetun virran määrä ei välttämättä ollut jatkuvasti sama tai sitä riitti muuhunkin tarkoitukseen (vrt. *Hänen höyryvoimalansa tuotti virran muutamaan sähkölamppuun* ’tuotti jatkuvasti kaiken muutaman sähkölampun tarvitseman virran’) (ks. mts. 515).

Verbit *työstää*, *rakentaa* ja *tuottaa* ilmaisevat prosessia, joka edellyttää tekijästä kohteeseen suuntautuvaa voimavaikutusta. Näin ollen muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on luontevin hahmottaa KONTAKTIKSI. Lauseissa 19 ja 20 muuttujan ja kiintopisteen välinen yhteys katkeaa verbin ilmaiseman tekemisen päättyessä ja näin ollen niiden välinen relaatio vaihtuu KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI. Lauseessa 21 muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan tulkita INKLUUSIOKSI, koska virtaa tuottaa voimalan sisällä oleva koneisto. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio hahmottuu muuttumattomaksi, koska tuottaminen esitetään jatkuvana prosessina. Toisin sanoen tuottamisen kannalta relaatio on muuttumaton, vaikka virtaa siirtyy jatkuvasti johtoja pitkin lamppuihin ja siten kiintopisteenä ovat oikeastaan eri virran osat kerrallaan. Erillisten osien erottaminen rajattomasta määrästä virtaa on kuitenkin hankalaa, joten se on luonteva hahmottaa kokonaisuudeksi (ks. Sivonen 2007: 83).

Lauseissa 22, 23 ja 24 esiintyvät verbit *toimia*, *harrastaa* ja *huolehtia*. Pajunen nimittää muun muassa näitä toimimista ja hoitamista kuvaavia verbejä tekoa ilmaiseviksi aktivi-

teettiverbeiksi. Hänen mukaansa toimimista ilmaisevien verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti, toissijaisena argumenttina objekti tai adverbialitädennys sekä valinnaisena määritteenä paikanmääräite. Samoin hoitamista ilmaisevilla verbeillä on jokin kohde. (Pajunen 2001: 164–165.)

(22) Se [punasipuli] saa värinsä antosyaaneista, jotka **toimivat** ihmisen elimistössä hyödyllisinä antioksidanteina. (SL 10: 68.)

(23) Osa metsästäjistä harrastaa yhä näätien metsästystä. (SL 2: 37.)

(24) Arboristit huolehtivat kadunvarsien, puistojen, pihojen ja torien puista sekä ympäristön turvallisuudesta. (SL 8: 46).

Lauseessa 22 verbi *toimia* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on punasipulin antosyaaneihin viittaava subjekti *jotka* ja kiintopiste essiivisijainen predikatiiviadverbialiaali *hyödyllisinä antioksidanteina*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu IDENTTISYYDEKSI, koska muuttujan ja kiintopisteen välinen INKLUUSIO on totaalinen. Toisin sanoen muuttuja ja kiintopiste eivät ole ainoastaan yhteydessä toisiinsa, vaan ne ovat identtiset. Lauseessa 22 verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa ole rajattuutta osoittavaa rajaa, koska määräite *ihmisen elimistössä* osoittaa verbin ilmaiseman tekemisen tapahtumapaikkaa, ei tilanteen kestoa. Myöskään muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta. Näin ollen lause 22 on aspektiltaan rajaamaton.

Verbin *toimia* tapaan myös lauseessa 23 esiintyvä verbi *harrastaa* tarkoittaa tietynlaista toimimista tai puuhastelemista, ja se ilmaisee tässä yhteydessä prosessia, jonka muuttuja edustuu subjektina *osa metsästäjistä* ja kiintopiste objektina *näätien metsästystä*. Verbi *harrastaa* ilmaisee kokonaisuutena rajaamatonta tekemistä, joka muodostuu yksittäisistä kestoiltaan rajatuista tilanteista. Harrastamisessa on toisin sanoen kysymys tietylle henkilölle tyypillisestä toimimisen tavasta, eli tietynlainen tekeminen on toistuvuutensa takia osa häntä ja hänen tapansa toimia. Näin ollen muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan hahmottaa INKLUUSIOKSI. Lauseessa 23 verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa esiinny rajaa. Sen sijaan jatkuvuuden tulkinnan vahvistaa lauseessa esiintyvä ajan adverbialiaali *yhä*, joka osoittaa verbin ilmaiseman tekemisen jatkuvan edelleen. Lisäksi muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio esitetään muuttumattomana. Näin ollen lause 23 on aspektiltaan rajaamaton.

Lauseessa 24 esiintyy verbi *huolehtia*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *arboristit* ja kiintopiste toiminnan kohdetta ilmaiseva adverbiaalitäydennys *kadunvarsi-en, puistojen, pihojen ja torien puista sekä ympäristön turvallisuudesta*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on KONTAKTI, koska huolehtiminen edellyttää jonkinlaista yhteyttä huolehtijan ja huolehdittavan välillä. Lause 24 voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi, koska verbi itsessään ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa ole muuta sellaista ilmausta, joka voitaisiin tulkita rajaksi. Myöskään muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta.

Seuraavaksi tarkastelen niin sanottuja yksipaikkaisia muutosverbejä, joilla voidaan ilmaista erilaisia olotilan tai paikan muutoksia tai liikettä (Pajunen 2001: 175). Lauseissa 25–30 esiintyvät olotilan muutosta ilmaisevat verbit *venyä, kirkastua, vihertyä, nälkiintyä* ja *lämmetä*. Yksipaikkaisten muutosverbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti, jonka lisäksi ne voivat saada tapaa, määrää tai lokaatiota ilmaisevan määritteen tai toisinaan myös tulosta ilmaisevan määritteen (*särkyä kappaleiksi*) (mts. 184–185).

(25) Kuitupalmut venyvät 15-metrisiksi. (SL 3: 8.)

(26) Täysikuu kirkastuu vähitellen esiin. (SL 7: 56.)

(27) Kun perunan mukula joutuu valoon, se **vihertyy** nopeasti. (SL 10: 78.)

(28) Ilman yhteyttäviä leviä korallipolyyyppi nälkiintyy. (T 11: 20.)

(29) Antarktiksien niemimaa lämpenee viisi kertaa niin nopeasti kuin muu maapallo keskimäärin. (T 7: 18.)

Yksipaikkaisten muutosverbien yhteydessä on hyödyllistä tarkastella aikaisemmin mainittuja näkemyksiä muuttujan ja kiintopisteen identtisyydestä, koska yksipaikkaisten muutosverbien ilmaisemissa prosesseissa on vain yksi korostettu entiteetti (ks. lauseet 25–30). Seuraavaksi käsiteltävä lause 25 havainnollistaakin näkemystäni siitä, että muuttuja ja kiintopiste voidaan mieltää identtisiksi silloin, kun muuttuja kokonaisuutena kokee jonkin muutoksen lauseen ilmaiseman tilanteen aikana. Muuttujan ja kiintopisteen identtisyydestä on kysymys myös silloin, kun verbin ilmaisema prosessi osoittaa muuttujan eri osien välillä tapahtuvia muutoksia (Leino 1989: 176).

Lauseessa 25 verbi *venyä* ilmaisee prosessia, jonka muuttujan ja kiintopisteen voidaan käsittää edustuvan subjektina *kuitupalmut* ja joka ilmaisee subjektin tarkoitteen olotilassa tapahtuvaa muutosta. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on IDENTTISYYYS, koska ne edustuvat samana entiteettinä. Lauseessa esiintyy lisäksi määrää ilmaiseva määrite *15-metrisiksi*, joka toimii lauseessa rajana eli rajoittaa prosessin keston tuon kyseisen pituuden saavuttamiseen. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio säilyy prosessin ajan IDENTTISYYTENÄ, koska ne edustuvat koko prosessin ajan yhtenäisenä entiteettinä. Lause 25 on aspektiltaan rajattu, koska määrite *15-metrisiksi* toimii lauseessa rajana.

Myös lauseet 26, 27 ja 28 ilmaisevat verbin ilmaiseman prosessin muuttujana ja kiintopisteenä toimivan subjektin sisäistä muutosta, joka lauseessa 26 esitetään tapahtuneena ja lauseissa 27 ja 28 tietyissä olosuhteissa tapahtuvana. Lauseessa 26 esiintyy tulosta ilmaiseva määrite *esiin*, joka ilmentää verbin ilmaiseman prosessin kokonaisvaltaista tapahtumista. Ilman tätä määritettä lauseen ilmaisema tilanne voitaisiin tulkita myös keskeneräiseksi, joten se toimii lauseessa rajana, ja lause tulkitaan aspektiltaan rajatuksi. Lauseessa 27 esiintyy määrite *nopeasti*, jota ei kuitenkaan tulkita rajaksi, koska se määrittää muutoksen etenemisvauhtia eikä verbin ilmaiseman prosessin kestoa. Lauseissa 27 ja 28 ei ole rajaksi tulkittavaa ilmausta, ja näin ollen niiden aspektuaalinen tulkinta on tehtävä verbin perusteella.

Tässä työssä muutosverbien ilmaisemat prosessit käsitetään siten, että ne voivat olla joko perfektiivisiä tai imperfektiivisiä, koska on olemassa niin erityyppisiä ja erilaisia entiteettejä koskevia muutoksia. Näkemykseni muutosta ilmaisevasta verbistä on se, että sen ilmaiseman prosessin jokaisena hetkenä muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen voidaan käsittää olevan hieman erilainen kuin edellisenä hetkenä ja toisaalta hieman erilainen verrattuna siihen, millainen se tulee olemaan seuraavana hetkenä. Muutos saattaa jossain vaiheessa saavuttaa tietyn totaalisuuden, käännekohdan tai päätepisteen, jonka jälkeen se ei enää jatku, tai sitten olla jatkuvasti etenevä ja siten kestoiltaan rajaamaton. Esimerkiksi täysikuun kirkastuminen, perunan vihertyminen tai korallipolyypin nälkiintyminen eivät todennäköisesti jatku loputtomiin, vaikka ne voidaan esittää keskeneräisinä prosesseina. Sen sijaan maapallon lämpenemisen kestosta ei voi tietää mitään varmaa, eikä tätä muutosta siten voi tulkita suoraan rajatuksi, vaikka se voidaan tietysti esittää sellaisena.

Tulkitsen lauseet 27 ja 28 aspektiltaan rajatuiksi sen perusteella, että niiden finiittiverbien voidaan käsittää ilmaisevan perfektiivisyyttä eikä mikään lauseissa toisaalta ilmennä jatkuvuutta. Aivan kuten lauseessa 25, myös lauseissa 26, 27 ja 28 muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio säilyy IDENTTISYYTENÄ, koska subjektin tarkoite muodostaa yhtenäisen entiteetin koko prosessin ajan. Sen sijaan lause 29 on aspektiltaan rajaamaton, koska lauseessa ei esiinny rajana toimivaa ilmausta ja verbin ilmaisema prosessi voidaan muutoksellisuudestaan huolimatta tulkita edelleen käynnissä olevaksi.

Lauseissa 30, 31 ja 32 esiintyvät sääverbit *pimetä*, *sataa* ja *tuulla*. Sääverbeihin kuuluu sekä ajassa jatkuvaa tapahtumaa että jonkinlaista muutosta ilmaisevia verbejä. Sääverbeillä on vähän argumentteja, mutta ne voivat verbistä riippuen saada toissijaiseksi argumentiksi lokaalisen määritteen (*ulkona tuulee*) tai subjektin (*aamu sarastaa*). Muutamien verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina sisällön määrittäjä, jota voi verrata niin sanottuun sisällön objektiin (*sataa vettä, lunta, rakeita vrt. laulaa laulu*). (Pajunen 2001: 168–170.)

(30) Ilta pimenee ja tähdet syttyvät tuikkimaan. (SL 2: 28.)

(31) Vettä sataa rankasti. (SL 2: 53.)

(32) Oli kylmää, tuuli pohjoisesta ja satoi lunta. (T 6: 52.)

Lauseessa 30 verbi *pimetä* ilmaisee prosessia, jonka muuttujaa ja kiintopistettä edustaa subjekti *ilta*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on IDENTTISYYS, eikä relaatiossa tapahdu muutosta, koska subjektin tarkoite säilyy yhtenäisenä entiteettinä. Lauseesta *ilta pimenee* ei kuitenkaan suoraan ilmene, onko prosessi edelleen keskeneräinen vai onko se jo päättynyt. Rajattuuden tulkintaa tukee verbin perfektiivisyyden lisäksi yhdyslauseen jälkimmäinen lause *tähdet syttyvät tuikkimaan*, joka ilmaisee rajattua tilannetta ja jonka toteutuminen edellyttää pimenemistä. Lauseessa mikään ei myöskään osoita jatkuvuutta, joten lause 30 voidaan kokonaisuudessaan tulkita aspektiltaan rajatuksi.

Lauseissa 31 ja 32 verbi *sataa* esiintyy sisällön määrittäjän kanssa, joka lauseessa 31 on *vettä* ja lauseessa 32 *lunta*. Sisällön määrittäjä ilmaisee, millaisesta satamisesta on kysymys, joten se erottaa toisistaan kaksi samalla verbillä ilmaistua prosessia. Se on siis

verbin ilmaiseman prosessin korosteinen entiteetti ja voidaan näin ollen tulkita muuttujaksi. Verbin *sataa* ilmaisemat prosessit ilmaisevat pikemmin liikettä kuin muutosta, koska muuttuja vaihtaa prosessin aikana paikkaa eli liikkuu ylhäältä alas. Kumpikaan näistä paikoista ei kuitenkaan ole korosteinen, vaan ne jäävät taustalle, joten kiintopiste ei saa ilmiä. Näin ollen ei ole selvää, pitäisikö kiintopisteeksi tulkita muuttujan lähtö- vai päätepiste, ja siten muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation määrittäminen osoittautuu ongelmalliseksi. Lauseessa 32 esiintyy lisäksi verbi *tuulla*, jota määrittää tuulen suunta ilmaiseva adverbiaali *pohjoisesta*. Lauseessa ei siis esiinny sellaista lauseenjäsentä, joka voitaisiin tulkita verbin ilmaiseman prosessin muuttujaksi. Koska kuitenkin vain tuuli voi tuulla, kyseinen entiteetti ei tarvitse ilmiä ollakseen korosteinen. Lauseissa 31 ja 32 muuttujaa ja kiintopistettä ei voi mieltää identtisiksi, koska muuttujalle ei prosessin aikana tapahdu minkäänlaista muutosta. Lauseet 31 ja 32 voidaan kuitenkin määrittää aspektiltaan rajaamattomiksi, koska niiden imperfektiiviset finiittiverbit ilmaisevat jatkuvuutta eikä lauseissa ole rajaksi tulkittavia ilmauksia.

Lauseissa 33 ja 34 esiintyvät vähittäistä tilanmuutosta ilmaisevat tapahtumaverbit *kasvaa* ja *kohota*. Tällaisten tapahtumaverbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina paikkaa, tapaa tai määrää ilmaiseva määrite. (Pajunen 2001: 170–172.)

(33) Riutta kasvaa keskimäärin vain nelisen millia vuodessa. (T 11: 20.)

(34) Silloin maapallon keskilämpötila kohoaa vuosisadan loppuun mennessä yhden asteen. (T 11: 22).

Lauseet 33 ja 34 ilmaisevat tilanteen, jossa subjektin tarkoituksessa tapahtuu muutos, mutta muutoksen aiheuttaja jää ilmaisematta. Molemmissa lauseissa subjekti (*riutta*, *maapallon keskilämpötila*) edustaa verbin ilmaiseman prosessin muuttujaa ja kiintopistettä, ja niiden välinen konseptuaalinen perusrelaatio on IDENTTISYYS. Kysymys on tässäkin tapauksessa muuttujaa kokonaisuutena koskevasta sisäisestä muutoksesta. Subjektin lisäksi lauseissa esiintyvät muutoksen määrää ilmaiseva määrite (*keskimäärin vain nelisen millia*, *yhden asteen*) ja prosessin kestoa ilmaiseva määrite (*vuodessa*, *vuosisadan loppuun mennessä*). Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio käsitetään muuttumattomaksi, koska subjektin tarkoite säilyy yhtenäisenä entiteettinä prosessin ajan.

Verbit *kasvaa* ja *kohota* ilmaisevat imperfektiivistä prosessia, mutta lauseiden 33 ja 34 aspektiin vaikuttavat myös edellä mainitut määritteet. Lauseen 33 ilmaisema tilanne on luontevin tulkita toistuvaksi ja lause siten rajaamattomaksi. Tämä johtuu siitä, että vuodet ovat ihmisen aikakäsitykseen perustuvia toisiaan seuraavia ajanjaksoja, eikä mikään lauseessa osoita, että sen ilmaisemaa tilannetta tulisi tarkastella nimenomaan yhden yksittäisen vuoden näkökulmasta (vrt. *Riutta kasvaa vain nelisen milliä tänä vuonna*). Toistuvuuden tulkinnan vahvistaa lisäksi lauseessa esiintyvä määrite *keskimäärin*, jonka perusteella voi päätellä, että määritteen *vain nelisen milliä* ilmaisema muutos on useamman yksittäisen tuloksen keskiarvo. Sen sijaan lause 34 on aspektiltaan rajattu, koska prosessin kesto ilmaiseva määrite *vuosisadan loppuun mennessä* toimii siinä rajana. Lisäksi lauseessa on tarkentava raja eli muutoksen määrää ilmaiseva määrite *yhden asteen*.

Lauseissa 35 ja 36 esiintyvät verbit *rääkyä* ja *kohahdella*, jotka ilmaisevat tietäntyyppistä ääntelyä ja kuuluvat siten fysiologisperustaisia reaktioita ilmaiseviin verbeihin. Tällaisten verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina syytä tai tapaa ilmaiseva määrite. (Pajunen 2001: 280–282.)

(35) Hukkuneiden merensoutajien rauhattomat sielut ja muut henget rääkyvät kammottavasti suurilla aavoilla. (SL 1: 56.)

(36) Diaesitystä seuraavat ihmiset kohahtelevat ihastuksesta. (SL 1: 30.)

Lauseessa 35 verbi *rääkyä* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *hukkuneiden merensoutajien rauhattomat sielut ja muut henget*. Kiintopisteeksi tulkitsen lokatiiviadverbiaalin *suurilla aavoilla*, koska se on selvästi verbin ilmaiseman prosessin toinen korostainen entiteetti. Se ei silti kuulu verbin argumenttirakenteeseen, joten myös lause *Hukkuneiden merensoutajien rauhattomat sielut ja muut henget rääkyvät kammottavasti* olisi täysin koherentti. Lauseessa 35 tilanteen tapahtumapaikka kuitenkin nousee esiin korosteisena entiteettinä, joten se voidaan tulkita prosessin kiintopisteeksi. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on INKLUUSIO, koska muuttujan lokaation käsitetään sisältyvän kiintopisteeseen. Lause 35 on aspektiltaan rajaamaton, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta.

Lauseessa 36 verbi *kohahdella* ilmaisee prosessia, jonka muuttujaa edustaa subjekti *diaesitystä seuraavat ihmiset*. Lauseessa esiintyy lisäksi syytä ilmaiseva määrite *ihas-tuksesta*, mutta ei sellaista ilmausta, joka voitaisiin tulkita prosessin toiseksi korostetiksi entiteetiksi. Frekventatiivinen muuntelujohdos *kohahdella* ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa esiinny rajaa, joten se voidaan kuitenkin tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi.

Liike

Liikeverbit voivat ilmaista olion joko paikallaan tapahtuvaa tai paikasta toiseen suuntautuvaa liikettä tai sitten olion ruumiin tai ruumiinosan asennon muutosta (Pajunen 2001: 185–186). Käsittelen ensin lauseissa 37–44 esiintyviä verbejä *hiipiä*, *livahtaa*, *lipua*, *kävellä*, *matkustaa*, *hyppiä*, *kulkea* ja *astella*, joita voidaan yhteisesti nimittää askelverbeiksi ja joiden argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina yksi tai kaksi lokaalista adverbialitäydennystä (mts. 200).

(37) Me hiivimme puronnotkoon varovaisin askelin. (SL 3: 3.)

(38) Hän oli livahtanut Lontooseen ja merille. (T 3: 35.)

(39) Jokilaiva lipuu Wuhun, Jangtsen yläjuoksun kolmesta suuresta rotkosta keskimmäiseen. (SL 4: 58.)

(40) Kävelemme kuuman kivimeren päällä. (T 9: 35.)

(41) Matkustin Puolan peltotasangoilla etelään päin. (SL 8: 58.)

(42) Näätä hyppiä puusta toiseen. (SL 2: 34, kuvateksti.)

(43) Vanha perinne- ja ympäristötieto kulki sukupolvelta toiselle tarinoiden muodossa. (SL 6: 70.)

(44) Kauan sitten maapallon pinnalla asteli valtavia dinosauruksia. (SL 5: 68.)

Lauseissa 37, 38 ja 39 esiintyvät verbit *hiipiä*, *livahtaa* ja *lipua*, joiden ilmaisemien prosessien muuttujia edustavat subjektit *me*, *hän* ja *jokilaiva* sekä kiintopisteitä paikanmääritteet *puronnotkoon*, *Lontooseen ja merille* ja *Wuhun*. Kaikissa lauseissa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio vaihtuu tai on vaihtumassa prosessin aikana SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI. Lauseissa 37 ja 39 verbit itsessään

ilmaisevat imperfektiivistä prosessia, mutta lauseet ilmaisevat teelisiä tilanteita ja ovat siten aspektiltaan rajattuja. Toisin sanoen rajattuuden tulkinta perustuu siihen, että prosesseille osoitetaan tietty päätepiste, joka toimii lauseessa rajana. Lauseessa 38 verbi ilmaisee momentaanista ja siten perfektiivistä prosessia, eikä lauseessa ole ilmausta, joka osoittaisi toistuvuutta, joten tilanne tulkitaan kertaluonteiseksi ja lause siten aspektiltaan rajatuksi.

Lauseet 40 ja 41 eroavat edellä käsitellyistä lauseista 37, 38 ja 39 siten, että niissä muuttuja liikkuu kiintopisteen sisällä. Lauseissa 40 ja 41 muuttuja ilmenee verbin persoonapäätteistä (monikon ja yksikön ensimmäinen persoona), ja kiintopisteinä toimivat paikanmääritteet *kuuman kivimeren päällä* ja *Puolan peltotasangoilla*. Lauseessa 41 esiintyy lisäksi verbin ilmaiseman tekemisen etenemissuuntaa määrittävä määrite *etelään päin*, joka ei kuitenkaan rajoita prosessin kestoa eikä siten vaikuta lauseen aspektiin. Molemmissa lauseissa muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio hahmottuu KONTAKTIKSI, ja se esitetään muuttumattomana. Lisäksi verbit *kävellä* ja *matkustaa* ilmaisevat imperfektiivistä prosessia, eikä lauseissa esiinny rajaa, joten lauseet 40 ja 41 ovat aspektiltaan rajaamattomia.

Lauseissa 42 ja 43 verbit *hyppiä* ja *kulkea* ilmaisevat prosesseja, joiden muuttujia ovat subjektit *näätä* ja *vanha perinne- ja ympäristötieto* sekä kiintopisteitä paikanmääritteet *puusta toiseen* ja *sukupolvelta toiselle*. Molemmat lauseet kuvaavat toistuvaa tilannetta, jossa muuttuja säilyy samana, mutta kiintopiste vaihtuu tarkemmin määrittelemättömin väliajoin toiseen siihen verrattavaan kiintopisteeseen. Lauseessa 42 muuttujan ja yksittäisen kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation voidaan käsittää vaihtuvan SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI, koska tässä tapauksessa liike hahmottuu siten, että se alkaa tietystä lähtöpisteestä ja etenee kohti kiintopisteenä toimivaa päätepistettä. Toisin olisi esimerkiksi lauseessa *Näätä hyppää puusta*, jossa lähtöpiste *puusta* olisi verbin ilmaiseman prosessin toinen korostettu entiteetti eli kiintopiste, ja tällöin muuttujan ja kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation käsitettäisiin vaihtuvan KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI. Lauseessa 43 muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio vaihtuu SEPARAATIOSTA INKLUSIOKSI, kun perinteinen tieto välittyy seuraavalle sukupolvelle ja tulee siten osaksi heidän tietämystään. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuvasta muutoksesta huolimatta lauseet 42 ja 43 ovat aspektiltaan rajaamattomia, koska niiden finiittiverbit ilmai-

sevat imperfektiivistä prosessia, lauseissa ei ole verbin ilmaiseman tekemisen kestoa rajoittavaa ilmausta ja lauseen ilmaisema tilanne esitetään toistuvana.

Lauseessa 44 esiintyy verbi *astella*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *valtavia dinosauruksia* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *maapallon pinnalla*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu KONTAKTIKSI, koska muuttuja liikkuu kiintopisteen päällä. Lauseen aspektuaaliseen tulkintaan vaikuttaa ensisijaisesti ajan adverbiaali *kauan sitten*, joka ilmaisee tilanteen tapahtumisajankohtaa ja rajoittaa siten tilanteen keston kyseiseen ajankohtaan. Vaikka ajankohta onkin varsin epämääräisesti ilmaistu, sen funktio on silti sama kuin esimerkiksi täsmällisempää ajankohtaa ilmaisevan adverbiaalil *viisi vuotta sitten*. Tällaisissa staattista sijaintisuhdetta ilmaisevissa lauseissa partitiivisijaisen subjektin käyttö osoittaa, että subjektin referenssi voi vaihtua ajassa, eikä se näin ollen viittaa tiettyyn määräiseen tarkoittejoukkoon (vrt. *Lapset leikkivät rannalla koko iltapäivän/Lapsia leikki rannalla koko iltapäivän*) (ks. Huumo 2006: 526–527). Näin ollen adverbiaalil *kauan sitten* ilmaisemaan ajanjaksoon käsitetään sisältyvän useita ajassa vaihtuvia subjektin tarkoitteita. Tämän ei kuitenkaan käsitetä ilmaisevan lauseessa jatkuvuutta, vaan ajan adverbiaali toimii lauseessa rajana, ja lause tulkitaan sen perusteella aspektiltaan rajatuksi.

Lauseissa 45–49 esiintyvät tietynlaista siirtymistä ilmaisevat verbit *lähteä*, *kaartaa*, *kiertää*, *palaila*, *saapua* ja *siirtyä*. Pajusen (2001: 208) mukaan siirtymisverbit ilmaisevat joko lähtöpaikasta poispäin suuntautuvaa tai päätepidettää kohti suuntautuvaa liikettä, ja niiden argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali.

(45) Maapallon magneettikentän voimaviivat lähtevät eteläiseltä magneettinavalta ja kaartavat päiväntasaajan yli pohjoiselle navalle. (T 4: 46.)

(46) Perillä retkikuntamme kiertää mystisen näköisen Porosaaren suojeltua rantalouhikkoa, jota kansa kutsuu pirunpelloksi ja lapinraunioksi. (SL 10: 52.)

(47) Palailen hiljalleen takaisin tulopolkua pitkin. (SL 5: 53.)

(48) Maaliskuussa hyypiä saapuu pikkuparvissa peltopälville. (SL 3: 36.)

(49) Matkailu on siirtymässä paikallisilta yrittäjiltä yhä enemmän kansainvälisten sijoittajien käsiin. (SL 2: 14.)

Yhdyslause 45 muodostuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta, joissa esiintyvät verbit *lähteä* ja *kaartaa*. Molemmissa lauseissa verbin ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti *maapallon magneettikentän voimaviivat* ja kiintopistettä paikanmääräite, joka *lähteä*-verbillä on *eteläiseltä magneettinavalta* ja *kaartaa*-verbillä *pohjoiselle navalle*. Tässä tapauksessa verbin ilmaisema asiointi on kuitenkin luontevampi käsittää tilaksi kuin liikkeeksi. Tämä johtuu siitä, että liikeverbeillä voidaan ilmaista myös subjektiivista eli fiktiivistä liikettä, eli verbin dynaamisuudesta huolimatta sen ilmaisema asiointi käsitetään staattiseksi (ks. Talmy 2000: luku 2; Karsikas 2004). Näin ollen lauseessa 45 verbi *kaartaa* ilmaisee varsinaisen liikkeen sijasta muuttujan sijaintia tai oikeammin sen muotoa (ks. Sivonen 2005: 66), eikä *lähteä*-verbilläkään kuvata konkreettista lähtemistä vaan sitä pistettä, josta muuttujaa ja sen ulottuvuutta tässä yhteydessä tarkastellaan. Koska lauseen finiittiverbit voidaan ymmärtää tässä tapauksessa pikemminkin imperfektiivistä tilaa kuin varsinaista liikettä ilmaiseviksi, lause käsitetään verbien ja rajan puuttumisen perusteella aspektiltaan rajaamattomaksi.

Lauseessa 46 esiintyy verbi *kiertää*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *retkikuntamme* ja kiintopiste objekti *mystisen näköisen Porosaaren suojeltua rantalouhikkoa*. Tässäkin lausekontekstissa muuttuja liikkuu kiintopisteen sisällä, ja niiden välinen konseptuaalinen perusrelaatio on siten INKLUUSIO. Sivosen (2005: 79) mukaan *kiertää*-verbi hahmottaa muuttujan reitille ETAPPEJA, ja objektin sijanvalinta vaikuttaa siihen, tulkitaanko lauseen ilmaisema tilanne siten, että muuttuja käy kaikissa ETAPEISSA (totaaliobjekti) vai vain osassa niistä (partitiiviobjekti). Näin ollen lause 48 tulkitaan aspektiltaan rajaamattomaksi, koska partitiiviobjekti osoittaa, että muuttujan liikkuminen kiintopisteen sisällä on edelleen käynnissä eli muuttuja ei ole käynyt kaikissa kuviteltavissa olevissa ETAPEISSA, eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta.

Lauseessa 47 verbi *palailta* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on verbin persoonapäätteen osoittama yksikön ensimmäinen persoona ja kiintopistettä edustaa adverbi *takaisin*, jonka voidaan käsittää tarkoittavan paikkaa, josta alun perin on lähdetty liikkeelle. Lauseessa esiintyy lisäksi määräite *tulopolkua pitkin*, joka ilmaisee kiintopisteelle johdettavaa reittiä. Verbi *palailta* on jatkuvuutta ilmaiseva muuntelujohdos, jonka perusteella lause voidaan tulkita vielä keskeneräistä toimintaa kuvaavaksi. Toisin sanoen muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio tulee vaihtumaan SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI silloin, kun muuttuja saavuttaa kiintopisteen, mutta tilanne

tulkitaan verbin perusteella keskeneräiseksi eikä tällaista tulkintaa näin ollen vielä voi tehdä. Lauseessa ei myöskään esiinny rajaa, joka aiheuttaisi rajattuuden tulkinnan. Siten lause 47 on aspektiltaan rajaamaton.

Lauseessa 48 verbi *saapua* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *hyypsiä* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *peltopälville*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio vaihtuu prosessin aikana SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI. Partitiivisubjektin ilmaisema avokvantiteetti käsitetään dynaamiseksi, mitä vahvistaa verbin ilmaiseman tekemisen tapaa ilmaiseva määräite *pikkuparvissa* ('saapuu pikkuparvi toisensa perään'), ja tämän perusteella lause olisi mahdollista tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi (ks. Huomo 2006: 525–526). Näin ei kuitenkaan tässä tapauksessa voida tehdä, koska lauseessa esiintyy adverbiaali *maaliskuussa*, joka ilmaisee tilanteen tapahtumisajankohtaa ja rajoittaa siten sen keston tähän kyseiseen ajankohtaan. Toisin sanoen lauseen ilmaisema tilanne on käynnissä vain tänä kyseisenä ajankohtana, ja vaikka se koostuu useammista rajatuista saapumisista, lause on kokonaisuutenakin aspektiltaan rajattu.

Lauseessa 49 käytetään progressiivista *olla tekemässä* -tyyppistä rakennetta, jolla tyyppillisesti ilmaistaan duratiivista mutta tilapäistä tapahtumaa (ISK 2004: 1446). Lause 49 ilmaisee abstraktia liikettä, joten kysymys ei tässä tapauksessa ole konkreettisesta siirtymisestä. Lauseessa verbin *siirtyä* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *matkailu* ja kiintopiste paikanmääritettä vastaavaksi argumentiksi tulkittava *kansainvälisten sijoittajien käsiin*. Lisäksi lauseessa esiintyvät määritteet *paikallisilta yrittäjiltä* ja *yhä enemmän*, joista edellinen ilmaisee, mistä muuttujan kuvainnollinen siirtyminen on alkanut, ja jälkimmäinen määrittää prosessin etenemisen tapaa tai nopeutta. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on vaihtumassa SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI, mutta koska tilanne on keskeneräinen, muutosta ei ole vielä tapahtunut. Lause 49 on aspektiltaan rajaamaton, koska käynnissä olevaa prosessia ilmaiseva progressiivinen verbirakenne tulkitaan jatkuvuutta ilmaisevaksi.

Lause 50 on kahdesta rinnasteisesta lauseesta muodostuva yhdyslause, jossa esiintyvät verbit *kiirehtiä* ja *keikkua*. Verbi *keikkua* ilmaisee refleksiivistä eli liikkujan itseensä suhteutuvaa liikettä, joka voi kohdistua joko johonkin ruumiinosaan (*ojentaa*) tai koko ruumiiseen (*vavahtaa*) (Pajunen 2001: 211). Lauseessa 50 verbi *keikkua* ilmaisee subjektin tarkoitteen koko ruumiiseen kohdistuvaa liikettä. Koko ruumiiseen kohdistuvaa

liikettä ilmaisevien verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti, jonka lisäksi ne voivat verbistä riippuen saada toissijaiseksi argumentiksi joko suuntaa tai tapaa ilmaisevan määritteen tai lokaalisen adverbiaalitäydennyksen (mts. 219).

(50) Karikkeessa kiirehtii muurahaisia ja heinäkorressa keikkuu pieni hämähäkki. (SL 6: 24.)

Lauseessa 50 verbi *kiirehtii* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *muurahaisia* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *karikkeessa*, ja verbi *keikkuu* ilmaisee prosessia, jonka muuttujaa edustaa subjekti *pieni hämähäkki* ja kiintopistettä lokatiiviadverbiaali *heinäkorressa*. Molemmissa lauseissa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on KONTAKTI, ja se esitetään muuttumattomana. Myös tässä tapauksessa partitiivisubjektin voidaan käsittää viittaavan subjektin referenssin vaihtumiseen, mutta sillä ei ole vaikutusta lauseen aspektiin. Lause 50 voidaankin kokonaisuudessaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi, koska molemmat finiittiverbit ilmaisevat imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa esiinny rajaa.

Lauseissa 51–57 esiintyvät verbit *aaltoilla*, *pärskähdellä*, *levitä*, *tulvahtaa*, *ajautua*, *humahtaa* ja *kihistä*, jotka näissä lausekonteksteissaan ilmaisevat dynaamista liikettä. Pajusen (2001: 220) mukaan dynaaminen liike on elottoman tai elollisen entiteetin kontrolloimatonta liikettä, jonka aiheuttajan ilmaiseminen ei kuulu verbin argumenttirakenteeseen. Sen sijaan näiden verbien argumenttirakenteeseen kuuluu ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali (mts. 222).

(51) Miljoonakutojien parvi aaltoilee savannin yllä jättimäisenä ameebana. (SL 2: 55.)

(52) Vellova meri pärskähtelee kallioihin. (SL 1: 57.)

(53) Kaniinit ovat levinneet Kyläsaaresta Helsingin viheralueille, puistoihin, radanvarsille ja siirtolapuutarhoihin. (SL 9: 28.)

(54) Hälinä vaimentui, ja huoneeseen **tulvahti** säkenöivää valoa. (T 8: 54.)

(55) Afrikan sarvi on nimittäin parhaillaan ajautumassa irti mantereesta, ja suuren hautavajoamasta on tulossa meren keskiselänne. (T 8: 35.)

(56) Yö humahtaa huhtikuusen Kongojoen ylle. (T 4: 44.)

(57) Kambriikauden matalat meret kihisivät elämää. (T 5: 33.)

Lauseissa 51 ja 52 verbit *aaltoilla* ja *pärskähdellä* ilmaisevat prosesseja, joiden muuttajat edustuvat subjekteina *miljoonakutojien parvi* ja *vellova meri* ja kiintopisteet paikanmääritteinä *savannin yllä* ja *kallioihin*. Molemmissa lauseissa verbit ovat frekventatiivisia muuntelujohdoksia. Lauseessa 51 verbin ilmaisema liike käsitetään tauotta jatkuvaksi, kun taas lauseessa 52 liike on hetkittäistä mutta toistuvaa ja siten hieman toisella tavalla jatkuvaa kuin lauseessa 51. Lauseessa 51 muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu INKLUUSIOKSI, koska kysymys on kiintopisteen sisällä tapahtuvasta liikkeestä, eikä tässä relaatiossa tapahdu muutosta. Lauseessa 51 esiintyy lisäksi verbin ilmaiseman liikkumisen tapaa määrittävä essiivisijainen määrite *jättimäisenä ameebana*, jolla ei kuitenkaan ole vaikutusta lauseen aspektiin. Lause 51 hahmottuu aspektiltaan rajaamattomaksi, koska verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa esiinny rajaa. Lauseessa 52 muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu toistuvasti SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI ja juuri toistuvuuden takia kokonaistilanne hahmottuu käynnissä olevaksi. Myös lause 52 on siis aspektiltaan rajaamaton, koska verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa ole rajaksi tulkittavaa ilmausta.

Lauseessa 53 esiintyy verbi *levitä*, joka Pajusen (2001: 220) mukaan vaatii elollisten yhteydessä kollektiiviliikkujan. Lauseessa 53 verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on monikollinen ja siten kollektiiviliikkujaa ilmaiseva subjekti *kaniinit*, ja kiintopisteenä toimii usean rinnasteisen lokaation sisältävä paikanmäärite *Helsingin viheralueille, puistoihin, radanvarsille ja siirtolapuutarhoihin*. Lauseessa esiintyy lisäksi verbin ilmaiseman liikkeen lähtöpaikkaa osoittava paikanmäärite *Kyläsaaresta*. Perfektimuotoisen finiittiverbin käyttö osoittaa, että kysymys on päättyneestä tekemisestä ja lauseessa painottuu verbin ilmaiseman tekemisen tulos (ks. ISK 2004: 1461). Lauseen ilmaisema tilanne käsitetäänkin siten, että subjektin tarkoitteet ovat jo liikkuneet ensin mainitusta lokaatiosta jälkimmäisiin, eli tilanne ei ole keskeneräinen. Näin ollen muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu siten, että se on vaihtunut SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI jo viittaushetkellä eikä relaatiossa tapahdu muutosta tässä lausekontekstissa. Lausetta 53 voidaan verrata vastaavaan preesenslauseeseen *Kaniinit leviävät Kyläsaaresta Helsingin viheralueille, puistoihin, radanvarsille ja siirtolapuutarhoihin*, jossa muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu nimenomaan lauseen ilmaiseman tilanteen aikana. Terminatiivisuuden tulkinnan aiheuttaa

molemmissa tapauksissa se, että sekä lähtöpaikka että päätepiste saavat ilmiäsun, ja verbin ilmaisema liike muodostaa näiden lokaatioiden välille rajatun jatkumon (ks. Päiviö 2007: 43). Lause 53 on siis aspektiltaan rajattu, koska päätepidettä ilmaisevat paikanmääritteet rajoittavat lauseen ilmaiseman tilanteen keston kyseisten pisteiden saavuttamiseen ja toimivat siten lauseessa rajana.

Lause 54 on yhdyslause, joka muodostuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta. Näistä jälkimmäisessä esiintyy verbi *tulvahtaa*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *säkenöivää valoa* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *huoneeseen*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmotetaan siten, että se vaihtuu SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI. Verbi on lisäksi momentaaninen muuntelujohdos ja ilmaisee siten hetkellisyyttä. Subjektin tarkoitteen kvantiteetti käsitetään staattiseksi, joten se ei vaikuta lauseen aspektiin, ja näin ollen lause tulkitaan perfektiivisen finiitti-verbin perusteella aspektiltaan rajatuksi.

Lauseessa 55 verbi *ajautua* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja edustuu subjektina *Afrikan sarvi* ja kiintopiste paikanmääritteenä *irti mantereesta*. Verbin ilmaisemaa prosessia tarkastellaan tässä yhteydessä lähtöpisteen näkökulmasta, vaikka *ajautua*-verbillä voitaisiin yhtä hyvin ilmaista myös jotakin kohti etenevää liikettä, kuten Sivosen (2007: 75) käyttämässä esimerkkilauseessa *Vene ajautui rantaan*. Lause 55 ilmaisee prosessia, joka toteutuessaan johtaa päätepidteeseen (muuttuja irtoaa kiintopisteestä). Ison suomen kieliopin (2004: 1448) mukaan teelistä tilannetta kuvaavissa lauseissa *olla tekemässä* -tyyppinen rakenne sekä ilmaisee progressiivisuutta että ennakoi lopputulosta. Näin ollen muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan lauseessa 55 käsittää KONTAKTIKSI, joka on vaihtumassa jonain tarkemmin määrittelemättömänä ajankohtana SEPARAATIOKSI. Lause 55 tulkitaan aspektiltaan rajaamattomaksi, koska progressiivinen verbirakenne osoittaa, että tilanne on edelleen käynnissä.

Lauseessa 56 esiintyy verbi *humahtaa*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *yö* ja kiintopiste paikanmäärite *huhtikuusen Kongojoen ylle*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio muuttuu prosessin aikana SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI. KONTAKTI on tässä kontekstissa luontevampi relaatio kuin INKLUUSIO, koska muuttuja ei missään verbin ilmaiseman prosessin vaiheessa sisälly kiintopisteeseen. Relatian hahmottaminen ASSOSIAATIOKSI ei sekään olisi mahdollista, koska kiintopisteen voidaan hyvin käsittää olevan pikemmin muuttujan läheisyy-

dessä tai vaikutuspiirissä kuin varsinaisessa yhteydessä siihen. Lause 56 käsitetään momentaanista ja siten perfektivistä prosessia ilmaisevan verbin perusteella aspektiltaan rajatuksi.

Lauseessa 57 esiintyy verbi *kihistä*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *kambriikauden matalat meret*, ja kiintopisteeksi voidaan tulkita objekti *elämää*. Objekti ei kuulu dynaamista liikettä ilmaisevien verbien argumenttirakenteeseen (Pajunen 2001: 222), mutta se määritellään kognitiivisessa kieliopissa prototyyppiseksi kiintopisteeksi (Langacker 2008: 517), ja voidaan siksi tulkita sellaiseksi myös tässä tapauksessa. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu ASSOSIATIOKSI, koska kiintopiste on muuttujan vaikutuspiirissä. Relatation hahmottaminen INKLUUSIOKSI olisi epäluontevaa siksi, että tässä tapauksessa kiintopiste sijaitsee muuttujan alueella eikä muuttuja kiintopisteen sisällä. Jos subjektilla ei olisi genetiivimääritettä *kambriikauden*, lauseen voisi imperfektiivistä prosessia ilmaisevan finiittiverbin ja rajan puuttumisen perusteella tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Kuitenkin kyseinen määrite ilmaisee, että subjektilla tarkoitetaan nimenomaan tämän kyseisen ajanjakson aikaisia meriä. Lisäksi lause on imperfektimuotoinen, joten kysymys ei ole edes siitä, että menneen ajan tilannetta tarkasteltaisiin menneen ajan aikaisesta näkökulmasta (ks. ISK 2004: 1456–1457). Tulkitsenkin lauseen 57 aspektiltaan rajatuksi, koska subjektin genetiivimäärite *kambriikauden* ilmaisee tietyn ajanjakson, jonka aikana tilanne on ollut käynnissä, ja toimii siten lauseessa rajana. Tällöin lausetta 57 voidaan verrata esimerkiksi aikaisemmin käsiteltyyn lauseeseen 13, joka myös tulkittiin rajatuksi sen perusteella, että sen osoitettiin olevan käynnissä vain tietynä ajanjaksona.

Seuraavaksi tarkastelen lauseita 58–61, joissa esiintyvät kausatiiviset liikeverbit *ampua*, *juokсутtaa*, *nostaa*, *viedä* ja *etsiä*. Kausatiiviset liikeverbit ilmaisevat aiheutettua liikettä, ja ne ovat tyypillisesti kolmipaikkaisia (Pajunen 2001: 222–223). Lauseissa 58–61 esiintyvistä kausatiivisista liikeverbeistä verbi *ampua* voidaan luokitella heittämisverbeihin, verbit *juokсутtaa*, *nostaa* ja *viedä* kuljettamisverbeihin ja verbi *etsiä* hakemis- ja etsimisverbeihin. Kaikkien edellä mainittujen verbien argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisina argumentteina subjekti ja objekti sekä toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali, ja kuljettamisverbit saattavat lisäksi esiintyä välinettä ilmaisevan määritteen kanssa. (Mts. 228–230.)

(58) Tuuli ampuu pisaroita kasvoille. (SL 1: 56.)

(59) Tuuli juoksuttaa lunta pitkin tunturia. (SL 3: 42.)

(60) Nostin säkin veneeseen ja vein sen mökin laituriin. (SL 4: 71.)

(61) Tutkijat etsivät parempia optisia ratkaisuja nestemäisistä linsseistä. (T 11: 6.)

Lauseessa 58 verbi *ampua* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *tuuli* ja kiintopiste objekti *pisaroita*. Lauseessa esiintyy lisäksi adverbiaali *kasvoille*, joka tässä lausekontekstissa edustaa heittämisverbien yhteydessä usein esiintyvää, päätepidettä ilmaisevaa lokaalista määritettä (ks. Pajunen 2001: 228). Lauseessa 58 muuttuja kohdistaa kiintopisteeseen voimavaikutuksen, joka aiheuttaa liikkeen, ja siten niiden välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää KONTAKTIKSI. Verbin *ampua* ilmaisema tekeminen käsitetään kuitenkin hetkelliseksi, joten muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu prosessin aikana KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI. Verbi *ampua* ilmaisee perfektiivistä prosessia, mutta lauseen 58 aspektuaalisessa tulkinnassa täytyy ottaa huomioon myös objekti. Lauseessa 58 objektin tarkoitteen kvantiteetti voidaan tulkita joko staattiseksi tai dynaamiseksi, koska kumpikin tulkinta voi tietyssä kontekstissa olla mahdollinen. Jos objektin tarkoitteen kvantiteetti tulkitaan staattiseksi, tilanne käsitetään kertaluonteiseksi ja rajatuksi. Esimerkiksi puuskittainen tuuli saattaisi aiheuttaa tällaisen kertaluonteisen tilanteen. Sen sijaan jos objektin tarkoitteen kvantiteetti käsitetään dynaamiseksi, kokonaistilanne hahmottuu rajaamattomaksi. Tällöin verbin ilmaisema tekeminen kohdistuu erillisiin mutta toisiaan seuraaviin objektin tarkoitteisiin, ja tilanne käsitetään jatkuvaksi. Lause 58 voidaan siis tulkita joko rajatuksi tai rajaamattomaksi.

Lauseessa 59 verbi *juoksuttaa* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja edustuu subjektina *tuuli* ja kiintopiste objektina *lunta*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on luontevin tulkita KONTAKTIKSI, koska objektin tarkoite ei voi liikkua ilman, että jokin ulkopuolinen voima aiheuttaa liikkeen. Tämä tarkoittaa myös sitä, että kun voimavaikutus loppuu, liike pysähtyy. Lauseessa 59 esiintyy lisäksi verbin ilmaiseman prosessin tapahtumapaikkaa ilmaiseva määrite *pitkin tunturia*. Kyseinen paikanmäärite osoittaa, että muuttuja ei liikuta kiintopistettä tiettyä päätepidettä kohti, vaan tietyn alueen sisällä. Toisin sanoen kysymys ei ole teelisestä ja siten rajatusta tilanteesta. Lisäksi sekä imperfektiivistä prosessia ilmaiseva finiittiverbi että partitiivisijainen objekti osoittavat jatkuvuutta, joten lause 59 on aspektiltaan rajaamaton.

Lause 60 koostuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta, joiden finiittiverbit ovat kausatiiviset liikeverbit *nostaa* ja *viedä*. Kyseiset verbit ilmaisevat prosesseja, joiden muuttujana on subjektina toimiva ja verbin persoonapääteestä ilmenevä yksikön ensimmäinen persoona ja kiintopisteinä objektit *säkin* ja *sen*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio käsitetään molemmissa tapauksissa KONTAKTIKSI, koska kiintopiste siirtyy muuttujan voimavaikutuksesta lokatiiviadverbiaalin ilmaisemaan paikkaan. Liike etenee siis kohti tiettyä päätepistettä, mikä tekee lauseiden ilmaisemista tilanteista teelisiä. Kuten aikaisemmin todettiin, tällaisissa tapauksissa totaaliobjekti ilmaisee sitä, että päätepiste on saavutettu eikä tilanne voi jatkua. Siksi lause 60 tulkitaan aspektiltaan rajatuksi. Päätelmät muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuvasta muutoksesta perustuvat tällaisissa tapauksissa joko pragmaattisiin seikkoihin tai kontekstiin. Toisin sanoen säkin vieminen laiturille todennäköisesti päättyy siihen, että muuttujan ja kiintopisteen välinen KONTAKTI vaihtuu SEPARAATIOKSI, koska verbin ilmaisema prosessikin päättyy.

Lauseessa 61 verbi *etsiä* ilmaisee prosessia, jonka muuttujana on subjekti *tutkijat* ja kiintopisteenä objekti *parempia optisia ratkaisuja*. Määrite *nestemäisistä linseistä* ilmaisee lokaatiota, josta objektin tarkoitteita etsitään. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää SEPARAATIOKSI, koska muuttuja ja kiintopiste eivät ole missään yhteydessä toisiinsa. Lause 61 on aspektiltaan rajaamaton, koska imperfektiivistä prosessia ilmaiseva verbi ja partitiivisijainen objekti ilmaisevat jatkuvuutta eikä lauseessa ole rajaksi tulkittavaa ilmausta.

Lauseissa 62 ja 63 esiintyvät kontaktiverbit *osua* ja *piiskata*. Kontaktiverbit ilmaisevat argumenttien välistä kosketusta ja kuuluvat liikeverbeihin siksi, että nimenomaan liike mahdollistaa kosketuksen (Pajunen 2001: 238). Verbi *osua* voidaan luokitella kosketusverbiksi ja verbi *piiskata* lyömisverbiksi. Pajunen on määritellyt kosketusverbeille kaksi hieman erilaista argumenttirakennetta, mutta lause 62 noudattaa rakennetta, johon kuuluvat ensisijaisina argumentteina subjekti ja objekti tai adverbiaalitäydennys sekä toissijaisena argumenttina välinettä ilmaiseva määrite. Lyömisverbeillä on kolme ensisijaista argumenttia, jotka ovat subjekti, objekti ja lokatiiviadverbiaali, ja näiden lisäksi yksi toissijainen argumentti eli välinettä ilmaiseva määrite. (Mts. 248, 251.)

(62) Kun fotoni **osuu** kohteeseen, sen ominaisuudet muuttuvat. (T 11: 27.)

(63) Syksyinen sade piiskasi muutaman haavan kirjavaksi käyneitä lehtiä puron varressa. (SL 6: 42.)

Lause 62 on yhdyslause, ja tarkastelemani verbi *osua* on nimenomaan sivulauseen finiittiverbi. Sen ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa tässä lausekontekstissa subjekti *fotoni* ja kiintopistettä illatiivisijainen adverbiaalitäydennys *kohteeseen*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu siten, että se vaihtuu verbin ilmaiseman prosessin aikana SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI. Verbi *osua* ilmaisee luontaisesti perfektiivistä prosessia, ja se voidaan tulkita rajaksi, koska mikään sen lausekontekstissa ei osoita prosessia jatkuvaksi tai toistuvaksi ja siten rajaamattomaksi.

Se, että esimerkissä 62 tarkastelun kohteena oleva lause on sivulause, ei ainakaan tässä tapauksessa vaikuta sen aspektiin. Tätä havainnollistaa se, että itsenäinen lause *Fotoni osuu kohteeseen* on myös aspektiltaan rajattu, ja toisaalta aspektiltaan rajaamaton lause *Fotoni osuu kohteeseen viiden minuutin välein* voisi yhtä hyvin olla lauseen *sen ominaisuudet muuttuvat* alisteinen sivulause, eikä se muuttuisi rajatuksi. Kuitenkin sivulauseen rajattuus tai rajaamattomuus vaikuttaa tässä tapauksessa päälauseen aspektuaaliseen tulkintaan. Lauseessa 62 sekä sivulause että hallitseva lause hahmottuvat aspektiltaan rajatuiksi, kun taas yhdyslauseessa *Kun fotoni osuu kohteeseen viiden minuutin välein, sen ominaisuudet muuttuvat* ne hahmottuvat rajaamattomiksi. Tämä johtuu siitä, että kertaluonteinen osuminen aiheuttaa kohteessa muutoksen, ja lause ilmaisee nimenomaan tämän muutostilanteen. Kysymys on siis siitä, että osuminen aiheuttaa ylipäättään jonkin muutoksen, ja muutoksen tapahtumishetki käsitetään rajatuksi. Sen sijaan toistuvat osumat saattavat aiheuttaa jatkuvasti jonkinlaisia muutoksia, joten myös muuttuminen käsitetään keskeneräiseksi ja käynnissä olevaksi.

Lauseessa 63 verbi *piiskata* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *syksyinen sade* ja kiintopiste objekti *muutaman haavan kirjavaksi käyneitä lehtiä*. Lauseessa esiintyy lisäksi lokatiiviadverbiaali *puron varressa*, joka ilmaisee tilanteen tapahtumapaikkaa. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on KONTAKTI, ja se esitetään lauseessa muuttumattomana. Lauseessa 63 imperfektiivinen finiittiverbi ja partitiivisijainen objekti ilmaisevat jatkuvuutta, eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta, joten se on aspektiltaan rajaamaton.

Lauseissa 64 ja 65 esiintyvät verbit *saada* ja *menettää*, jotka ilmaisevat omistussuhteessa tapahtuvia muutoksia (ks. Pajunen 2001: 258). Verbin *saada* argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaiset argumentit subjekti, objekti ja adverbiaalitäydennys, kun taas verbin *menettää* argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaiset argumentit subjekti ja objekti sekä toissijainen argumentti adverbiaalitäydennys (mts. 264, 271).

(64) Se [punasipuli] **saa** värinsä antosyaaneista, jotka toimivat ihmisen elimistössä hyödyllisinä antioksidanteina. (SL 10: 68.)

(65) Pluto **menetti** planeetan statuksensa, siitä tuli kääpiöplaneetta. (T 10: 12.)

Lauseessa 64 verbi *saada* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *se* ja kiintopiste objekti *värinsä*. Lisäksi lauseessa esiintyy adverbiaalitäydennys *antosyaaneista*, joka edustaa verbin kolmatta argumenttia. Tässä lausekontekstissa kysymys on kuitenkin enemmän sisällymisestä kuin konkreettisesta saamisesta, joten lauseen ilmaisema tilanne hahmottuu liikkeen sijasta tilaksi. Koska subjektin tarkoite ja sen väri ovat erottamattomassa yhteydessä toisiinsa, muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää IDENTTISYYDEKSI. Tässä lausekontekstissa verbi *saada* tulkitaan imperfektiiviseksi, eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta, joten lause 64 on aspektiltaan rajaamaton.

Lauseessa 65 verbi *menettää* ilmaisee prosessia, jonka muuttujaa edustaa subjekti *Pluto* ja kiintopistettä objekti *planeetan statuksensa*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää siten, että se vaihtuu prosessin aikana IDENTTISYYDESTÄ SEPARAATIOKSI, kun subjektin tarkoitteen planeettana oleminen päättyy. Lause 65 ilmaisee siis päättyneen tilanteen, ja totaaliobjektilla ilmaistaan tämän päättyneen tilanteen resultatiivista lopputulosta (ks. Huumo 2006: 518–519). Totaaliobjekti toimii siten lauseessa rajana, ja lause voidaan sen perusteella tulkita aspektiltaan rajatuksi. Tässä tapauksessa objektin tarkoitteen luonne on lisäksi sellainen, ettei partitiivisijan käyttö välttämättä olisi edes luontevaa ainakaan tässä lausekontekstissa (?*Pluto menetti planeetan statustaan*).

4.1.2. Lauseen finiittiverbinä B-verbi

Lauseissa 66–69 esiintyvät emootioverbit *innoittaa*, *kiinnostaa*, *ihailta* ja *tuntea*. Verbit *innoittaa* ja *kiinnostaa* järjestyvät kahden ensisijaisen argumentin eli objektin ja subjek-

tin tai lausemääritteen kanssa, kun taas verbeillä *ihailia* ja *tuntea* on kaksi ensisijaista argumenttia eli subjekti ja objekti sekä yksi toissijainen argumentti eli syytä, tapaa tai määrää ilmaiseva määrite. Lisäksi verbi *tuntea* voi objektin sijaan saada ensisijaiseksi argumentiksi lausemääritteen. (Pajunen 2001: 311.)

(66) Taiteilijoita vastaanottajan aktivointi on innoittanut kautta 1900-luvun. (T 10: 62.)

(67) Perinteisten parantajien käyttämät rohdoskasvit kiinnostavat yhä enemmän myös lääketeollisuutta. (SL 7: 59.)

(68) Tulenkantajat ihailivat kaikkea eksoottista. (SL 4: 54.)

(69) **Tunsin** käsittämätöntä iloa, sillä minut valtasi syvä ymmärrys. (T 8: 54.)

Lauseissa 66 ja 67 verbit *innoittaa* ja *kiinnostaa* ilmaisevat prosesseja, joiden muuttujina toimivat subjektit *vastaanottajan aktivointi* ja *perinteisten parantajien käyttämät rohdoskasvit* ja kiintopisteinä objektit *taiteilijoita* ja *lääketeollisuutta*. Molemmissa tapauksissa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsitellä ASSOSIAATIOKSI, koska kiintopiste on muuttujan vaikutuspiirissä. Toisin sanoen muuttuja vaikuttaa kiintopisteeseen verbin kuvaamalla tavalla, mutta kysymys ei kuitenkaan ole varsinaisesta KONTAKTISTA tai INKLUUSIOSTA.

Verbit *innoittaa* ja *kiinnostaa* ovat imperfektiivisiä ja ilmaisevat siten jatkuvuutta. Lauseessa 66 esiintyy kuitenkin ajan adverbiaali *kautta 1900-luvun*, joka ilmaisee tilanteen tapahtumisen ajankohtaa ja voidaan tässä lausekontekstissa tulkita rajaksi. Tämä perustuu siihen, että tilannetta tarkastellaan tietyn ajanjakson näkökulmasta ja tilanteen päättymisajankohdaksi käsitetään tuon kyseisen ajanjakson päättyminen. Tätä havainnollistaa se, että esimerkiksi lause *Taiteilijoita vastaanottajan aktivointi on innoittanut 1900-luvulta lähtien* olisi aspektiltaan rajaamaton, koska se ei rajoita tilanteen kestoa tiettyyn ajankohtaan, vaan ilmaisee, mistä lähtien tilanne on ollut käynnissä. Samoin jos lause 66 olisi esitetty 1900-luvulla, se olisi tulkittu aspektiltaan rajaamattomaksi, koska vuosisata ja myös lauseen ilmaisema tilanne olisi käsitetty käynnissä oleviksi. Tässä lauseen aspektuaaliseen tulkintaan vaikuttaa siis ratkaisevasti se, miten lauseen esittämisen ajankohta ja sen ilmaiseman tilanteen tapahtumisen ajankohta suhteutuvat toisiinsa. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa ei tapahdu muutosta lauseen ilmaiseman tilanteen aikana, eikä tarkastelun kohteena olevan ajanjakson päättymisen automaattisesti tarkoita relaation vaihtumista.

Lauseessa 67 esiintyy adverbiaalimäärite *yhä enemmän*, joka osoittaa verbin ilmaiseman tekemisen intensiteettiä (ks. ISK 2004: 944). Adverbiaalimäärite ilmaisee, että kysymys on kasvavasta kiinnostuksesta eikä tilanne siksi ole päättymässä, joten se vahvistaa verbin ilmaisemaa jatkuvuutta. Näin ollen lause 67 tulkitaan imperfektiivisen finiittiverbin ja sitä vahvistavan adverbiaalimäärin perusteella aspektiltaan rajaamattomaksi. Myös muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio esitetään muuttumattomana.

Lauseessa 68 verbi *ihailta* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *Tulenkantajat* ja kiintopiste objekti *kaikkea eksoottista*. Myös tässä tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää ASSOSIAATIOKSI, koska lauseen ilmaisemassa tilanteessa kiintopiste vaikuttaa muuttujaan tietyllä tavalla, mutta niiden välinen relaatio ei kuitenkaan ole KONTAKTI tai INKLUUSIO. Lauseessa 68 on partitiiviobjekti, mutta koska totaaliobjektin käyttö ei sovi tähän lausekontekstiin (**Tulenkantajat ihailivat kaiken eksoottisen/kaikki eksoottinen*), se onkin ainoa vaihtoehto. Tässä kontekstissa aspektivaihteluita ei siis voida ilmaista objektin sijanvalinnalla. Lause 68 tulkitaan aspektiltaan rajaamattomaksi sen takia, että sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä siinä esiinny rajaa. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio esitetään muuttumattomana.

Lause 69 on yhdyslause. Sen päälauseessa esiintyy verbi *tuntea*, jonka ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti edustava ja verbin persoonapäätteestä ilmenevä yksikön ensimmäinen persoona ja kiintopiste objekti *käsittämätöntä iloa*. Myös tässä tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu ASSOSIAATIOKSI, koska kiintopiste aiheuttaa muuttujassa tietynlaisen reaktion, mutta kysymys ei ole KONTAKTISTA tai INKLUUSIOSTA. Muuttujan tunnereaktioon johtava tilanne esitetään sivulauseella *sillä minut valtasi syvä ymmärrys*, joka itsessään on aspektiltaan rajattu. Rajattuuden tulkinta ei tässä tapauksessa perustu totaaliobjektiin, vaan perfektiiviseen verbiin, koska punktuaalisia tilanteita kuvaavissa lauseissa totaaliobjektin tehtävä on ilmaista tilanteen resultatiivisuutta (ks. Huumo 2006: 518–519). Päälause on kuitenkin luontevin tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi, koska partitiiviobjekti ja rajan puuttuminen viittaavat rajaamattomuuteen. Lauseessa muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio säilyy muuttumattomana.

Lauseissa 70, 71 ja 72 esiintyvät kognitioverbit *haluta*, *oivaltaa* ja *mieltää*. Kognitioverbit ovat yleensä kaksipaikkaisia, ja kaikkien tässä käsiteltävien kognitioverbien argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisina argumentteina subjekti, joka kognitioverbeillä viittaa aina inhimilliseen, ja objekti tai lausemäärite (Pajunen 2001: 316–317).

(70) Ranska **halusi** uuden reitin Intiaan, koska Hyväntoivonniemi oli joutunut Britannian haltuun. (T 10: 44.)

(71) Myöhemmät evoluutiotutkijat **oivalsivat**, että uhrautumisen selittää sukulaivalinta. (T 8: 50.)

(72) Menneisyyden tutkijat ovat kaksituhatta vuotta **mieltineet**, voiko Rooman syntytarinassa olla edes hiven totta. (T 1: 10.)

Lause 70 on yhdyslause, jonka hallitsevassa lauseessa kognitioverbi esiintyy. Verbi *haluta* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *Ranska* ja kiintopiste objekti *uuden reitin*. Lisäksi lauseessa on lokatiiviadverbiaali *Intiaan*, joka ilmaisee uuden reitin päätepistettä. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää SEPARAATIOKSI, koska muuttuja ja kiintopiste ovat erillään ja niiden välinen yhteys on olemassa vasta muuttujan ajatuksen tasolla. Lausekokonaisuus voidaan käsitellä siten, että päälauseen ilmaisema tilanne on seurausta sivulauseen ilmaisemasta jo tapahtuneesta tilanteesta. Päälause tulkitaan aspektiltaan rajaamattomaksi, koska verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta. Myöskään muuttujan ja kiintopisteen välisessä suhteessa ei tapahdu muutosta.

Lauseissa 71 ja 72 verbit *oivaltaa* ja *mieltää* ilmaisevat prosesseja, joiden muuttujina toimivat subjektit *myöhemmät evoluutiotutkijat* ja *menneisyyden tutkijat*. Verbit saavat toiseksi argumenttikseen propositioargumentin eli lausemääritteen, joita tässä tapauksessa edustavat *että*-lause ja kysyvä sivulause (propositioargumenteista ks. Pajunen 2001: 88–89, 297–298, luku 4.4). Koska sivulause on määritelty näiden verbien argumentiksi, se kuuluu olennaisesti niiden yhteyteen ja voidaan siten tulkita relaation toiseksi korostaiseksi entiteetiksi. Tämä perustuu siihen, että relaatio voi kytkeä toisiinsa olioita ja toisia relaatioita (ks. työn luku 2.2.2). Mutta jos sivulause määritellään kiintopisteeksi, on vielä pohdittava sitä, millaiseksi sen ja muuttujan välinen relaatio voidaan käsittää. Lause 71 kuvastaa tilannetta, jossa subjektin tarkoitteen tietoon tulee sivulauseen ilmaisema asiointi eli tietty uusi asia. Tässä tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan hahmottaa siten, että se vaihtuu SEPARAA-

TIOSTA ASSOSIAATIOKSI. Lauseen finiittiverbi ilmaisee perfektiivistä prosessia, eikä mikään lauseessa osoita jatkuvuutta tai toistuvuutta, joten lause 71 voidaan tulkita aspektiltaan rajatuksi. Myös muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuu muutos.

Lauseessa 72 verbi *mieltii* ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta, joten se on aspektiltaan rajaamaton. Lauseessa esiintyy kylä ajan adverbiaali *kaksituhatta vuotta*, mutta se ei ilmaise rajaa vaan prosessin tähänastista kestoa. Verbin ilmaiseman prosessin kiintopiste on kysyvä sivulause, ja muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu ASSOSIAATIOKSI. Relaatiossa ei tapahdu muutosta prosessin aikana.

Lauseissa 73–76 esiintyvät verbit *huomata*, *näkyä*, *haistella* ja *jyrrätä*, jotka kuuluvat perkeptioverbeihin eli näkö-, kuulo-, maku-, haju- ja tuntoaistimuksia tai -havaintoja ilmaiseviin verbeihin (Pajunen 2001: 319). Verbin *huomata* argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisina argumentteina subjekti ja objekti tai lausemääräte sekä toissijaisena argumenttina lokatiiviadverbiaali, ja verbin *näkyä* (’olla näkyvissä’) argumenttirakenne muodostuu kahdesta ensisijaisesta argumentista eli subjektista ja lokatiiviadverbialista (mts. 323, 327). Myös verbi *haistella* järjestyy kahden ensisijaisen argumentin eli subjektin ja objektin tai lausemääritteen kanssa (mts. 334). Pajusen mukaan verbi *jyrrätä* kuuluu niin sanottuihin liikeimitatiiveihin, jotka ilmaisevat olion tai esineen liikkeen aiheuttamia tai sellaisiksi tulkittuja ääniä. Liikeimitatiivien subjektin tarkoite on aina konkreettinen ja tarkkaan valikoitu, koska vain tietynlaiset tarkoitteet voivat tuottaa tietynlaisia ääniä tai synnyttää mielikuvan tietynlaisesta äänestä: veden ääntä voidaan kuvata esimerkiksi verbillä *kohista*, jonkin kuivan ja hauraan esineen ääntä verbillä *ripsahtaa* ja koneen ääntä verbillä *jyrrätä*. Liikeimitatiivien argumenttirakenteeseen kuuluvat ensisijaisena argumenttina subjekti ja toissijaisena argumenttina tapaa, paikkaa tai määrää ilmaiseva määräte. (Mts. 336–337.)

(73) Euroopan säikkyihin eläimiin tottunut **huomaa** Australiassa, etteivät eläimet juuri pelkää ihmistä. (SL 6: 61.)

(74) Kylmä jääkausi meni ohitse jo kymmentuhatta vuotta sitten, mutta jäljet **näkyvät** yhä maisemassa. (SL 9: 66.)

(75) Raati on haistellut yksi kerrallaan kahtatoista näytettä samanlaisista lasipurkeista. (T 11: 38.)

(76) Suihkumoottorit **gyrräävät**, ja kone laskeutuu aivan tavalliseen tapaan lentokentälle. (T 3: 15.)

Lauseessa 73 verbin *huomata* ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti *Euroopan säikkyihin eläimiin totunut* ja kiintopistettä lausemääräite *etteivät eläimet juuri pelkää ihmistä*. Lauseessa esiintyy lisäksi paikanmääräite *Australiassa*, joka edustaa verbin toissijaista argumenttia mutta ei vaikuta lauseen aspektiin. Lause 73 on samantyyppinen kuin lause 71, koska myös tässä tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio vaihtuu SEPARAATIOSTA ASSOSIAATIOKSI, kun subjektin tarkoite saa tietoonsa sivulauseen ilmaiseman asiointilan. Lauseen 73 finiittiverbi ilmaisee perfektiivistä prosessia ja myös muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuu muutos, joten lause käsitetään aspektiltaan rajatuksi.

Lauseessa 74 verbi *näkyä* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *jäljet* ja kiintopiste paikanmääräite *maisemassa*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu INKLUUSIOKSI, koska muuttujan voidaan ymmärtää olevan osa kiintopistettä ja siten sisältyvän siihen. Verbi *näkyä* ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa esiinny rajaa, joten se voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Lauseessa esiintyvä ajan adverbiaali *yhä* vahvistaa tämän tulkinnan, koska se osoittaa, että verbin ilmaisema tekeminen on edelleen käynnissä.

Lauseessa 75 verbin *haistella* ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti *raati* ja kiintopistettä objekti *kahtatoista näytettä*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan hahmottaa KONTAKTIKSI, vaikka muuttuja ei tässä tapauksessa ole suorassa KONTAKTISSA kiintopisteen vaan sen tuoksun kanssa. Lauseen ilmaisema tilanne käsitetään toistuvaksi, koska verbi on jatkuvuutta tai toistuvuutta ilmaiseva frekventatiivinen muuntelujohdos ja toisaalta lauseessa esiintyy tavan adverbiaali *yksi kerrallaan*. Verbin ilmaiseman tekemisen toistuvuus aiheuttaa sen, että muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu prosessin aikana SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI ja taas SEPARAATIOKSI. Tämä ei kuitenkaan rajaa prosessin kestoa, koska myös vaihtuminen käsitetään toistuvaksi. Lauseessa 75 verbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä siinä esiinny rajaa, joten se käsitetään aspektiltaan rajaamattomaksi.

Lause 76 on yhdyslause, jonka muodostuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta. Verbi *jyrätä* esiintyy ensimmäisessä lauseessa ja ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *suihkumoottorit*. Tässä lauseessa ei esiinny muita lauseenjäseniä, joten verbin ilmaisemalla prosessilla ei ole toista korosteista entiteettiä, joka voitaisiin määritellä kiintopisteeksi. Lauseessa ei myöskään esiinny rajaa, joten se voitaisiin rajan puuttumisen ja imperfektiivistä prosessia ilmaisevan verbin perusteella tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Yhdyslauseen jälkimmäinen lause esittää kuitenkin toisen tilanteen, jonka voidaan käsittää samanaikaiseksi ensimmäisen lauseen ilmaiseman tilanteen kanssa. Jälkimmäinen lause on aspektiltaan rajattu, koska verbin ilmaiseman tekemisen käsitetään päättyvän, kun subjektin tarkoite saavuttaa lauseessa ilmaistun lokaation. Se, että moottorit sammutetaan laskeutumisen jälkeen, on todennäköinen oletus, joten koko yhdyslause 76 voidaan tulkita aspektiltaan rajatuksi.

Lauseissa 77 ja 78 esiintyvät verbit *kutsua* ja *pyytää*, jotka voidaan luokitella puheaktia eli kielellistä kommunikaatiota ilmaiseviin verbeihin (ks. Pajunen 2001: 339). Kyseiset verbit järjestyvät kolmen ensisijaisen argumentin kanssa, jotka ovat subjekti, objekti (tai *pyytää*-verbillä vaihtoehtoisesti lausemäärite) ja adverbiaalitäydennys (mts. 352, 356).

(77) Perillä retkikuntamme kiertää mystisen näköisen Porosaaren suojeltua rantalouhikkoa, jota kansa **kutsuu** pirunpelloksi ja lapinraunioksi. (SL 10: 52.)

(78) Pyydän palvelijarobottia tuomaan kupin kahvia. (T 11: 14.)

Yhdyslauseen 77 hallitsevaa lausetta käsiteltiin jo aiemmin ja se todettiin aspektiltaan rajaamattomaksi. Sivulauseessa verbi *kutsua* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *kansa* ja kiintopiste objekti *jota*. Lauseessa esiintyy lisäksi adverbiaalitäydennys *pirunpelloksi ja lapinraunioksi*, joka edustaa verbin kolmatta argumenttia. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio hahmottuu ASSOSIAATIOKSI, koska se, että muuttuja tunnistaa ja nimeää kiintopisteen, ei edellytä KONTAKTIA. Relaatiossa ei tapahdu muutosta tilanteen aikana, eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta. Rajan puuttumisen ja imperfektiivisen verbin perusteella sivulause on aspektiltaan rajaamaton. Se olisi aspektiltaan rajaamaton myös siinä tapauksessa, että hallitseva lause tulkittaisiin rajatuksi: *Perillä retkikuntamme kiertää kolme tuntia mystisen näköisen Porosaaren suojeltua rantalouhikkoa/Porosaaren suojellun rantalouhikon, jota kansa kutsuu pirunpelloksi tai lapinraunioksi.*

Lauseessa 78 verbi *pyytää* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjektia edustava ja verbin persoonapäätteestä ilmenevä yksikön ensimmäinen persoona ja kiintopiste objekti *palvelijarobottia*. Lauseessa esiintyy lisäksi verbin kolmas argumentti, adverbiaalitäydennys *tuomaan kupin kahvia*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio voidaan käsittää ASSOSIAATIOKSI, koska verbin ilmaisema tekeminen edellyttää muuttujan kiintopisteeseen kohdistamaa toimintaa, eli kiintopiste on muuttujan vaikutuspiirissä. Kysymys ei silti ole suoranaisesta KONTAKTISTA. Verbi *pyytää* ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa ole jatkuvuutta tai toistuvuutta osoittavaa ilmausta, joten lause 78 tulkitaan aspektiltaan rajatuksi.

4.2. Lauseiden analyysi kontekstissaan

Tässä luvussa tarkastelen kontekstin vaikutusta lauseen aspektitulkinintaan. Selvitän toisin sanoen sitä, saako lause erilaisen aspektitulkininnan kontekstissaan kuin kontekstistaan irrotettuna. Tarkastelun tarkoitus on havainnollistaa sitä, voidaanko aspektia todella pitää nimenomaan lauseen ilmiönä. Tarkastelen kappalekontekstissaan ensin lauseita 2, 10, 21, 29, 55 ja 74, jotka edellisessä luvussa tulkitsin aspektiltaan rajaamattomiksi. Tämän jälkeen käsittelem lauseita 3, 16, 30, 39, 53 ja 71, jotka puolestaan saivat rajatun aspektitulkininnan.

(2) Australian manner on geologisesti hyvin vanha, ja se on ollut pitkään eristyksissä muusta maailmasta. Vuosimiljoonien aikaan Australian eläimistön kehitys on kulkenut omia polkujaan; esimerkiksi pussieläimiä kuten kenguruja ja koaloja sekä vesinokk-eläimen kaltaisia erikoisuuksia ei tavata missään muualla. (SL 6: 61.)

Tulkitsin yhdyslauseen 2 molemmat rinnasteiset lauseet aspektiltaan rajaamattomiksi, koska niiden finiittiverbi *olla* ilmaisee imperfektiivisyyttä eikä lauseissa esiinny rajaksi tulkittavia ilmauksia. Tässä tapauksessa kappalekonteksti selventää lauseessa 2 ilmaistun tilanteen seurauksia, mutta se ei muuta lauseen aspektitulkinintaa.

(10) Linnut viiptyvät pesissä vaihtelevia aikoja. Iso jalkautuminen maastoon sattuu osapuille juhannuksen tienoille. Osa lähtee kävelemään heti, kun höyhenpeite on kuiva, tosin emon opastamana. Lehikoisen mukaan meillä kaikki lajit tarvitsevat emon, useimmiten naaraan, johtamaan kulkua. (SL 5: 45.)

Totesin, että lause 10 on aspektiltaan rajaamaton, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivisyyttä eikä siinä esiinny rajaa. Lisäksi totesin, että lauseessa esiintyvä osma osoittaa lauseen ilmaiseman tilanteen toistuvaksi. Näkemykseni oli nimittäin se, että lauseen ilmaisemassa tilanteiden sarjassa tietyt subjektin tarkoitteet viipyvät pesissä, lähtevät pois, tulevat takaisin, viipyvät taas pesissä ja niin edelleen. Kappalekonteksti osoittaa kuitenkin, ettei kysymys ole tästä, vaan partitiivisijaisen osman tehtävä on toistuvuuden sijaan ilmaista pikemminkin eri subjektin tarkoitteiden viipymisten kvantitatiivista epämääräisyyttä. Lauseen aspekti käsitetään silti imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen perusteella rajaamattomaksi.

(21) Jos maasta saadaan lämpöä, niin mikä estäisi tuottamasta sähköäkin. Italialainen prinssi Gionori Conti rakensi 1904 koelaitoksen Larderelloon. **Hänen höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaaan sähkölamppuun.** Kaupallinen, 250 kilowatin voimala käynnistyi 1913. (T 9: 36.)

Myös lause 21 sai rajaamattoman aspektitulkinnan objektin tarkoitteen dynaamisen avokvantiteetin perusteella. Tässä tapauksessa kappalekontekstista ilmenee muutamia taustatietoja lauseen ilmaisemalle tilanteelle, mutta lauseen aspektitulkintaan kontekstilla ei kuitenkaan ole vaikutusta.

(29) **Antarktiksien niemimaa lämpenee viisi kertaa niin nopeasti kuin muu maapallo keskimäärin.** 1950-luvulta lähtien alue on leudontunut jo 2,5 astetta. (T 7: 18.)

Totesin, että lause 29 on aspektiltaan rajaamaton, koska tässä lausekontekstissa verbi voidaan tulkita imperfektiiviseksi eikä lauseessa esiinny rajaa. Kappalekonteksti vahvistaa rajaamattomuuden tulkinnan, koska se osoittaa verbin ilmaiseman prosessin olevan edelleen käynnissä.

(55) Puolen Suomen laajuudessa Afarin kolmiossa Pohjois-Etiopiassa, Eritrean rajalla sijaitsee alueen paimentolaisheimojen mukaan nimetty Danakilin autioma, jota pidetään maailman kuumimpana. Paahteisimpina päivinä lämpömittari voi nousta 60 asteeseen. Tässä luotaantyöntävässä paikassa pääsemme näkemään, miten meri saa alkunsa. **Afrikan sarvi on nimittäin parhaillaan ajautumassa irti mantereesta, ja suuresta hautavaajoamasta on tulossa meren keskiselänne.** (T 8: 35.)

Tulkitsin lauseen 55 aspektiltaan rajaamattomaksi, koska siinä esiintyy jatkuvuutta ilmaiseva *olla tekemässä* -verbirakenne. Kappalekontekstista ilmenee, millaisessa ympäristössä ja missä päin maailmaa lauseen ilmaisema tilanne tapahtuu, mutta se ei kuitenkaan vaikuta lauseen aspektiin.

(74) **Kylmä jääkausi meni ohitse jo kymmenentuhatta vuotta sitten, mutta jäljet näkyvät yhä maisemassa.** Raskas jääpatja raastoi mukaansa maata ja irtokiviä. Jään sisällä virtavedet hioivat ja kuljettivat kiviä; syntyivät soraharjut. Jään kulkusuunta piirtyi kallioon siroina viivoina, jotka näkyvät erityisen hyvin rannikon silokallioissa. (SL 9: 66.)

Lauseen 74 jälkimmäinen rinnasteinen lause sai rajaamattoman aspektitulkinnan siitä syystä, että sen finiittiverbi on imperfektiivinen eikä siinä esiinny rajaa. Kappalekontekstissa tarkennetaan lauseen ilmaiseman tilanteen seurauksia, mutta lauseen aspektitulkintaan sillä ei ole vaikutusta.

(3) Aloilleen asetuttuaankin Selkirk odotti pelastusta. **Enimmän osan päivästä hän istui vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla ja tähysi merelle.** Hän näki laivan, toisen ja kolmannen, mutta ne ohittivat saaren kaukaa ja katosivat horisonttiin. (T 3: 37.)

Lauseen 3 tulkitsin aspektiltaan rajatuksi siksi, että siinä esiintyy sen kestoja rajoittava adverbiaali. Totesin kuitenkin, että tilanne voidaan tulkita myös toistuvaksi, jolloin lause hahmottuu aspektiltaan rajaamattomaksi. Kappalekontekstin ensimmäisestä lauseesta ilmenee, että subjektin tarkoite on oleskellut tiettyssä paikassa jo pitkään, mikä vahvistaa käsitystä lauseen 74 ilmaiseman tilanteen toistuvuudesta. Näin ollen lause 74 voidaan käsittää aspektiltaan rajaamattomaksi.

(16) Petoja vastaan puolustustaktiikka toimii hyvin, mutta metsästäjän keihästä ja kivääriä vastaan se oli voimaton. Jääkaudella myskihärät laidunsivat laajalti kaikkialla pohjoisilla alueilla, myös Dovren tunturiylängöllä, mistä todistavat fossiililöydöt. **Jääkauden jälkeän ilmastomuutos ja metsästyksen hävittivät myskihärät vähitellen lähes kaikkialta.** Eläin säilyi alkuperäislajina vain Koillis-Grönlannissa ja Pohjois-Amerikan pohjoisimmissa osissa. Sittemmin eläimiä on istutettu useille alueille ympäri arktista tundraa, muun muassa Alaskaan ja Siperiaan. (SL 1: 15.)

Tulkitsin lauseen 16 aspektiltaan rajatuksi objektin dynaamisen ja tässä tapauksessa sulkeisen kvantiteetin perusteella. Kappalekontekstissa selvennetään myskihärkien elinolosuhteissa ja määrässä tapahtuneita muutoksia, mutta lauseen aspektitulkintaa ei sen perusteella tarvitse tarkastella uudelleen.

(30) Maan varjo nousee koillisesta, ja värit muuttuvat siniharmaasta lilaksi ja takaisin tummansiniseksi. **Iltä pimenee ja tähdet syttyvät tuikkimaan.** Tähtien kirkkautta himmentää Olkiluodon valonkajo, joka valaisee vielä yli kymmenen kilometrin päässä. (SL 2: 28.)

Totesin, että lause 30 voidaan tulkita aspektiltaan rajatuksi sen takia, että molempien lauseiden finiittiverbit ovat perfektiivisiä eikä lauseessa esiinny jatkuvuutta osoittavaa ilmausta. Kappalekonteksti vahvistaa rajattuuden tulkinnan, koska sen ensimmäisessä lauseessa kuvaillaan värien muuttumista ennen pimeän tuloa. Lisäksi kappaleen viimeinen lause ilmaisee tilanteen, jonka voidaan käsittää olevan käynnissä lauseen 30 ilmaiseman tilanteen jälkeen.

(39) **Jokilaiva lipuu Wuhun, Jangtsen yläjuoksun kolmesta suuresta rotkosta keskimmäiseen.** Kummaltakin puolelta kohti taivasta kohoavat vehreät jyrkänteet. Paikoin rinne on äkkipystyä, kuin veitsellä leikattua. Sää on alueelle tyypillisesti sumuinen. (SL 4: 58.)

Tulkitsin lauseen 39 aspektiltaan rajatuksi siksi, että siinä verbin ilmaisemalle prosessille osoitetaan tietty päätepiste, jonka saavuttamisen jälkeen lauseen ilmaisema tilanne ei enää voi jatkua. Konteksti itse asiassa vahvistaa käsitystä päätepuolelta saavuttamisesta, koska se kuvailee, millaiselta päätepuolelta toimivassa lokaatiossa näyttää ja millainen säätila siellä vallitsee. Lauseen aspektitulkinta ei siis muutu kontekstin vaikutuksesta, vaan alkuperäinen tulkinta vahvistuu.

(53) **Kaniinit ovat levinneet Kyläsaaresta Helsingin viheralueille, puistoihin, radanvarsille ja siirtolapuutarhoihin.** Ne vahingoittavat istutuksia ja kaivelevat maata. Kaniinien hävittäminen ampumalla on osoittautunut tehottomaksi ja kalliiksi. (SL 9: 28.)

Lauseen 53 tulkitsin aspektiltaan rajatuksi, koska lauseessa esiintyvät päätepuolelta saavuttamisesta, koska se kuvailee, millaiselta päätepuolelta toimivassa lokaatiossa näyttää ja millainen säätila siellä vallitsee. Lauseen aspektitulkinta ei siis muutu kontekstin vaikutuksesta, vaan alkuperäinen tulkinta vahvistuu.

nee, millaisia ongelmia lauseen 53 ilmaisevan tilanteen toteutuminen on aiheuttanut, ja tämä vahvistaa rajattuuden tulkintaa.

(71) Jo evoluutioteorian isä **Charles Darwin** huomasi, että kaikkialta eläinkunnasta löytyy altruistista eli epäitsekkästä käyttäytymistä. Esimerkiksi osa muurahaisyksilöistä säännönmukaisesti uhraa itsensä yhteisön hyväksi. **Myöhemmät evoluutiotutkijat oivalsivat, että uhrautumisen selittää sukulaivalinta.** (T 8: 50.)

Tulkitsin lauseen 71 aspektiltaan rajatuksi, koska sen finiittiverbi on perfektiivinen eikä siinä esiinny jatkuvuutta tai toistuvuutta osoittavaa ilmausta. Kappalekontekstin perusteella saadaan lisätietoa siitä, mitä lauseessa 71 mainitulla uhrautumisella tarkoitetaan, mutta lauseen aspektiin sillä ei ole vaikutusta.

5. Kokoavaa tarkastelua

Tässä luvussa esittelen havaintoja, joita lauseen rajatun ja rajaamattoman aspektitulkinnan määräytymisestä voi esimerkkilauseideni perusteella tehdä. Tarkastelen toisin sanoen sitä, millaisia toteutumia RAJATTU- ja RAJAAMATON-skeemat voivat saada eli millä tavalla raja ja jatkuvuus ilmenevät lause-esimerkeissä. Rajaamattomuutta ilmaisevia aspektikonstruktioita havainnollistaa kuvio 4 ja rajattuuutta ilmaisevia aspektikonstruktioita kuvio 5. Havainnollistan konstruktioita vielä esimerkein, joita kaikkia olen käsitellyt työssä jo aiemmin. Luvun lopussa tarkastelen myös sitä, oliko kontekstista irrottamisella vaikutusta lauseen aspektitulkinnaan eli säilyikö tulkinta samana huolimatta siitä, käsiteltiinkö lausetta yksittäisenä vai esiintymiskontekstinsa yhteydessä.

Lause käsitetään aspektiltaan rajaamattomaksi ensinnäkin silloin, kun sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia eikä lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio säilyy yleensä muuttumattomana. Jos kysymyksessä kuitenkin on tilanne, joka koostuu useista toisiaan seuraavista rajatuista tilanteista ja on silti kokonaisukseltaan rajaamaton, muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatioissa tapahtuu toistuvasti muutos niin kauan kuin tilanne on käynnissä. (Ks. Kuvio 4, kohta 1.) Lause käsitetään aspektiltaan rajaamattomaksi myös silloin, kun siinä käytetään progressiivista *olla tekemässä* -tyyppistä rakennetta. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio hahmotetaan siten, että siinä on jossain vaiheessa tapahtumassa muutos. (Ks. Kuvio 4, kohta 2.)

Aspektiltaan rajaamattomiksi käsitetään myös sellaiset lauseet, joissa objektin avokvantiteetti on dynaaminen. Tällöin erilliset objektin tarkoitteet tai sen osat osallistuvat tilanteeseen vaihteittain ja osoittavat siten aspektin rajaamattomuutta. Lauseen finiittiverbi voi olla joko imperfektiivinen tai perfektiivinen, ja muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio voi joko säilyä muuttumattomana tai siinä voi tapahtua toistuva muutos. (Ks. Kuvio 4, kohta 3.) Lauseen aspekti hahmotuu rajaamattomaksi myös siinä tapauksessa, että sen finiittiverbi on imperfektiivinen ja objektin tarkoitteen kvantiteettinen on staattinen ja avoin. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatioissa ei tapahdu muutosta. (Ks. Kuvio 4, kohta 4.)

Kuvio 4. Rajaamattomuutta ilmaisevat aspektikonstruktiot.

1) Imperfektiivinen verbi + rajan puute + muuttumattomuus/toistuva muutos

(8) Cardiffin jättiläinen on jäänyt historiaan Yhdysvaltain kuuluisimpana arkeologisena huijauksena. (T 8: 23.)

(52) Vellova meri pärskähtelee kallioihin. (SL 1: 57.)

2) Progressiivinen verbirakenne + keskeneräinen muutos

(49) Matkailu on siirtymässä paikallisilta yrittäjiltä yhä enemmän kansainvälisten sijoittajien käsiin. (SL 2: 14.)

3) Imperfektiivinen/perfektiivinen verbi + objektin dynaaminen avokvantiteetti + muuttumattomuus/toistuva muutos

(21) Hänen [Gionori Conti] höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaaan sähkölamppuun. (T 9: 36.)

(58) Tuuli ampuu pisaroita kasvoille. (SL 1: 56.)

4) Imperfektiivinen verbi + objektin staattinen avokvantiteetti + muuttumattomuus

(61) Tutkijat etsivät parempia optisia ratkaisuja nestemäisistä linseistä. (T 11: 6.)

Edellä mainitsin, että lausetta ei voi tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi vain imperfektiivisen finiittiverbin perusteella, vaan yhtä olennaista on se, ettei lauseessa esiinny rajaa. Tämä johtuu siitä, että imperfektiivinen verbi ei yksinään ilmaise jatkuvuutta. Tämä edellyttäisi nimittäin sitä, että lause voitaisiin aina tulkita imperfektiivisen finiittiverbin perusteella rajaamattomaksi. Näin ei kuitenkaan ole, koska lause käsitetään imperfektiivisestä finiittiverbistä huolimatta aspektiltaan rajatuksi, jos siinä esiintyy jokin raja.

Imperfektiivisen finiittiverbin yhteydessä rajana voi toimia ensinnäkin jokin lauseen ilmaiseman tilanteen kestoa rajoittava adverbiaali, ja lauseen ilmaiseman tilanteen käsitetään olevan käynnissä adverbiaalinen osoittamaan rajaan asti. Kestoa rajoittava ilmaus voi olla joko ajan adverbiaali tai sitten esimerkiksi määrän adverbiaali. Kun tilanne päättyy, myös muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation voidaan käsittää muuttuvan

(paitsi muutosverbien tapauksessa). Tämä päätelmä on kuitenkin tehtävä pragmaattisesti, koska prosessit itsessään eivät ilmaise muutosta. Kysymys on kuitenkin siitä, että tietty yksittäinen verbin ilmaisema prosessi päättyy, ja siksi kyseisen prosessin muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio ei oletettavasti pysy samana. (Ks. Kuvio 5, kohta 1.) Rajana voi toimia myös verbin ilmaiseman prosessin päätepistettä osoittava ilmaus, jonka saavuttamisen jälkeen tilanne käsitetään päättyneeksi. Päätepisteen saavuttaminen edellyttää muutosta muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa. Kuitenkin silloin, kun verbi on frekventatiivinen muuntelujohdos, lauseen ilmaisema tilanne voidaan käsitellä keskeneräiseksi (päätepistettä ei vielä ole saavutettu). (Ks. Kuvio 5, kohta 2.)

Lause käsitetään aspektiltaan rajatuksi myös silloin, kun ajan adverbiaali rajoittaa sen keston johonkin ajankohtaan tai ajanjaksoon. Ajan adverbiaali toimii tällöin lauseessa itsenäisenä rajana. Tilanne voidaan esittää siten, että se käsitetään joko kyseisen ajanjakson ajan jatkuvaksi tai sen aikana toistuvaksi. Muuttujan ja kiintopisteen välisessä konseptuaalisessa perusrelaatiossa voi tapahtua muutos tai se voi säilyä muuttumattomana sen mukaan, millaista prosessia lauseen finiittiverbi ilmaisee. Ajan adverbiaalit eivät kuitenkaan ole ainoa keino ilmaista tilanteen käynnissä olemisen ajankohtaa. Esimerkkilauseissa oli nimittäin myös sellainen tapaus, jossa tilanteen olemassaolon ajankohta ilmeni subjektin genetiivimääritteestä. Tämä havainnollistaa sitä, miten tärkeää lauseen aspektin tarkastelussa on ottaa huomioon lausekokonaisuus. Lauseen ilmaisema tilanne voidaan myös esittää toista tilannetta edeltäväksi, jolloin se kesto rajoittuu aikaan ennen toisen tilanteen olemassaoloa. Tällöin sitä ilmaiseva lause käsitetään aspektiltaan rajatuksi. (Ks. Kuvio 5, kohta 3.)

Rajatuksi lauseen aspekti tulkitaan myös siinä tapauksessa, että sen finiittiverbi on perfektiiivinen, eikä mikään ilmaus osoita lauseessa jatkuvuutta eli esimerkiksi tilanteen toistuvuutta. Lauseen aspekti ei siis voi määräytyä yksinomaan perfektiiivisestä verbistä, kuten ei imperfektiiivisestääkään verbistä. Tällaisissa lauseissa muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuu muutos. (Ks. Kuvio 5, kohta 4.) Myös lauseet, joissa objektin kvantiteetti käsitetään dynaamiseksi ja sulkeiseksi tai staattiseksi ja joissa muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuu muutos, ovat aspektiltaan rajattuja. Verbi voi tällöin olla joko imperfektiiivinen tai perfektiiivinen. (Ks. Kuvio 5, kohta 5.)

Kuvio 5. Rajattuutta ilmaisevat aspektikonstruktiot.

1) Imperfektiivinen verbi + kesto rajoittava ilmaus + muuttumattomuus/muutos

(19) Darwin työsti evoluutioteoriaansa lähes neljännesvuosisadan ennen kuin julkaisi sen. (T 12: 41.)

(25) Kuitupalmut venyvät 15-metrisiksi. (SL 3: 8.)

2) Imperfektiivinen verbi (ei frekventatiivinen muuntelujohdos) + päätepiiste + muutos

(37) Me hiivimme puronnotkoon varovaisin askelin. (SL 3: 3.)

3) Imperfektiivinen/perfektiivinen verbi + ajankohdan ilmaus + muuttumattomuus/toistuva muutos

(44) Kauan sitten maapallon pinnalla asteli valtavia dinosauruksia. (SL 5: 68.)

(48) Maaliskuussa hyypä saapuu pikkuparvissa peltopälville. (SL 3: 36.)

4) Perfektiivinen verbi + jatkuvuuden puute + muutos

(56) Yö humahtaa huhtikuisen Kongojoen ylle. (T 4: 44.)

5) Imperfektiivinen/perfektiivinen verbi + objektin tarkoitteen dynaaminen ja sulkeinen/staattinen kvantiteetti + muutos

(16) Jääkauden jälkeen ilmastonmuutos ja metsästys hävittivät myskihärät vähitellen lähes kaikkialta. (SL 1: 14.)

(60) Nostin säkin veneeseen ja vein sen mökin laituriin. (SL 4: 71.)

Aspektiltaan rajatuissa ja rajaamattomissa lauseissa voi varsinaisten rajaa tai jatkuvuutta osoittavien ilmauksien lisäksi esiintyä rajattuuden tai rajaamattomuuden tulkintaa vahvistavia ilmauksia. Esimerkiksi lauseessa 20 määräite *mantereensa halki* toimii tarkentavan rajana eli vahvistaa lauseen rajattuutta ja lauseessa 23 ajan adverbiaali *yhä* vahvis-

taa lauseen rajaamattomuutta. Lauseen aspekti ei kuitenkaan varsinaisesti määräydy näiden perusteella.

(20) Amerikkalaiset rakensivat lennätinlinjan mantereensa halki. (T 7: 54.)

(23) Osa metsästäjistä harrastaa yhä näätien metsästyä. (SL 2: 37.)

Tässä yhteydessä on vielä esitettävä tarkennus, joka koskee muutoksen osuutta lauseen aspektin määräytymisessä. Lauseanalyysin yhteydessä kävi ilmi, ettei verbin ilmaiseman prosessin muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen aina ole ongelmaton. Tämä ilmeni siten, että osa prosessien toisiinsa kytkeistä entiteeteistä ei ollut korostaisia, eikä niitä siten ollut mahdollista määrittää muuttujaksi ja kiintopisteeksi. Myös nämä lauseet saivat niissä esiintyvien lauseenjäsenten perusteella joko rajatun tai rajaamattoman aspektitulkinnan, mutta muutoksen osuutta ei niiden yhteydessä ollut mahdollista selvittää. Esimerkiksi sääverbien tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen osoittautui ongelmalliseksi, mutta lauseen aspektin tulkitsin kuitenkin rajaamattomaksi imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen vuoksi. Tämän perusteella kesto voidaan käsittää ensisijaiseksi aspektin ilmaisemiseen vaikuttavaksi tekijäksi, mutta aineiston tarkastelu osoitti kuitenkin sen, että myös muutoksella on oma tehtävänsä aspektin ilmaisemisessa.

Olellaisin aineiston osoittama seikka on se, että lausekokonaisuuden huomioon ottaminen on lauseen aspektin tarkastelemisen kannalta välttämätöntä. Tämä ei sinänsä ole uusi havainto, koska lauseen aspektin ja toisaalta esimerkiksi verbin aspektin erottaminen on todettu tarpeelliseksi jo aikaisemmassa tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa olen kuitenkin osoittanut, että lause on aina jonkin joko rajaamattomuutta tai rajattomuutta osoittavan aspektikonstruktion mukainen, ja konstruktion jokainen yksittäinen osa on kokonaisuuden kannalta merkityksellinen. Näin ollen lauseenjäsenten asettaminen aspektin ilmaisemisen kannalta hierarkkiseen järjestykseen osoittautuu tarpeettomaksi. Aspektikonstruktiot osoittavat myös sen, että useimmissa tapauksissa lauseen aspektin määräytymiseen liittyy sekä kesto että muutos.

Kontekstin vaikutus lauseen aspektiin oli käsittelemieni esimerkkien perusteella joko neutraali tai alkuperäistä tulkintaa vahvistava. Eräässä tapauksessa lause sai kontekstinsa yhteydessä hieman alkuperäisestä poikkeavan tulkinnan, mutta se ei kuitenkaan tässä tapauksessa vaikuttanut lauseen aspektiin. Kontekstin avulla myös sellainen lause, joka

yksittäin käsiteltynä sai kaksi vaihtoehtoista aspektitulkitsemista, pystyttiin yksiselitteisesti tulkitsemaan aspektiltaan rajaamattomaksi. Kaiken kaikkiaan kontekstin vaikutus lauseen aspektiin oli tulkitsemista selventävä tai vahvistava tai se oli alkuperäisen tulkinnan suhteen neutraali. Tämä vahvistaa käsityksen siitä, että aspekti ja sen ilmaiseminen on nimittäin lauseen ilmiö.

6. Lopuksi

Pro gradu -työssäni tarkastelin lauseen rajatun ja rajaamattoman aspektitulkinnan määräytymistä käyttöpohjaisessa lauseaineistossa. Tutkimusaineistoni koostui 335 lauseesta, jotka olen kerännyt Suomen Luonto- ja Tiede-nimisten aikakauslehtien vuoden 2008 vuosikerran numeroista, ja tässä tutkimuksessa analysoin esimerkkeinä erilaisia myönteisiä aktiivilauseita.

Työni teoreettisiin lähtökohtiin lukeutuivat erilaiset aspektuaaliset oppositioparit, joita on käytetty selittämään ja kuvaamaan suomen kielessä esiintyviä aspektuaalisia erontekoja. Tässä työssä käytin näistä erityisesti rajattuuden ja rajaamattomuuden sekä perfektivisyyden ja imperfektiivisyyden käsitteitä, joista edelliset viittasivat lauseen aspektiin ja jälkimmäiset verbin sisäiseen aspektiin. Muita lähestymistapoja tarkasteltaessa ilmeni kuitenkin, ettei niitäkään ole syytä täysin hylätä. Tämä johtuu siitä, että ne voivat tiettyissä tilanteissa olla edelleen käyttökelpoisia näkökulmia, mitä osoittaa esimerkiksi se, että terminatiivisuutta ja yhtä hyvin resultatiivisuutta ja teelisyttäkin voidaan pitää rajattuuden alalajeina. Käytinkin näitä käsitteitä viittaamaan lauseen ilmaiseman tilanteen ominaisuuksiin.

Toinen puoli työni teoreettisesta perustasta muodostui kognitiivisen kieliopin tutkimukseni kannalta keskeisestä käsitteistöstä. Tutkimuksessani hyödynsin erityisesti käsitteitä prosessuaalinen relaatio eli prosessi, muuttuja ja kiintopiste sekä skeema. Näistä käsitteistä prosessi, muuttuja ja kiintopiste liittyivät työssäni muutoksen ja rajattuuden välisen suhteen selvittämiseen. Muuttujan ja kiintopisteen määrittäminen tapahtui verbin argumenttirakenteen avulla, joten myös sillä oli työssäni keskeinen asema. Skeeman käsitettä käytin yleisesti rajattuuden ja rajaamattomuuden määrittelemiseen. RAJATTU-skeeman toteutumaksi määrittelin lauseen, jolla on jokin kesto mutta johon sisältyy jokin tätä kestoa rajoittava ilmaus eli raja. RAJAAMATON-skeeman toteutumaksi puolestaan määrittelin lauseen, jolla on jokin kesto ja johon liittyy jatkuvuus lausekontekstissa.

Työssäni käsittelin myös sitä, miten verbi ja nominit suhteutuvat lauseen aspektin ilmaistamiseen ja kuvaamiseen. Tässä yhteydessä tarkastelin verbin inherenttejä aspektiominaisuuksia eli verbin niin sanottua sisäistä aspektia sekä verbin teonlaaduksi kutsuttua ominaisuutta. Lisäksi tarkastelin sitä, miten subjektin ja objektin tarkoitteiden luonne ja

kvantiteetti voivat vaikuttaa lauseen aspektiin ja millaisia aspektin ilmaiseeseen liittyviä tehtäviä adverbiaaleilla on. Näiden seikkojen käsittelyn tarkoitus oli osoittaa, mihin lauseen aspektin tarkastelussa on kiinnitettävä huomiota.

Työssäni tarkastelin lauseita sekä yksittäisinä että kontekstissaan. Totesin, että aspektiltaan rajattu tai rajaamaton lause on aina jonkin rajattuuutta tai rajaamattomuutta osoittavan aspektikonstruktion mukainen. Aspektikonstruktion yksittäiset osat ovat kokonaisuuden kannalta yhtä merkityksellisiä, joten lauseenjäseniä ei niiden aspektin ilmaiseeseen liittyvien ominaisuuksien perusteella voi asettaa hierarkkiseen järjestykseen. Useimmissa tapauksissa sekä kesto että muutos käsitettiin osaksi lauseen aspektin määräytymistä. Työssäni totesin myös, että esiintymiskontekstin vaikutus lauseen aspektiin oli selventävä, vahvistava tai neutraali, ja aspektia voidaan siksi pitää nimenomaan lauseen ilmiönä.

Tässä tutkimuksessa keskityttiin myönteisiin aktiivilauseisiin, mutta lauseaineistoni pohjalta olisi mahdollista toteuttaa myös entistä kattavammin erilaisia lauseita käsittelevä tutkimus. Toisin sanoen tässä tutkimuksessa esitettyjen aspektikonstruktioiden toimivuutta voisi tarkastella soveltamalla niitä myönteisten aktiivilauseiden lisäksi kielteisiin lauseisiin, passiivilauseisiin ja useampiin syntaktiselta rakenteeltaan erityyppisiin lauseisiin.

AINESLÄHTEET

SL = Suomen Luonto. 1/2008–10/2008. Julkaisija Suomen luonnonsuojeluliitto.

T = Tiede. 1/2008–12/2008. Julkaisija Tieteen tiedotus ry. Kustantaja Sanoma Magazines Finland Oy.

LÄHTEET

Alho, Irja – Kauppinen, Anneli 2008: *Käyttökielioppi*. SKST 1154, Tiede. SKS, Helsinki.

Comrie, Bernard 1976: *Aspect*. Cambridge University Press, Cambridge.

Cruse, D. Alan – Croft, William 2004: *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, New York.

Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. SKS, Helsinki.

Heinämäki, Orvokki 1984: Aspect in Finnish. Teoksessa: *Aspect Bound. A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian aspectology*, s. 153–177. Eds. Casper de Groot and Hannu Tommola. Foris Publications, Dordrecht.

Herlin, Ilona 1998: *Suomen kun*. SKST 712. SKS, Helsinki.

Huumo, Tuomas 2006: Kvantiteetti ja aika I. Nominaalisen aspektin näkökulma suomen objektin ja subjektin sijanmerkintään. *Vir.*, s. 504–538.

Ikola, Osmo 1961: *Lauseopin kysymyksiä: tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta*. Tietolipas 26. SKS, Helsinki.

ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heino-
nen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. 2. painos. SKS,
Helsinki.

Itkonen, Esa 2008: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Osa I.* Yleisen kielitieteen julkaisuja 12. Turun yliopisto, Turku.

Itkonen, Terho 1974: Erään sijamuodon ongelmia. *Opuscula Instituti linguae Fennicae, Universitas Helsingiensis* 53, s. 173–217. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kangasmaa-Minn, Eeva 1978: Verbien sisäisestä aspektista. *SJ* 20, s. 17–28.

Kangasmaa-Minn, Eeva 1985: Suomen verbi-ilmausten kvantiteetista ja kvaliteetista. *Vir.*, s. 429–446.

Karsikas, Elina 2004: *Tuli huikean avara suo, ja sen kainalosta hyppäsi taivaille kar-mea vuori.* Spatiaalisen sijainnin ilmaiseminen fiktiivisenä liikkeenä. *SJ* 46, s. 7–39.

Klein, Wolfgang 1994: *Time in Language.* Routledge, London.

Langacker, Ronald W. 1987a: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol 1. Theoretical prerequisites.* Stanford University Press, Stanford (CA).

Langacker, Ronald W. 1987b: Nouns and Verbs. *Language. Journal of the Linguistic Society of America* 63: 1, s. 53–94.

Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction.* Oxford University Press, New York.

Leino, Pentti 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. *Vir.*, s. 161–219.

Leino, Pentti 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia.* Suomi 160. SKS, Helsinki.

Leino, Pentti 1999: *Polysemia - kielen moniselitteisyys.* Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. 2. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

Ojutkangas, Krista 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. *Vir.*, s. 276–284.

Pajunen, Anneli 2001: *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.

Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. 2., tarkistettu painos. WSOY, Porvoo–Helsinki.

Päiviö, Pia 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonyimia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. TYSYKLJ 75. Turun yliopisto, Turku.

Sivonen, Jari 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. SKST 1017. SKS, Helsinki.

Sivonen, Jari 2007: Aspektin ontologia ja kognitiivinen semantiikka. Teoksessa: *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä*, s. 73–95. Toim. Harri Mantila, Merja Karjalainen ja Jari Sivonen. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 79. Oulun yliopisto, Oulu.

SJ = *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

Talmy, Leonard 2000: *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems*. 2. painos. MIT Press, Cambridge (MA).

TYSYKLJ = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti.